

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 3

บทที่ 3 ศึกษากำเนิดเรื่องชาดก 15 เรื่อง

หัวข้อ

3.1 ชาดก 15 เรื่อง

26. สมุททวาณิชชาดก (466) ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล
27. ขวนหังสชาดก (476) ว่าด้วยราชากับพญาหงส์ประเสริฐ
28. กิงฉันทชาดก (511) ว่าด้วยเปรตกับพระดาบส
29. ปันทรกนาคราชชาดก (518) ว่าด้วยปันทรกนาคราช
30. กุณาสชาดก (536) ว่าด้วยนกดูเหว่า
31. เตมียชาดก (538) ว่าด้วยพระเตมีย์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี
32. มหาชนกชาดก (539) ว่าด้วยพระมหาชนทรงบำเพ็ญวิริยบารมี
33. สุวรรณสามชาดก (540) ว่าด้วยสุวรรณสามบำเพ็ญเมตตาบารมี
34. เนมิราชชาดก (541) ว่าด้วยพระเจ้าเนมิทรงบำเพ็ญอิชฌานบารมี
35. มโหสถชาดก (542) ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี
36. ภูริทัตตชาดก (543) ว่าด้วยพระเจ้าภูริทัตทรงบำเพ็ญศีลบารมี
37. จันทกุมารชาดก (544) ว่าด้วยจันทกุมารทรงบำเพ็ญขันติบารมี
38. มหานารทกัศสปชาดก (545) ว่าด้วยพระมหานารทกัศสปทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี
39. วิรุทธชาดก (546) ว่าด้วยวิรุทธบัณฑิตบำเพ็ญปัญญาบารมี
40. เวสสันดรชาดก (547) ว่าด้วยพระเจ้าเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี

3.2 เนื้อหาโดยย่อของชาดก 15 เรื่อง

26. สมุททวาณิชชาดก (466) ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล
 - 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
27. ขวนหังสชาดก (476) ว่าด้วยราชากับพญาหงส์ประเสริฐ
 - 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
28. กิงฉันทชาดก (511) ว่าด้วยเปรตกับพระดาบส
 - 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์

- 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
29. ปันทรกนาคราชชาดก (518) ว่าด้วยปันทรกนาคราช
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
30. กุณาสชาดก (536) ว่าด้วยนกคู้เหว่า
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
31. เตมียชาดก (538) ว่าด้วยพระเตมีย์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
32. มหาชนกชาดก (539) ว่าด้วยพระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
33. สุวรรณสามชาดก (540) ว่าด้วยสุวรรณสามบำเพ็ญเมตตาบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
34. เนมิราชชาดก (541) ว่าด้วยพระเจ้าเนมิทรงบำเพ็ญอริยฐานบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์

- 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
35. มโหสถชาดก (542) ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
36. ฎริทัตตชาดก (543) ว่าด้วยพระเจ้าฎริทัตตทรงบำเพ็ญศีลบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
37. จันทกุมารชาดก (544) ว่าด้วยจันทกุมารทรงบำเพ็ญขันติบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
38. มหานารทกัศสปชาดก (545) ว่าด้วยพระมหานารทกัศสปะทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
39. วิธูรชาดก (546) ว่าด้วยวิธูรบบัณฑิตบำเพ็ญปัญญาบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
40. เวสสันดรชาดก (547) ว่าด้วยพระเจ้าเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์

- 3) อรรถกถา
- 4) ประชุมชาดก
- 5) คติธรรม

3.3 บทสรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. นิสิตสามารถอธิบายเนื้อเรื่องโดยย่อของชาดกได้
2. นิสิตสามารถอธิบายความสำคัญของชาดกได้
3. นิสิตสามารถจำแนกคุณธรรมของชาดกได้
4. นิสิตสามารถอธิบายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้สอนในชั้นเรียนได้

กิจกรรมการเรียนการสอน

1. นิสิตทุกรูปร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับชาดกในหัวข้อเนื้อหาชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
2. นิสิตร่วมกันจำแนกหลักธรรมในชาดก
3. นิสิตแต่ละรูปตรวจสอบความพร้อมของตนเองโดยซักซ้อมทำความเข้าใจเนื้อหาและลงมือเขียนเนื้อหาชาดกในชั้นเรียน
4. อาจารย์ให้นิสิตอภิปรายและรายงานหน้าชั้นเรียนถึงงานที่มอบหมายให้ตามหัวข้อที่กำหนดไว้
5. อาจารย์สรุปความคิดรวบยอดเรื่องเนื้อหาชาดกโดยย่อในพระไตรปิฎก โดยให้หลักการพื้นฐานและยกตัวอย่างประกอบเพื่อความเข้าใจและแจ้งประกษ์ต่อตัวนิสิตเอง

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอน
2. หนังสืออ่านประกอบ (บรรณานุกรม)
3. สื่อมัลติมีเดีย
4. สื่อออนไลน์

การวัดผลและประเมินผล

1. การเข้าชั้นเรียน
2. ทำแบบฝึกหัดท้ายบท
3. ความมีส่วนร่วมในชั้นเรียน เช่น การสอบถาม การแลกเปลี่ยนความรู้
4. การอภิปรายหน้าชั้นเรียน

บทที่ 3

ศึกษากำเนิดเรื่องชาดก 15 เรื่อง

ชาดกที่นำมาเป็นกรณีศึกษาในบทที่ 3 นี้ เป็นชาดกที่มีคาถาและเนื้อหาค่อนข้างมาก ส่วนมากเป็นนิบาตที่ 22 ซึ่งเป็นนิบาตสุดท้าย เรียกว่า มหานิบาต มีชาดกทั้งหมด 10 เรื่อง แต่ละชาดกประกอบด้วยคาถาจำนวนมาก มีตั้งแต่ 80 คาถาขึ้นไปอันเป็นเนื้อหาที่ต่อกับบทที่ 2 ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ชาดก 15 เรื่อง

การจัดทำเอกสารคำสอนเล่มนี้จะนำชาดกในนิบาตจำนวน 15 เรื่อง ซึ่งเรียงชาดกตามจำนวนนิบาตหรือคาถา ได้ดังนี้

ทวาทสกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 12 คาถา มี 1 เรื่อง ได้แก่

26. สมุททวาณิชชาดก (466) ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล

เตรสกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 13 คาถา มี 1 เรื่อง ได้แก่

27. ขวนหังสชาดก (476) ว่าด้วยราชากัปปญาหงส์ประเสริฐ

ติงสตินิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 30 คาถา มี 2 เรื่อง ได้แก่

28. กิงฉันทชาดก (511) ว่าด้วยเปรตกับพระดาบส

29. ปันทรกนาคราชชาดก (518) ว่าด้วยปันทรกนาคราช

อสีตินิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 80 คาถา มี 1 เรื่อง ได้แก่

30. กุณาลชาดก (536) ว่าด้วยนกคูเหว่า

มหานิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 80 กว่าคาถา มี 10 เรื่อง ได้แก่

31. เตมียชาดก (538) ว่าด้วยพระเตมีย์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี

32. มหาชนกชาดก (539) ว่าด้วยพระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี

33. สุวรรณสามชาดก (540) ว่าด้วยสุวรรณสามบำเพ็ญเมตตาบารมี

34. เนมิราชชาดก (541) ว่าด้วยพระเจ้าเนมิทรงบำเพ็ญอิชฌานบารมี

35. มโหสถชาดก (542) ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี

36. ภูริทัตตชาดก (543) ว่าด้วยพระเจ้าภูริทัตตทรงบำเพ็ญศีลบารมี

37. จันทกุมารชาดก (544) ว่าด้วยจันทกุมารทรงบำเพ็ญขันติบารมี

38. มหานารทกัศสปชาดก (545) ว่าด้วยพระมหานารทกัศสปทรงบำเพ็ญอุเบกขา

บารมี

39. วิรุทธชาดก (546) ว่าด้วยวิรุทธบัณฑิตบำเพ็ญปัญญาบารมี

40. เวสสันดรชาดก (547) ว่าด้วยพระเจ้าเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี

3.2 เนื้อหาโดยย่อของชาดก 15 เรื่อง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า มีชาดกในนิบาตชาดกจำนวน 40 เรื่องที่นำมาเป็นกรณีศึกษาโดยแบ่งเป็น 2 บท คือ บทที่ 2 มี 25 เรื่อง และบทนี้ มี 15 เรื่อง นั้น ต่อไปนี้จะได้นำเสนอเพิ่มอีก 15 เรื่อง โดยประกอบด้วย ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่องย่อ พระพุทธพจน์ อรรถกถา ประชุมชาดก และคติธรรม ประกอบกับหลักฐานที่สามารถอ้างอิงได้ ดังนี้

26. สมุททวาณิชชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องสมุททวาณิชชาดก (466) ว่าด้วยพ่อค้าทางเรือเดินทะเล

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระเวทที่ตพาสกุลอุปัฏฐากของตนเอง 500 ตระกูลไปเกิดในนรกอเวจี แล้วตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล มีหมู่บ้านช่างไม้พันครอบครัว พวกช่างไม้ลงเรือหนีไปตั้งเกาะแห่งหนึ่งซึ่งสมบูรณ์ด้วยผลาผลต่าง ๆ ที่เกิดเอง และมีบุรุษเปลี่ยวคนหนึ่งอาศัยอยู่บนเกาะนี้ เกาะนี้มีเทวดารักษา เทวดาไม่ชอบของสกปรก ต่อมา พวกช่างไม้ได้คิดพากันทำเมรัยดื่มกันทำเกาะให้สกปรกด้วยสิ่งปฏิกูล เทวดาจึงโกรธจะบันดาลให้น้ำทะเลท่วมเกาะเพื่อชะล้างเกาะให้สะอาด มีเทวดาผู้ทรงธรรมบอกช่างไม้ว่า เทวดาพากันโกรธแล้วจะบันดาลให้น้ำท่วมเกาะ ให้รีบหนีไปจากเกาะเสีย เทวดาอีกองค์หนึ่งเห็นมโหฬารกว่าไม่ต้องเชื่อเทวดาองค์ก่อน ให้อยู่กันตามสบาย แต่หัวหน้าช่างไม้ผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญาได้พาบริวาร 500 ของตนทำเรือเตรียมไว้ ในขณะที่ช่างไม้ที่เป็นคนพาลพร้อมพวกช่างไม้อีก 500 ผู้หมกมุ่นในเรส ก็เชื่อถือเทวดาองค์หลังอยู่อย่างสบายไม่เตรียมการอะไรไว้เลย เมื่อถึงเวลาน้ำทะเลก็ท่วมเกาะจริง ๆ พวกช่างไม้ที่ทำเรือเตรียมไว้ลงเรือหนีไป ส่วนพวกที่ไม่ได้เตรียมไว้ก็จมน้ำตายหมดสิ้น

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

กสนติ วปนติ เต ชนา

มนุชา กम्मผลูปชีวินโน

นยิมสส ทีปกสส ภาคินโน

ชมพุทีปา อิทเมว โน วร¹

มนุษย์เหล่านั้นพากันไถ พากันหว่าน อาศัยผลแห่งการงานเลี้ยงชีพอยู่
ก็ยังไม่ถึงส่วนแห่งเกาะนี้ เกาะของเรานี้ประเสริฐกว่าชมพุทวิป

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ เต ชนาติ เต ชมพุทีปวาสิโน ชนา. กम्मผลูปชีวินติ นานากมมานัน ผลูปชีวิน
สตุตธา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เต ชนา ความว่า ชนทั้งหลายผู้อยู่ในชมพุทวิปเหล่านั้น คำ
ว่า กम्मผลูปชีวิน ความว่า สัตว์ทั้งหลายผู้เลี้ยงชีวิตด้วยการงานต่าง ๆ

อถ เต ทีปกั ปรีคคณหนตา ปุริสา ตสส คีตสทที สุตวา “มนุสสสทโท วีย สุยยติ
ชานิสสาม น”นติ สททานุสาเรน คนตวา ตั ปุริสั ทิสวา “ยโกโข ภวิสสตี”ติ ภิตตสิตา สเร สนนทิสสุ.
โสปี เต ทิสวา อตตโน วรภเยน “นาหิ สามิ ยโกโข ปุริโสสมหิ ชีวิต เม เทธา”ติ ยาจนโต “ปุริสา นาม

¹ ขุ.ชา. (บาลี) 27/25-36/256-258.

ตุมหาทิสาน นคคา น โหนตี”ติ วุตเต ปุนปฺปุนิ ยาจิตฺวา มนุสฺสกาวิ วิณฺยาเปสิ. เต ตํ บุริสํ อุปสงกมิตฺวา สมฺโมทนียํ กถํ สุตฺวา ตสฺส ตตฺถ อาคตนิยามํ ปุจฺฉิสฺส. โสปี สพฺพํ เตสํ กเถตฺวา “ตุมเห อุตฺตโน ปุณฺณ-สมปตฺติยา อีธาคตา อโย อุตฺตมทีโป น เอตถ สหฺตเถน กมฺมํ กตฺวา ซีวฺนติ สยฺชาตฺตาสีณญฺเจว อุจฺฉุ-อาทีนญฺเจตถ อนฺโต นตฺถิติ อฺนุกฺกณฺชนฺตา วสฺธา”ติ อาห. อีธ ปน วสนฺตานิ อมฺหากํ อญฺโถ ปริปนฺโถ นตฺถิ อญฺญํ ภัยฺ เอตถ นตฺถิ อโย ปน อมฺนุสฺสปริคฺคหิโต อมฺนุสฺสา ตุมหากํ อฺจฺจารปฺสฺสาวํ ทิสฺวา กุชฺฌเมยฺยุ ตสฺมา ตํ กโรนฺตา วาลุกํ วิยฺยหิตฺวา วาลุกาย ปฏฺิจฺฉาเทยฺยถ เอตตํ อีธ ภัยฺ อญฺญํ นตฺถิ นิจฺจํ อปฺมตฺตา ภาเวยฺยาถาติ. เต ตตฺถ วาสํ อฺปคฺจฺฉิสฺส. ตสฺมี ปน กุสฺสทฺสเส ปญฺจนนํ ปญฺจนนํ กุสฺสทานํ เชฎฺฐกา ทเว วทตฺถกํ อเหตุสฺ. เตสฺ เอโก พาโล อโหสิ รสคฺทิโธ เอโก ปณฺทิตฺโธ รเสสฺ อณฺลลิโน.

ครั้งนั้น พวกบุรุษผู้สำรวจเกาะเหล่านั้น ฟังเสียงขบร้องเพลงของบุรุษนั้น กล่าวว่า ที่พวกเราได้ยิน ดูเหมือนเสียงมนุษย์ พวกเรารู้สึกเสียใจนั้น จึงเดินไปตามกระแสเสียง เห็นบุรุษนั้นสะดุ้งกลัวว่า จักเป็นยักษ์ ต่างสอดลูกศร บุรุษเมื่อนั้นเห็นชนเหล่านั้นแล้ว จึงอ่อนวอน เพราะกลัวต่อการฆ่าตนว่า นาย เราไม่ใช่ยักษ์ เป็นคน จงให้ชีวิตแก่เรา เมื่อชนเหล่านั้นกล่าวว่า ชื่อว่าคนไม่เป็นคนเปลือย เช่นท่าน อ่อนวอนบ่อย ๆ แล้ว ได้ยอมรับความเป็นคน ชนเหล่านั้นเข้าหาบุรุษนั้น นั่งสนมโทษนียถา จึงถามถึงวิธีของบุรุษนั้นมาแล้วในที่นั้น บุรุษเมื่อนั้นก็บอกแนวทางทั้งหมดแก่ชนเหล่านั้น ก็กล่าวว่า พวกท่านมาในที่นี้ เพราะบุญญาสมบัติของตน นี่เป็นเกาะที่อุดมพร้อม ในที่นี้ไม่ต้องทำการงานด้วยมือของตนเลี้ยงชีวิต ในเกาะนี้ ข้าวสาทิเกิดเองเป็นต้น และอ้อยเป็นต้น ไม่มีที่สุด เพราะเหตุนี้ พวกท่านจงอยู่ไม่ต้องกระวนกระวายเลย พวกเราอยู่ในเกาะนี้ไม่มีอันตรายอย่างอื่น ไม่มีภัยอย่างอื่นในเกาะนี้ แต่เกาะนี้ถูกอมนุษย์ครอบครอง พวกอมนุษย์เห็นอุจจาระและปัสสาวะของพวกท่านแล้วพึงโกรธ เพราะเหตุนี้ พวกท่านเมื่อกระทำอุจจาระและปัสสาวะ ค่อยทรายแล้วพึงกลบด้วยทราย ในเกาะนี้มีภัยเพียงเท่านี้ ไม่มีอย่างอื่น พวกท่านพึงเป็นผู้ไม่ประมาทเนื่องนิตยเกิด ชนเหล่านั้นจึงเข้าอาศัยอยู่ในเกาะนั้น ก็ในพันครอบครัวนั้น ได้มีนายช่าง 2 คนเป็นหัวหน้าคนละ 500 ครอบครัว ในสองหัวหน้านั้นคนหนึ่งเป็นพาล หมกมุ่นในรส คนหนึ่งเป็นบัณฑิต ไม่ติดในรสทั้งหลาย

4) ประชุมชาดก

ช่างไม้ผู้พาล	เป็นพระเทวทัต
เทพบุตรผู้ไม่ดำรงธรรม	เป็นโกกาลิกะ
เทพบุตรผู้ทรงธรรม	เป็นพระสารีบุตร
ส่วนช่างไม้ผู้เป็นบัณฑิต	คือพระพุทธเจ้า ²

5) คติธรรม: หากอาศัยอยู่ที่ใด ก็ไม่ควรทำลายที่อยู่นั้น อย่าทำให้สกปรกรกรุงรัง หรืออะอะโวยวาย ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนรำคาญ จะพาลไม่ชอบใจ กลายเป็นศัตรูคอยทำลายล้างไปได้ เมื่อเห็นว่าจะมีภัยมา ควรรักษาทางป้องกันไว้เพื่อจะได้แก้ไขได้ทันท่วงที เข้าทำนองว่า กันไว้ดีกว่าแก้ จงเตรียมพร้อมและเชื่อฟังผู้ปรารภนาตีเสมอ แม้ไม่เชื่อสิ่งใดก็ให้ฟังหูไว้หู เตรียมการไว้ล่วงหน้าก่อน ภัยจะมาถึงตัว เป็นการดีกว่าที่จะไม่เตรียมอะไรไว้เลย เมื่อภัยมาถึง แม้ชีวิตก็เอาไม่รอด การไม่เชื่อฟัง ผู้รู้ที่หวังดีจะมีจุดจบที่เลวร้ายเสมอ

² ขุ.ชา.ทวาทสก.อ. (บาลี) 6/25-36/85-96., (ไทย) 6/25-36/92-102.

27. ขวณหังสชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องขวณหังสชาดก (476) ว่าด้วยราชากับพญาหงส์ประเสริฐ

พระพุทธเจ้าทรงพระปรารภพระเทศนาที่พหัมมธนุคคหสูตร ตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดขวณหังส เป็นผู้มีความกล้าและความเร็วยิ่งนัก มีหงส์เก้าหมื่นเป็นบริวารอาศัยอยู่ ณ ภูเขาจิตตภูฏ แม้แต่พระเจ้าพาราณสีก็ทรงเลื่อมใสให้ความเคารพสักการะ ครั้นนั้น หงส์โปดกสองตัวผู้เป็นน้องชายของพญาหงส์ จะไปบินแข่งกับพระอาทิตย์ แม้พญาหงส์พี่ชายจะทัดทานก็ไม่เชื่อฟัง หงส์ทั้งคู่ไปบินแข่งกับพระอาทิตย์จนหมดแรง พญาหงส์โพธิสัตว์จึงประคองแล้วพากลับเขาจิตตภูฏ ตนเองก็บินกลับมาแข่งกับพระอาทิตย์ แล้วหวนคิดได้ว่าไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย จึงไปเมืองพาราณสีเพื่อแสดงธรรมแก่พระเจ้าแผ่นดินดีกว่า

พญาหงส์ได้เล่าเรื่องที่หงส์น้องชายทั้งสองและตน ได้ไปบินแข่งกับพระอาทิตย์ พระเจ้าแผ่นดินจึงทรงอยากจะดูความเร็ว พญาหงส์จึงแสดงให้ดูด้วยการเปรียบเทียบ ให้นายขมังธนู 4 นาย มายิงธนูไป 4 ทิศ พร้อมกัน แล้วบินไปเก็บลูกศรทั้ง 4 นั้นมา โดยมีให้ทันตกดิน แล้วบอกว่ามีความเร็วอื่นที่เร็วกว่าความเร็วนี้คือ อายุสังขารของสรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นแตกสลายเร็วกว่าความเร็วขนาดสูงสุด ตั้งร้อยเท่าพันเท่า พระเจ้าแผ่นดินจึงทรงสะดุ้งกลัวต่อมรณภัย พญาหงส์โพธิสัตว์จึงสอนต่อว่า ให้ทรงเจริญมรณสติไว้ ทรงประพฤติในสุจริตธรรม และให้ทรงทำบุญมีให้ทานเป็นต้น ดำรงอยู่ในความไม่ประมาท พระเจ้าแผ่นดินจึงทรงอ่อนน้อมให้พญาหงส์อยู่ด้วยในราชสำนัก แต่พญาหงส์ปฏิเสธ แล้วถวายโอวาทว่าไม่ให้ทรงละเมิดทศพิธราชธรรม ให้ครองราชย์โดยธรรม แล้วก็บินกลับไป

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

อิเธว หังส นิปต

ปิยัม เม ตว ทสสนัม

อิสสุโรสิ อนุปปตโต

ยัม อิตถิ ปเวทย.

สวเนน เอกสส ปิยา ภานติ

ทิสวา ปเนกสส วิเนติ³ ฉนโท

ทิสวา จ สุตวา จ ปิยา ภานติ

กจจิ นุ⁴ โข เม ปิยสิ ทสสเนน⁵

เจ้าจับอยู่ที่ตั้งทองนี้แหละพญาหงส์ ข้าพเจ้ารักที่จะเห็นท่าน ท่านมาเป็นเจ้าของสถานที่นี้แล้ว สิ่งที่มีอยู่ในพระราชานิเวศน์นี้ ท่านไม่รังเกียจ จงบอกมาให้เราทราบ

เพราะการฟัง คนบางหมู่จึงเป็นที่รักของคนบางคน เพราะได้เห็น ความพอใจของคนบางคนจึงเลื่อมคลาย เพราะได้เห็นและเพราะได้ฟัง คนบางหมู่จึงเป็นที่รัก เพราะการเห็น ท่านรักใคร่ข้าพเจ้าบ้างไหม

³ ฉ.ม. วิยติ, อ. วิหติ, ม. วิเคติ

⁴ ฉ.ม. กจจินุ

⁵ ขุ.ชา. (บาลี) 27/27-39/273-275.

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ “อิธา”ติ กถจณปีธ สนธายาท. **นิปตาติ** นิสีท. **อิสสโรสีติ** ตว อิมสส จานสส อิสสโร สามิ หุตฺวา อาคโธสีติ วทติ. **ยมิธตฺถิ ปเวทยาทิ** ย อิมสมิ นิเวสเน อตฺถิ ต อปฺริสฺสกนฺโต อมหากิ กเถหีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า **อิธ** พระเจ้าแผ่นดินตรัสหมายเอาตั้งทอง คำว่า **นิปต** ได้แก่ จงเกาะจับ ด้วยคำว่า **อิสสโรสี** พระเจ้าแผ่นดินตรัสว่า ท่านยอมมาเป็นใหญ่ คือเป็นเจ้าของสถานที่นี้ คำว่า **ยมิธตฺถิ ปเวทย** ความว่า ท่านไม่รังเกียจสิ่งที่มีอยู่ในพระราชนิเวศน์นี้ จงบอกแก่เรา

ตาส อตฺโถ:- สมม หิสฺราช สวเนน เอกสฺส เอกจฺเจ ปิยา โหนติ “เอวํ คุโณ นามา”ติ สุตฺวา สวเนน ปิยายติ เอกสฺส ปน เอกจฺเจ ทิสฺวาว ฉนฺโท วิคฺฉนฺติ เปมํ อนฺตรธายติ ขาทิตฺ อาคตา ยกฺขา วิย อุปฺภุจฺหนฺติ เอกสฺส เอกจฺเจ ทิสฺวา จ สุตฺวา จาติ อุภยถาปิ ปิยา โหนติ เตน ตํ ปุจฺฉามิ. **กจฺฉิ นฺ เม ปิยสิ ทสฺสเนนาติ** กจฺฉิ นฺ ตว มํ ปิยายสิ มยํ ปน ตวํ สวเนน ปิโยว ทสฺสนํ ปนาคมม อติปิโยว.

คาถาเหล่านั้น มีเนื้อความดังนี้ พญาหงส์เพื่อนเอ๋ย เพราะการฟัง คนบางพวกยอมเป็นที่รักของคนพวกหนึ่ง คือเป็นที่รักด้วยการฟัง เพราะได้ยินว่า ชื่อว่ามีคุณอย่างนี้ แต่ความพอใจของคนพวกหนึ่งหมดไป ความรักหายไป เพราะเห็นคนบางพวกแล ชนทั้งหลายยอมปรากฏเหมือนพญาหงส์ที่มากิน คนบางพวกยอมเป็นที่รักของคนพวกหนึ่ง แม้โดยอาการทั้งสองคือ เพราะได้เห็น และเพราะได้ฟัง เพราะเหตุนี้ เราจึงถามท่าน คำว่า **กจฺฉิ นฺ เม ปิยสิ ทสฺสเนน** ความว่า ท่านยอมรักเราบ้างหรือหนอ แต่ว่าท่านเป็นที่รักของเราแล เพราะการฟัง แต่เพราะอาศัยการเห็น ย่อมเป็นที่รักยิ่งนั้นแล

4) ประชุมชาดก

พระเจ้าพาราณสี	เป็นพระอานนท์
หงส์น้องเล็ก	เป็นพระโมคคัลลานะ
หงส์น้องกลาง	เป็นพระสารีบุตร
ฝูงหงส์ที่เหลือ	เป็นพุทธบริษัท
ส่วนชนหงส์โพธิสัตว์	คือพระพุทธเจ้า ⁶

5) คติธรรม: กำลังความเร็วของอายุของสรรพสัตว์รวดเร็วยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ในโลก อย่าได้ประมาท อายุสังขารในหมู่สัตว์เป็นสภาวะชั่วประเดี๋ยว สังขารทั้งหลายเป็นสภาวะชั่วคราว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอุปนิยสูตรว่า “ชีวิตถูกขรณำเข้าไป อายุจึงสั้น ผู้ที่ถูกขรณำเข้าไปแล้วไม่มีเครื่องต้านทาน บุคคลพิจารณาเห็นภยันี้ในมรณะ ควรละโลกามิส มุ่งสู่สันติเกิด”⁷ และยังมีคติธรรมอีกว่าจิตใจมนุษย์รู้ได้ยาก การอยู่ด้วยกันนานเกินไปคนรักกันก็กลายเป็นคนไม่รักกันได้ รักกันถึงอยู่ไกล ก็เหมือนอยู่ใกล้

⁶ ชุ.ขา.เตรสก.อ. (บาลี) 6/27-39/148-157., (ไทย) 6/27-39/159-168.

⁷ ส.ส. (ไทย) 15/3/4., ในอุตตรสูตร ส.ส. (ไทย) 15/100/106.

28. กิ่งฉันทชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องกิ่งฉันทชาดก (511) ว่าด้วยเปรตกับพระดาบส

พระพุทธเจ้าทรงปรารภการรักษาศูโอบสกลของอุบาสกและอุบาสิกาจำนวนมาก แล้วตรัสว่า ดีแล้วที่พวกท่านรักษาศูโอบสกล คนโบราณทั้งหลายก็ได้ยศใหญ่ตอบแทน เพราะผลอุโอบสกลกรรมครั้งหนึ่ง ถูกพวกเขาทูลอาราธนาแล้ว ทรงนำเรื่องที่เป็นชาดกมาตรัสว่า ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสีโดยธรรม ทรงเป็นผู้มีศรัทธาปสาทะ ไม่ประมาทในทานศีล และอุโอบสกลกรรม ทรงรับสั่งประชาชนและข้าราชการบริพารให้ตั้งมั่นในกุศลจรียา แต่มีปุโรหิตคนหนึ่งเป็นผู้พิพากษาชอบกินสินบน วินิจฉัยอรรถคดีโดยอยุติธรรม ในวันอุโอบสกลตรัสสั่งให้ประชาชน และอำมาตย์รักษาศูโอบสกล ปุโรหิตคนนี้ก็โกหกว่าตนสมทานอุโอบสกลแล้ว เมื่ออำมาตย์ผู้หนึ่งท้วงว่าไม่ได้สมทานอุโอบสกล ปุโรหิตนั้นก็แก้ตัวว่า จะรักษาศูโอบสกลที่บ้านในเวลากลางคืน วันหนึ่งมีสตรีผู้มีศีลคนหนึ่งมายืนฟ้องคดี ปุโรหิตจึงให้มะม่วงไปรับประทานก่อนที่จะสมทานอุโอบสกล

ต่อมาปุโรหิตนั้นตายไปเป็นเทพบุตรในวิมานทองอันงาม อยู่ในสวนอัมพวัน มีบริเวณ 3 โยชน์ ใกล้ฝั่งน้ำโกสิคังคานทีในหิมวันตประเทศ ทรงรูปร่างสง่าแวดล้อมด้วยนางเทพกัญญาหมื่นหกพัน แต่ได้เสวยสิริสมบัตินั้นเฉพาะในเวลากลางคืนเท่านั้น เวลากลางวันก็กลายเป็นเปรต มีไฟติดทั่วร่างกาย นิ้วแต่ละนิ้วที่มีมือทั้งสองข้างมีเล็บโตประมาณเท่าจอบใหญ่ เขาเอาเล็บกรีดจิกควักเนื้อข้างหลังของตนออกมากิน เสวยทุกขเวทนา ร้องโอดครวญอยู่ในสวนอัมพวัน ตกกลางคืนก็เป็นเทพบุตรอีก เวมานิกเปรต⁸ นั้นได้สวนอัมพวัน ด้วยผลแห่งการให้ผลมะม่วงแก่สตรีผู้สมทานอุโอบสกล

ต่อมาพระเจ้าพาราณสีได้เสด็จออกผนวชเป็นดาบส วันหนึ่งได้ฉันทผลมะม่วง ที่ลอยมาตามน้ำจากสวนอัมพวัน ก็ติดใจอยากฉันทอีก จึงไปนั่งคอยดูอยู่ที่ริมแม่น้ำถึง 7 วัน นางเทพธิดาผู้รักษาแม่น้ำจึงพาพระดาบสไปที่สวนอัมพวัน เพื่อฉันทผลมะม่วง จนได้พบเห็นเปรตกำลังเสวยทุกข์ พอพระอาทิตย์ตกดิน เปรตนั้นมีหญิงพ่อนแวดล้อม เสวยทิพยสมบัติ จึงตรัสถามว่า ทำกรรมอะไรไว้ เปรตจำพระดาบสได้จึงทูลว่า ตนเป็นปุโรหิต ที่ได้เสวยความสุขในกลางคืน เพราะผลแห่งอุโอบสกลครั้งหนึ่งที่ตนได้ทำมา แต่ที่ได้เสวยทุกขเวทนาในเวลากลางวัน เพราะผลแห่งบาปกรรมที่ทำไว้เมื่อเป็นผู้พิพากษา ได้ชำระคดีโดยอยุติธรรมรับสินบน ชูดเลือดเนื้อประชาชนทางเบื้องหลัง จึงต้องควักเนื้อของตนกิน ตั้งแต่นั้นมาเปรตนั้นก็บำรุงพระดาบสด้วยผลมะม่วงสุก พระดาบสก็กระทำกุศล จนได้ฉานและอภิญาแล้วได้ไปสู่พรหมโลก

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

กีนฺนโท กิมธิปฺปาโย

เอโก สมมสิ ฆมฺมณี

กึ ปตฺถยาโน กึ เอสํ

เกน อตฺเถน พราหมณ.

ยถา มหา วาริธโร

กุมฺโภ สุปรินามวา⁹

⁸ เวมานิกเปรต คือ เปรตจำพวกหนึ่ง มีวิมานเหมือนเทวดา ได้เสวยสุขและทุกข์สลับกันเช่นนี้ไปตลอดจนกว่าจะพ้นกรรม ในกรณีนี้เสวยสุขเป็นเทพบุตรอยู่ในวิมานตอนกลางคืน แล้วต้องไปเสวยทุกข์เป็นเปรตตอนกลางวัน สลับกันไป.

⁹ ม. สุปรินามวา

ตถุปมี อมพปกัก

วณณคนธรสุตตม¹⁰

ท่านพรหมณ์ ท่านพอใจ¹¹อะไร ประสงค์อะไร พรารณาอะไร แสวงหา
อะไรอยู่ และเพราะต้องการอะไร จึงมาอยู่แต่ผู้เดียวในฤดูร้อน
หม้อน้ำใหญ่มีทรวงตรงดงาม ฉันทะ มะม่วงสุกที่อุดมไปด้วยสี กลิ่น และ
รส ก็อุปมัยได้ฉันทันนั้น

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตถถ **ฉนโทติ** อชฌาสโย. **อธิปายติ** จิตตํ. **สมมสิติ** อจฺฉสิ. **ขมมนิติ** คิมเห. **เอสนติ**
เอสนโต. **พรหมณติ** ปพฺพชิตตตา ตาปสํ อาลปติ. อิหํ วุตตํ โหติ:- พรหมณ ตวํ ก็อธิปายโย ก็
จินเตนโต ก็ ปตฺเตนโต ก็ คเวสนโต เกนตฺเตน อิมสฺมี คงคาคีเร คงคํ โอลฺเกนโต นิสินฺโนติ.

ความมุ่งหมาย **ชื่อว่า ฉนท (ความพอใจ)** ความคิด **ชื่อว่า อธิปาย (ความ**
ประสงค์) คำว่า **สมมสิ** คือ อยู่ คำว่า **ขมมนิ** คือ ในคิมหันตฤดู คำว่า **เอสิ** คือ เสาะหาอยู่ ด้วยคำว่า
พรหมณ ทเวดาเรียกดาบส เพราะเป็นบรรพชิต มีคำที่ท่านกล่าวอธิบายตั้งนี้ว่า พรหมณ์ ท่านมี
ความประสงค์อะไร คิดอะไร พรารณาอะไร แสวงหาอะไร เพราะต้องการอะไร จึงมานั่งดูแม่น้ำคงคา
ที่ฝั่งแม่น้ำคงคานี้

ตถถ **วาริโร** กุมฺภโถติ อุทกขโม. **สุปริณาวาติ** สุสนฺจโน. **วณณคนธรสุตตมนติ**
วณณคนธรสเอหิ อุตตม.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **วาริโร** กุมฺภโถ ได้แก่ หม้อตักน้ำ คำว่า **สุปริณาวา** คือ มี
สัณฐานงาม คำว่า **วณณคนธรสุตตม** คือ เลิศไปด้วยสี กลิ่นและรส

4) ประชุมชาดก

นางเทพธิดา

เป็นอุบลวรรณาเถรี

ส่วนดาบส

คือพระพุทธเจ้า¹²

5) **คติธรรม:** ผลของบุญและบาป บาปบุญที่ทำเวลาใดก็ให้ผลเวลานั้น แต่จะไม่
ให้ผลพร้อมกัน จะให้ผลต่างเวลากัน แม้จะเป็นวันเดียวกันตั้งเรื่องนี้กลางวันเสวยผลบาปเป็นเปรต
กลางคืนเสวยผลบุญเป็นเทวดา บุคคลใดเป็นผู้ขูดเลือดเนื้อผู้อื่น บุคคลนั้นย่อมต้องกินเนื้อหลังของตน
เพราะฉะนั้น อย่าฉกฉวยเอาผลประโยชน์ของผู้อื่น

29. ปันทรกนาคราชชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องปันทรกนาคราชชาดก (518) ว่าด้วยปันทรกนาคราช

พระพุทธเจ้าทรงปรารภการที่พระเวทหัตทำมูสาวาทแล้วถูกแผ่นดินสูบ ได้ตรัสชาดก
ว่า ในอดีตกาล พ่อค้า 500 คน แล่นสำเภาไปเรืออับปางตายหมด มีบุรุษคนหนึ่งรอดตาย ขึ้นจาก
ทะเลได้แต่ไม่เหลือเสื้อผ้าติดกาย จึงเปลือยกาย คนจึงเข้าใจว่าเป็นสมณะ มักน้อยสันโดษ พากัน

¹⁰ ขุ.ชา. (บาลี) 27/1-32/380-383.

¹¹ พอใจ หมายถึงอภัยาศัย (ขุ.ชา.อ. (บาลี) 7/1/143, 1/538)

¹² ขุ.ชา.ที.สตี.อ. (บาลี) 7/1-32/141-152., (ไทย) 7/1-32/196-212.

เลื่อมใส สร้างอาศรมให้อยู่เป็นซีเปลือยมีชื่อว่ากัมพิยอเจลก แม้แต่พญานาคราชชื่อปณทรกนาคราช กับพญาครุฑ ก็ให้การเคารพนับถือ

วันหนึ่ง พญาครุฑมาปรึกษากับซีเปลือยถึงวิธีจับพวงนาค ซีเปลือยจึงไปหลอกถามพญานาค พญานาคตอบว่า มันเป็นความลับถึงตายของพวงนาค ซีเปลือยจึงให้สัญญาว่าจะเก็บเป็นความลับไม่บอกใคร พญานาคจึงบอกว่า พวงนาคกลืนกินก้อนหินใหญ่เข้าไว้ ทำตัวให้หนัก ในเวลาพวกครุฑมาจับศีระชะของพวงนาคไว้ เมื่อมันพยายามจะหลุดก็จะหนักอึ้ง น้ำก็ท่วมทับพวกครุฑจนจมน้ำตาย แต่ถ้าจับที่ขนดหางจะทำให้พวงนาคมีศีระชะห้อยลงจะสำรวจสิ่งที่กลืนไว้ออกจากปาก ทำให้ตัวเบาแล้วจึงจะจับไปได้ จากนั้นซีเปลือยก็บอกความลับแก่พญาครุฑตามที่พญานาคบอก พญาครุฑจึงจับปณทรกนาคราชได้ พญานาคจึงรู้ว่าภัยเกิดจากตนเอง ที่ได้บอกความลับที่ตนควรจะรักษาแก่คนชั่ว แล้วพูดอ้อนวอนขอชีวิต พญาครุฑจึงกล่าวสอนว่า ไม่ควรบอกความลับแก่ใคร แล้วก็ปล่อยพญานาคไป พญานาคจึงได้ไปหาซีเปลือย กล่าววว่าแล้วสาปแช่ง ศีระชะของซีเปลือยก็แตกออกเป็นเจ็ดเสี่ยงและแผ่นดินก็สุมตกรอกอเวจี

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

วิกิณณวาจํ อนิคุยหมนตํ¹³

อสถณตํ อปริจกขิตารํ

ภยนตมเนวติ สยํ อโพธิ

นาคํ ยถา ปณทรกํ สุปณโณ.

โย คุยหมนตํ ปริรุกขเนยยํ

โมหา นโร สัสติ หาสมาโน¹⁴

ตํ ภินนมนตํ ภยมนเนวติ ชิปปิ

นาคํ ยถา ปณทรกํ สุปณโณ¹⁵

ภัยที่ตนเองก่อขึ้น ย่อมติดตามคนไร้ปัญญา พุดจาพล่อย ๆ ไม่ปกปิดความรู้ขาดความระมัดระวัง ไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบเหมือนพญาครุฑไล่จับปณทรกนาคราช

นรชนใดพอใจบอกมนต์ที่ลึกลับ ที่ตนควรจะปกปิดรักษา เพราะความเขลา ภัยย่อมติดตามเขาผู้เปิดเผยมนต์โดยพลัน เหมือนพญาครุฑไล่จับปณทรกนาคราช

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ วิกิณณวาจนติ ปตถภูวณํ. อนิคุยหมนตุนติ อปปฏิจจนนมนตํ. อสถณตุนติ กายทวาราทินิ รุกขิตุ อสกุโกนตํ. อปริจกขิตารุนติ “อัย มยา กถิตมนตํ รุกขิตุ สกุขิสสตี น สกุขิสสตี” ติ ปุคคัลลํ โอลิเกตุ อูปริกขิตุ อสกุโกนตํ. ภยํ ตมนเนวตีติ ตํ อิเมหิ จตุหิ องเคหิ สมณนาคตํ อโพธิ หุปปญญํ ปุคคัลลํ สยํกตเมว ภยํ อนเนวติ ยถา มํ ปณทรกนาคํ สุปณโณ อนวาคโตติ. สัสติ หาสมาโนติ รุกขิตุ อสมตถสส ปาปปุริสสส หาสมาโน กเถติ.

¹³ อ. อนิคุยหมนตํ

¹⁴ อ. หาสมาโน

¹⁵ ขุ.ชา (บาลี) 27/258-296/412-418.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **วิกิณณวาจ** คือ พูดเรื่อยเปื่อย คำว่า **อนิคุยหมนต** ได้แก่ มีความรู้เกี่ยวกับความลับมิได้ปกปิด คำว่า **อสนถต** ได้แก่ ไม่สามารถรักษาทวารทั้งหลายมีกายทวาร เป็นต้น คำว่า **อปริจกขิตาร** คือ ไม่สามารถจะพิเคราะห์คือเข้าไปกำหนดบุคคลว่า คนผู้นี้จักอาจหรือไม่ เพื่อรักษาความลับที่เราบอกให้ คำว่า **ภย ตมนเวติ** ความว่า เขาผู้ประกอบด้วยองค์ 4 นี้ ชื่อว่าบุคคลผู้ไม่รู้ คือ ผู้โง่เขลา ภยพิบัติ ย่อมติดตามเข้ามา เหมือนครุฑติดตามเราซึ่งเป็นนาคชื่อว่า ปันทรกะ คำว่า **สัสติ ทาสมาโน** ได้แก่ ยินดีบอกคนชั่วซึ่งไม่สามารถจะรักษาได้

4) ประมุขชาดก

ชีเปลือย	เป็นพระเทวทัต
พญานาค	เป็นพระสารีบุตร
ส่วนพญาครุฑ	คือพระพุทธเจ้า ¹⁶

5) **คติธรรม:** บุคคลไม่ควรบอกความลับแก่ใคร ๆ ไม่ว่ามิตรเทียมหรือมิตรแท้แต่เป็นคนโง่ หรือมีปัญหาแต่ประพฤตีสั่งที่ไม่เป็นประโยชน์ บุคคลควรรักษาความลับนั้นไว้ เหมือนรักษาชุมทรัพย์ ความลับอันบุคคลอื่นรู้เข้าทำให้แพร่พรายไม่ดีเลย¹⁷ เว้นจากพวกอมิตรทั้งหลาย ดุจคนผู้รักชีวิตเว้นไกลจากหมู่สัตว์พิษ สมณะนักบวชต้องประกอบด้วยความสะอาด ความอดกลั้น ความฝึกตน ความอดทน ไม่โกรธง่าย ละวาจาเสื่อมเสีย จึงจะชื่อว่าเป็นสมณะ จึงจะเข้าถึงแดนสวรรค์ และโทษของการกล่าวมั่วสวาท

30. กุณาลชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องกุณาลชาดก (536) ว่าด้วยนกคุดเหว่า พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุ 500 รูป ซึ่งเป็นอดีตพระราชกุมารของเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองโกลิยะ มีที่มาจากกรณีแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี อยากจะสู้เนื่องจากสตรี ตรีชาดกว่า ณ ภูเขาหิมพานต์ มีนกคุดเหว่าตัวหนึ่งชื่อกุณาละ พญานกกุณาละมีนางนกคุดเหว่า 3500 ตัว ห้อมล้อมอยู่ตลอดวัน เพื่อป้องกันอันตรายและให้ความรื่นเริง แต่พญานกกุณาละก็ยังตำหนานกคุดเหว่าเนื่อง ๆ ด้านทิศบูรพาแห่งเขาหิมพานต์ มีนกคุดเหว่าขาวชื่อปุลณมุขะอาศัยอยู่ พญานกปุลณมุขะนี้มีนางนกคุดเหว่า 350 ตัว ห้อมล้อมอยู่ตลอดวันเพื่อป้องกันอันตรายและให้ความรื่นเริง โดยที่นกปุลณมุขะได้กล่าวสรรเสริญนางนกคุดเหว่าเนื่อง ๆ ต่อมา นกปุลณมุขะได้เข้าไปหาพญานกกุณาละถึงที่อยู่ พวกนางนกคุดเหว่าบริจาริกาของพญานกกุณาละได้เห็นพญานกปุลณมุขะ จึงขอให้พญานกปุลณมุขะบอกพญานกกุณาละให้กล่าววาจาดี ๆ กับพวกนาง แต่พญานกปุลณมุขะกลับถูกพญานกกุณาละว่ากล่าว จึงกลับไป ต่อมาไม่นานนัก พญานกปุลณมุขะได้ป่วยหนักจนจะตาย พวกนางนกคุดเหว่าผู้เป็นบริจาริกาของพญานกปุลณมุขะเกิดความปริวิตกว่าพญานกปุลณมุขะป่วยหนัก คงไม่อาจหายป่วยแล้ว จึงละทิ้งพญานกปุลณมุขะไว้แต่ผู้เดียว แล้วพากันเข้าไปหาพญานกกุณาละ เมื่อได้รู้ว่านางนกละทิ้งพญานกปุลณมุขะมา พญานกกุณาละได้ตำหนานกคุดเหว่าเหล่านั้น และไปดูแลพญานกปุลณมุขะจนหายป่วย พญานกกุณาละได้แสดงธรรมแก่พญานกปุลณมุขะ โดยมีเทวดาในกามาวจรทั้ง 6 พวก คือ นาค ยักษ์

¹⁶ ขุ.ชา.ติสตี.อ. (บาลี) 7/258-296/225-240., (ไทย) 7/258-296/306-325.

¹⁷ ขุ.ชา.ติสตี.อ. (ไทย) 7/258-296/306-325.

รากษส สุบรรณ วิทยาธร แร้ง และเทวดาที่อาศัยอยู่ในดง รวมทั้งพญาแร้งชื่อว่าอานนท์ และนารถ ฤๅษีผู้สำเร็จจัญญา 5 มาร่วมฟังด้วย พญานกภูณาละก็แสดงเหตุที่ตนได้เห็นมาแล้วในอดีตภาพ ถึง โทษแห่งหญิงแก่พญานกภูณณมุขะว่า นางกัณหาหมีผิว 5 คน ยังได้กระทำลามกกับบุรุษเปลี้ยแคระ นางสมณีนี้อัจฉริยะอยู่ในท่ามกลางป่าช้า อดอาหาร 4 วันจึงบริโภคครั้งหนึ่ง ได้กระทำการอันลามกกับนักเลงสุรา นางเทวีนามว่ากากวดีอยู่ในสมุทร เป็นภรรยาของพญาครุฑชื่อว่าท้าวเวไนย ได้กระทำการอันลามกกับกบฏเวผู้เจนนบในการฟ้อน นางขนงนามว่ากรุงคเทวี รักใคร่ได้เสียกับเอฬก กุมาร ได้กระทำการอันลามกกับฉงคกุมารเสนาบดี และฉนนเตวาสิผู้เป็นคนใช้ของฉงคกุมาร พระมารดาของพระเจ้าพรหมทัตทรงทอดทิ้งพระเจ้าโกศลได้ทรงกระทำการอันลามกกับพราหมณ์ ชื่อปัญจาลฉันทะ หญิง 5 คนนี้ก็ดี หญิงอื่นก็ดี ได้กระทำมาแล้วซึ่งกรรมอันลามก เพราะเหตุนั้น ท่าน จึงไม่วิสาสะ ไม่สรรเสริญหญิงทั้งหลาย หญิงทั้งหลายก็เหมือนปฐพี เป็นที่รับรองสิ่งดีและสิ่งชั่ว ทนทานได้หมด เป็นเช่นกับราชสีห์ซึ่งดุร้ายกินเนื้อและเลือดเป็นอาหาร เป็นสัตว์หยาบช้ายินดีในการ เบียดเบียนสัตว์อื่น ช่มชู้สัตว์อื่นกิน

นรชนจึงไม่ควรวิสาสะกับหญิงเหล่านั้น หญิงทั้งหลายมุ่งม้วยผมเหมือนพวกโจร ประทุษร้าย เป็นพิษเหมือนสุราเจือยาพิษ พุดไอ้อวดเหมือนคนขายของ ตลบตะแลงพลิกแพลงเหมือน นอแรด สองลิ้นเหมือนงู ปกปิดเหมือนหลุมคูที่ปิดด้วยกระดาน ให้เต็มได้ยากเหมือนไฟ ให้ยินดีได้ ยากเหมือนรากษส นำไปโดยส่วนเดียวเหมือนพระยายม กินทุกอย่างเหมือนไฟ พัดพาไปทุกอย่าง เหมือนแม่น้ำ ประพฤติตามปรารถนาเหมือนลม ไม่ทำอะไรให้วิเศษเหมือนเขาเมรุมาศ ผลิตผลเป็น นิติย์เหมือนต้นไม้ไม่มีพิษ หญิงทั้งหลายเป็นผู้กำสัตว์ไว้ในมือจนนับไม่ถ้วน ทำโศกสมบัติในเรือนให้ พินาศ ทรัพย์ 4 อย่างนี้ คือ โคผู้ โคนม ยาน ภรรยา ไม่ควรให้อยู่ในสกุลอื่น บัณฑิตไม่พึงรักษาทรัพย์ 4 อย่างนี้ ให้อยู่พลาดจากเรือน คนฉลาดย่อมไม่ฝากทรัพย์ 4 อย่างนี้ คือ โคผู้ โคนม ยานพาหนะ และภรรยา ไว้ในตระกูลญาติ เพราะว่าคนที่ไม่มียานพาหนะย่อมใช้รถที่ฝากไว้ ย่อมฆ่าโคผู้เสีย เพราะ ใช้ลากเข็นเก็นกำลัง ย่อมฆ่าลูกโคเพราะริตนม ภรรยา ย่อมประทุษร้ายในตระกูลญาติ

สิ่งของ 6 อย่างนี้ เมื่อกิจจรูระเกิดขึ้น ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ คือ ธนูไม่มีสาย ภรรยา อยู่ในตระกูลญาติ เรือที่ฝั่งโน้น ยานพาหนะที่เพลาหัก มิตรอยู่ไกล และสหายลามก สิ่งของทั้ง 6 นี้ เมื่อกิจจรูระเกิดขึ้น ใช้ประโยชน์ไม่ได้

หญิงย่อมดูหมิ่นสามีเพราะเหตุการณ์ 8 ประการ คือ 1) เพราะสามีเป็นคนจน 2) เพราะสามีเจ็บกระเสาะกระแสะ 3) เพราะสามีเป็นคนแก่ 4) เพราะสามีเป็นนักเลงสุรา 5) เพราะ สามีเป็นคนโง่ 6) เพราะสามีเป็นคนมัวเมา 7) เพราะคล้อยตามในกิจทุกอย่าง 8) เพราะไม่ก่อให้เกิดทรัพย์ ทุกอย่างเกิดขึ้น

หญิงย่อมนำความประทุษร้ายมาให้สามีด้วยเหตุ 9 ประการ คือ 1) หญิงเป็นคนมัก ไปป่า 2) มักไปสวน 3) มักไปทำน้ำ 4) มักไปหาตระกูลญาติ 5) มักไปหาตระกูลอื่น 6) มักชอบใช้ กระจกและชอบประดับประดา 7) มักดื่มน้ำเมา 8) มักเยียมมองหน้าต่าง 9) มักยื่นแอบประตุ

หญิงเป็นคนประทุษร้ายสามีด้วยเหตุ 25 ประการ คือ 1) ย่อมสรรเสริญการจากไป ของสามี 2) ย่อมไม่ระลึกถึงสามีที่จากไป 3) ย่อมไม่ยินดีกะสามีที่กลับมา 4) ย่อมกล่าวโทษสามี ไม่ กล่าวคุณแห่งสามี 5) ย่อมประพฤตสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่สามี 6) ย่อมไม่ประพฤตสิ่งที่เป็น ประโยชน์แก่สามี 7) ย่อมกระทำกิจที่ไม่สมควรแก่สามี 8) ย่อมไม่กระทำกิจที่สมควรแก่สามี 9) ย่อม

นอนคลุมโปง 10) นอนหันหลังให้ 11) ย่อมนอนพลิกไปพลิกมา 12) ย่อมนอนถอนหายใจยาว
 13) ย่อมนอนกระสับกระส่ายเป็นทุกข์ 14) ย่อมไปอุจจาระปัสสาวะบ่อย ๆ 15) ย่อมประพฤติดตรงกัน
 ข้าม 16) ได้ยินเสียงชายอื่นย่อมเงี้ยวหูฟัง 17) ย่อมล้างผลาญทรัพย์สมบัติ 18) ย่อมทำความสนิทสนม
 กับชายบ้านใกล้เรือนเคียง 19) ย่อมออกนอกบ้านเสมอ 20) ชอบเที่ยวตามตรอกซอกซอย 21) ย่อม
 ประพฤตินอกใจไม่เคารพในสามี 22) มีใจประทุษร้าย 23) ย่อมยืนอยู่ที่ประตูเนื่อง ๆ 24) ย่อมเปิด
 รักแร้และนมให้ดู 25) ย่อมเที่ยวสอดส่องเฟื่องมองไปยังทิศต่าง ๆ

หญิงย่อมยั่วยวนชายด้วยเหตุ 40 ประการ คือ 1) ตัดกายหนึ่งกัมมัตว์ 2) กรีดกราย
 3) ทำอาย 4) แทะเล็บ 5) เอาเท้าเหยียบกัน 6) เอาไม้ขีดแผ่นดิน 7) ทำกระโดดเอง 8) ให้เด็กกระโดด
 เล่นเอง 9) ให้เด็กเล่น 10) จุ่มพิตเด็ก 11) ให้เด็กจุ่มพิต 12) กินเอง 13) ให้เด็กกิน 14) ให้ของแก่เด็ก
 15) ขอของจากเด็ก 16) ทำตามที่ได้กระทำ 17) พุดเสียงสูง 18) พุดเสียงต่ำ 19) พุดเปิดเผย
 20) พุดกระซิบ 21) ทำซิกซ์ด้วยการพ้อน 22) การขับ 23) การประโคม 24) ร้องให้ 25) กรีดกราย
 ด้วยการแต่งกาย 26) ทำปึง 27) ยักเอว 28) สายผ้าที่ปิดของลับ 29) เลิกขา 30) ปิดขา 31) ให้เห็น
 นม 32) ให้เห็นรักแร้ 33) ให้เห็นท้องน้อย 34) หลีวตา 35) เลิกคิ้ว 36) เม้มปาก 37) แลบลิ้น
 38) ขยายผ้า 39) กลับนุ่งผ้า 40) สยายผม มุ่นผม

ตามที่ได้นำเสนอมา คือ พญานกกุณณะได้แสดงเรื่องความไม่ดีและโทษของผู้หญิง
 ทั้งหลายแก่พญานกปทุมณมุขะ และฤๅษี เทวดา สรรพสัตว์ทั้งหลายในป่าหิมพานต์ และพญาแร้ง
 อานนท์กับนารถฤๅษีก็ได้ร่วมกล่าวโทษของหญิงเหล่านั้นด้วย เมื่อพญานกกุณณะแสดงจบลง สัตว์
 ทั้งหลายเป็นต้นว่า กิณนร พญานาค เทวดา และฤๅษีก็พากันสาธุการ

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

ยถา โจโร ยถา ทิทฺโธ	วาณิโชว วิกตถนี
อิสฺสสังคมิว ปรีวตฺตา	ทุชิวหา อูโรโค วีย.
โสพฺภมิว ปฏิจฺจนฺนา	ปาตาลมิว ทุปฺปุรา
รทฺขสี วีย ทุตฺโตสา	ยโมเวกนตหารีย.
ยถา สีขี นที วาโต	เนรูนาว สมากตฺตา
วิสฺรุโกช วีย นิจฺจผลา	นาสยนฺติ ฆเร โภคํ
รตนนตกริตฺถีย. ¹⁸	

หญิงทั้งหลายเหมือนโจร เหมือนสุรามิพิษร้าย พุดโอ้อวดเหมือน
 พ่อค้ากลับกลอกบิดพลิ้วเหมือนนอแรด มีลิ้นสองแฉกเหมือนงู

ปกปิดความชั่วเหมือนหลุมคูถ ให้เต็มได้ยากเหมือนบาดาล ให้อินดี
 ได้ยากเหมือนนางรากลษส นำไปส่วนเดียวเหมือนพญายม

กินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ พัดพาไปเหมือนแม่น้ำ มีความประพฤติ
 ตามชอบเขตแห่งความใคร่เหมือนลม ผลิตผลอยู่เป็นนิตย์เหมือนต้นไม้
 มีพิษ หญิงทั้งหลายมักกระทำอันตรายแก่รัตนะทั้งหลาย ยังโภคสมบัติ
 ในเรือนให้พินาศ

¹⁸ ขุ.ชา. (บาลี) 28/290-370/89-107.

3) อรรถกถา

เวณิกตาติ กตเวณิโย. ยถา หิ โหมพี พนธิตวา อฏวิยํ จิตฺโจโร ธนํ วิลุมฺปติ เอวเมตปิ กิเลสวสํ เนตวา ธนํ วิลุมฺปนฺติ. **มทิวรา** ทิทฺธาติ วิสมิสฺสกา สุรา วีย. ยถา สา วิการํ ทสเสติ เอวเมตปิ อณฺเณสุ ปุริเสสุ สารตฺตา กิจจํ อชานนฺติโย อณฺเณสมิ กตตพเพ อณฺเณเมว โกรนฺติโย วิการํ ทสเสนฺติ. **วจาสนนฺตฺติโย**ติ ยถา วาณิโซ อตฺตโน ฆณฺฑสฺส วณฺณเมว ฆณฺติ เอวเมตปิ อตฺตโน อคฺณํ ปฏฺิจฺฉาเทตวา คฺณเมว ปกาเสนฺติ. **วิปริวตฺตาโย**ติ ยถา อีสฺสมิคฺสส สิงคํ ปริวตฺติตวา จิตฺ เหวํ ลหุ- จิตฺตตาย วิปริวตฺตಾಯ โหนฺติ. **อฺรคฺมิว**ติ อฺรโค วีย มฺสาวาทิตาย ทฺชิวหา นาม. **โสพฺภมิว**ติ ยถา ปทฺรปฏฺิจฺฉนฺโน คฺฤกฺโกโป เหวํ วัตฺตาลงฺการปฏฺิจฺฉนฺนา หุตฺวา วิจฺรนฺติ. ยถา จ กจฺวเรหิ ปฏฺิจฺฉนฺโน อวาวาณฺโณ อกฺกนฺโต ปาททฺกฺขํ ชเนติ เอวเมตปิ วิสสาเสน อฺปเสวียมาณา. **ปาตฺลมิว**ติ ยถา มหา- สมฺทเท ปาตฺลํ ทฺปฺปุริ เอวเมตปิ เมถฺเนน วิชายนฺน อลงฺกาเรนาติ ตีหิ ทฺปฺปุรา. เตเนวาท:- “ติณฺณํ ภิกฺขเว ฐมฺมานํ อตฺตโต มาตฺคาโม”ติอาหิ.

คำว่า **เวณิกตา** คือ มีมวณอันตนเกล้าไว้แล้ว จริงอยู่ พวกโจรที่อยู่ในดง ย่อมผูก มวณแล้วจึงปล้นชิงทรัพย์ ฉันทใด แม้พวกผู้หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน นำเอาพวกบุรุษไปสู่อำนาจแห่ง กิเลสแล้วปล้นทรัพย์ คำว่า **มทิวรา ทิทฺธา** ความว่า เหมือนสุราที่เจือด้วยยาพิษ อธิบายว่า สุราที่เจือ ด้วยยาพิษ ย่อมแสดงอาการอันแปลก ๆ ฉันทใด แม้หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน เป็นผู้มีความกำหนดใน บุรุษทั้งหลายเหล่านี้ ไม่รู้จักกิจน้อยกิจใหญ่ เมื่อกระทำกิจในบุรุษอื่นแล้ว จึงกระทำกับบุรุษอื่น ๆ ต่อไปอีก ชื่อว่าย่อมแสดงอาการแปลก ๆ คำว่า **วจาสนนฺตฺติโย** ความว่า พ่อค้าย่อมกล่าวอวดคุณภาพ แห่งสินค้าของตน ฉันทใด แม้หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน ปิดบังโทษอันมิใช่คุณของตนเสียแล้ว ประกาศแต่ คุณอย่างเดียว คำว่า **วิปริวตฺตาโย** ความว่า นอแรดบิดไปบิดมา ฉันทใด ผู้หญิงเหล่านี้ก็ตลบตะแลง พลิกไปพลิกมา เพราะความที่ตนมีจิตเบา ฉันทนั้นเหมือนกัน คำว่า **อฺรคฺมิว** ความว่า หญิงทั้งหลาย ชื่อ ว่ามีลิ้นเหมือนลิ้นงู เพราะเป็นบุคคลที่มักกล่าวเท็จเสมอ ๆ คำว่า **โสพฺภมิว** ความว่า หลุมคู่อ้อมถูก ปิดด้วยไม้กระดาน ฉันทใด แม้หญิงทั้งหลายก็ปกปิดร่างกายด้วยผ้าและเครื่องอาภรณ์เที่ยวไปฉันทนั้น เหมือนกัน อีกอย่างหนึ่ง บ่อที่ปกปิดขยะเป็นต้น เมื่อเหยียบลงไปย่อมทำให้ลำบากเท่า ฉันทใด แม้หญิง เหล่านั้นก็เหมือนกัน เมื่อใครเข้าไปคบหาด้วย ก็ให้เกิดความทุกข์แก่ผู้นั้นเหมือนกัน คำว่า **ปาตฺลมิว** ความว่า บาดาลในมหาสมุทร ย่อมถมให้เต็มได้ยาก ฉันทใด แม้หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน ย่อมทำให้ เต็มได้ยากด้วยวัตถุ 3 ประการ คือ 1. ด้วยเมถุนธรรม 2. ด้วยการคลอต 3. ด้วยการแต่งตัว เพราะเหตุ นั้นแล พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มาตุคามย่อมไม่เต็มด้วยธรรม 3 ประการ เป็นต้น

รฺกฺขสิ วียาติ ยถา รฺกฺขสิ นาม มํสคิทฺตตาย ธเนน น สกฺกา โตเสตฺตุ พหฺมุปี ธนํ ปฏฺิจฺฉิปิตฺวา มํสเมว ปตฺเถติ เอวเมตปิ เมถฺนคิทฺตตาย พหฺนาปี ธเนน น ตฺสฺสนฺติ ธนํ อคฺณेतฺวา เมถฺนเมว ปตฺเถนฺติ. **ยโมว**ติ ยถา ยโม เอกนตฺทโร น กิณฺจิ ปริหฺรติ เอวเมตปิ ชาตฺสมฺปนฺนาทีสุ น กิณฺจิ ปริหฺรนฺติ สพฺพํ กิเลสวเสน สีลาทิวินาสํ ปาเปตฺวา ทฺตฺยจิตฺตวาเร นิรยํ อฺปนฺนฺติ. **สิชฺรีว**ติ ยถา สิชฺรี สุจิมฺปิ อสุจิมฺปิ สพฺพํ ภกฺษยติ ตเถตปิ หินฺตฺตเม สพฺเพ เสวณฺติ. นทฺธิอฺปมายมฺปิ เอเสว นโย. **เยนกา**มจฺรติ ภูมมตฺเถ กรณฺวจฺนํ ยตฺถ เอตาสํ กาโม โหติ ตตฺถเวว ชาวนฺติ. เนรฺตฺติ หิมวติ เอโก สุวณฺณปพฺพโต ตํ อฺปคฺตา กากาปี สุวณฺณวณฺณวา โหนฺติ. ยถา โส เหวํ เอตปิ นิพฺพิเสสฺสกา อตฺตานํ อฺปคฺตํ เอกสทิสํ กตฺวา ปสฺสนฺติ.

วิสสุกโชติ อมพสทิสโส ก็ปุกกรุกโช. โส นิจจเมว ผลติ วณณาทิสมนโน จ โหติ เตน
 นํ นิราสงกา ปริภุชชิตวา มรณติ เอเวเมว ตาปี รูปาทิวเสน นิจจผลิตา รมณียา วีย ขายนติ. เสวียมานา
 ปน ปมาทํ อุบุปาเทตวา อปาเยสุ ปาเตนติ. เตน วุตตํ:-

“อายุตี โหสํ นณฺญา ย โย กามะ ปฏิสเสวติ.
 วิปากนเต หนนฺติ นํ ก็ปุกกมิว ภกฺขิต”นฺติฯ¹⁹

ยถา วา วิสสุกโช นิจจผลิตโต สทา อนตถาวโห โหติ เอเวเมตาปี สีลาทิวินาสนฺวเสน. ยถา วิสสุกชส
 มุลมปิ ตโจปิ ปตตมปิ ปุบุมปิ ผลมปิ วิสเมวาติ นิจจผลโต ตเถว ตาสํ รูปมปิ ฯเปฯ โฝฏฐพมปิ
 วิสเมวาติ วิสสุกโช วีย นิจจผลิตาโยติ.

“**ปนุตเตรถตา**”ติ คาทาพนเรน ตมตถํ ปากภูํ กาคุ เอวมาห. ตตถ **รัตนนตกริตฺถิโย**ติ
 สามิเกทึ ทุกฺขสมภฏานํ รตนานํ อนตรายกรรา อิตฺถิโย เอตานิ ปเรสํ ทตวา อนาจารํ จรณติ.

คำว่า **รทฺธิ** วีย ความว่า ธรรมด่าว่ารทกษส อันใคร ๆ ไม่อาจให้ยินดีด้วยทรัพย์ได้
 เพราะความที่ตนอยากกินเนื้อเพียงอย่างเดียว รทกษสนั้น ย่อมปฏิเสธทรัพย์จำนวนมากเสียแล้ว
 ประรณนาแต่เนื้อเพียงอย่างเดียว ฉนฺโต แม้หญิงเหล่านี้ก็ฉนฺตนั้นเหมือนกัน ย่อมไม่ยินดีด้วยทรัพย์แม้
 มาก เพราะความที่ตนปรารถนาเมถุนธรรม หญิงเหล่านั้นย่อมไม่ต้องการทรัพย์ ย่อมปรารถนาเมถุน
 ธรรมเพียงอย่างเดียว คำว่า **ยโมว** ความว่า พญายมมีแต่นำไปโดยส่วนเดียว มิได้ทรงยกเว้นใคร ๆ ไว้
 เลย ฉนฺโต แม้หญิงเหล่านี้ก็เหมือนกัน ย่อมไม่เหลือใคร ๆ ไว้เลย ในบรรดาบุคคลที่สมบุรณ์ด้วยชาติ
 กำเนิด เป็นต้น นางย่อมให้ถึงความพินาศแห่งศีลด้วยอำนาจกิเลสทั้งหมด ในวาระแห่งจิตดวงที่ 2 ก็
 ย่อมนำไปสู่รท คำว่า **สิขิวิว** ความว่า ธรรมด่าว่าเปลวไฟย่อมไหม้สิ่งของทั้งหมด แม้จะสะอาดหรือไม่
 สะอาดก็ตาม ฉนฺโต แม้หญิงเหล่านั้นก็เหมือนกัน ย่อมเสพสิ่งของทั้งหมด ตั้งแต่เลวจนถึงดีที่สุด แม้
 ในข้อความที่เปรียบด้วยแม่น้ำ ก็มีนัยเหมือนกันทีเดียว คำว่า **เยนกามังจรา** นี้เป็นตติยวิภตติ ใช้ใน
 ความหมายแห่งสตตมีวิภตติ อธิบายว่า หญิงเหล่านี้ย่อมมีความรักใคร่ ในสถานที่ใด ก็ย่อมวิ่งไปใน
 สถานที่นั้นทันที คำว่า **เนรุ** ความว่า ในป่าหิมพานต์ มีสุวรรณบรรพตอยู่ลูกหนึ่ง ภูเขานั้นมีอุปมา
 ฉนฺโต แม้หญิงเหล่านั้นก็เหมือนกัน มิได้กระทำให้วิเศษเลย ย่อมมองเห็นชายที่เข้าไปใกล้ตน
 เหมือนเป็นคนเดียวกันหมด

คำว่า **วิสสุกโช** ความว่า ต้นไม้ที่มีผลสุกคล้ายกับมะม่วงนั้น ย่อมผลิตผลเป็นนิตย และ
 ย่อมเป็นผลไม้มที่สมบุรณ์ด้วยสี่เป็นต้น บุคคลไม่มีความสงสัย บริโภคผลไม้นั้น ย่อมถึงแก่ความตาย ฉนฺ
 โต แม้หญิงเหล่านั้นก็เหมือนกัน ย่อมปรากฏเหมือนเป็นที่น่ารักรื่นรมย์ด้วยอำนาจแห่งรูป เป็นต้น
 เพราะผลิตผลอยู่เป็นนิจ ก็เมื่อผู้ใดเสพอยู่ ย่อมนำผู้้นให้เกิดความประมาทแล้วจึงจุดให้ตกลงใน
 อบาย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า

บุคคลใด ไม่รู้จักโทษในอนาคตแล้วแม้แต่เสพกามอยู่ ในที่สุด
 กามทั้งหลายในคราวให้ผลย่อมขจัดบุคคลนั้น เช่นเดียวกับผลไม้
 มีพิษชื่อกิมปักกะ ขจัดผู้บริโภค²⁰

อีกอย่างหนึ่ง ต้นไม้มีพิษ ย่อมนำความพินาศมาให้ในกาลทุกเมื่อ เพราะผลิตผลเป็น
 นิตยฉนฺโต แม้หญิงเหล่านั้นก็เหมือนกัน ย่อมนำความพินาศมาให้ในกาลทุกเมื่อ ด้วยอำนาจแห่งความ

¹⁹ ขุ.ชา. (บาลี) 27/85/21.

²⁰ ขุ.ชา. (ไทย) 27/85/35.

พินาศแห่งศีลคุณเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง รากไม้ เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้และผลของต้นไม้มีพิษนั้น ย่อมมีพิษ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ามีผลเป็นนิตย ฉันท ไฉน ไม้รูป ฯลฯ โฝงฐัพพะ แม้ทั้ง 5 อย่าง ของหญิงเหล่านั้น ก็เป็นพิษเหมือนกัน ฉันทนั้น เพราะฉะนั้น หญิงเหล่านั้น จึงชื่อว่าผลิตผลเป็นนิตยเหมือนหนึ่งต้นไม้พิษ ฉะนั้น

คำว่า **ปนุตเตรถ** ความว่า พญานกกุณาละกล่าวอย่างนี้เพื่อกระทำเนื้อความนั้นให้ปรากฏยิ่งขึ้น ด้วยคำอันเป็นคาถาพันธะ บรรดาเหล่านั้น คำว่า **รัตนนตกริตถิโย** ความว่า หญิงทั้งหลายเป็นผู้กระทำอันตรายแก่ตนะทั้งหลายที่สามีหามาได้ด้วยความลำบาก นำเอาตนะเหล่านั้นไปให้ชายเหล่าอื่นแล้วย่อมประพฤตินาจาร

4) ประชุมชาดก

พญานกดูเหว่าขาว	เป็นพระอุทายี
พญานกแร้ง	เป็นพระอานนท์
นารทดาบส	เป็นพระสารีบุตร
ส่วนพญานกกุณาละ	คือพระพุทธเจ้า ²¹

5) **คติธรรม:** เรื่องนี้มีข้อคิดเตือนใจชี้ให้เห็นโทษของสตรีมากมายหลายประการ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา น่าสนใจยิ่งนัก จึงขอยกมาพอสังเขป อาทิ ชายใดถูกผู้หญิงครอบงำ มีความลุ่มหลงผู้หญิงจนขาดปัญญา ย่อมไม่เจริญรุ่งเรือง ถึงแก่ความพินาศได้ ผู้หญิงไม่มีวินัยไม่สำรวม ผลาญทรัพย์ที่บุรุษหามาได้โดยยากให้ฉิบหาย เหมือนปลาติมิงคละกลืนกินมังกรในทะเล หญิงมีกามคุณ 5 อันนำยินดีเป็นทำเลหากิน เป็นคนหยิ่ง จิตไม่เที่ยงตรง ไม่สำรวม ย่อมเข้าไปหาชายผู้ประมาท เหมือนแม่น้ำไหลไปสู่มหาสมุทร หญิงได้ชื่อว่าฆ่าชาย ด้วยราคาและโทษะ ย่อมเผาชายเช่นดังเปลวไฟ ย่อมเกาะชายที่มีจิตถูกราคะย้อม เหมือนเถาย่านทรายเกาะไม้สาละในป่า หญิงใช้มารยาตั้งร้อยเหมือนดังคนเล่นกลและอสุรินทรอาหุ นรชนผู้มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา แม้จะมีเดช ถ้าตกอยู่ในอำนาจของหญิงแล้ว ย่อมไม่รุ่งเรือง เหมือนพระจันทร์ถูกราคาหุจับ ย่อมพินาศ บุรุษผู้มีปัญญาปรารถนาความสุข พึงเว้นหญิงเสีย เป็นต้น

31. เตมียชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องเตมียชาดก (538) ว่าด้วยพระเตมียทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี พระพุทธเจ้าทรงปรารภมหาภิเนกขัมมบารมี ตรัสชาดกว่า ณ เมืองพาราณสี มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่า พระเจ้ากาสิกราช ทรงครองราชย์ด้วยทศพิธราชธรรม ทรงมีพระสนมมากมาย แต่ไม่มีพระโอรส ประชาชนต่างขอให้พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระโอรส พระเจ้าแผ่นดินจึงมีพระดำรัสสั่งให้พระสนมทั้งหลายปรารถนาบุตร พระสนมเหล่านั้นก็หามีบุตรไม่ พระนางจันทาเทวีผู้เป็นอัครมเหสี จึงทรงทำพิธีขอพระโอรสในวันที่ทรงสมათานอุโบสถศีล และได้ตั้งสัตย์อธิษฐาน ด้วยแรงศีลและความดีที่พระนางได้เพียรปฏิบัติมา พระอินทร์จึงทรงขอให้เทพบุตรองค์หนึ่งเสด็จลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางพร้อมกับเหล่าบริวาร เมื่อครบกำหนด พระนางจันทาเทวีก็ประสูติพระกุมาร และในวันนั้นก็มีการกำเนิดบุตรอำมาตย์อีก 500 คนพร้อมกัน ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงพระราชทานของกำนัล

²¹ ข.ชา.อ.ล.อ. (บาลี) 8/290-370/308-377., (ไทย) 8/290-370/383-461.

พร้อมแม่นมให้กับบุตรของอำมาตย์เหล่านั้นด้วย พระเจ้ากาสิกราชทรงรักพระกุมารเป็นอย่างมาก ถึงกับคัดเลือกแม่นมที่มีคุณสมบัติพิเศษจำนวน 64 นาง เป็นผู้ถวายน้ำนม พวกพราหมณ์โหราจารย์ได้ทำนายพระลักษณะพระกุมารว่า จะสามารถครองราชสมบัติในมหาทวีปทั้ง 4 พระเจ้ากาสิกราชทรงดีพระทัย จึงได้ขนานพระนามว่า พระเทมีย์ อันหมายถึงเหตุแห่งความปรีดาแก่ผู้คนที่ปวง พระกุมารก็เป็นทีรักใคร่เอ็นดูของพระเจ้ากาสิกราชมาก พระองค์ทรงโปรดปรานพระกุมารยิ่งนัก ทรงอุ้มพระเทมีย์กุมารไว้บนตักขณะทรงออกวาระราชการด้วยเสมอ

วันหนึ่ง อำมาตย์ได้จับโจร 4 คน ซึ่งทำผิดในการลักขโมยเข้ามาเฝ้า พระเจ้าแผ่นดินได้ตรัสสั่งลงอาญาโจรเหล่านั้น พระเทมีย์กุมารได้ฟังทรงสลดพระทัย และทรงระลึกได้ถึงกาลก่อนที่เคยเสวยทุกขเวทนาในนรก จึงได้เกิดความกลัวเป็นอันมาก เทพิดาที่สถิตอยู่ในเศวตฉัตรจึงได้แนะนำให้พระเทมีย์ประพฤติองค์เป็นคนใจ ฟูหวนก และง่อยเปลี้ย เพื่อให้เลียงพ้นจากการครองราชสมบัติ อันจะเป็นเหตุแห่งการทำบาป นับแต่นั้นมา พระกุมารก็ทรงแสดงอาการผิดปกติ ไม่แสดงการโต้ตอบทางประสาทสัมผัสใด ๆ

เมื่อพระเจ้ากาสิกราชทรงทราบว่าพระโอรสมีอาการผิดปกติ ก็ไม่สบายพระทัย ทรงปรึกษากับพระนางจันทาเทวีแล้วก็ได้ให้การรักษาพระโอรส และรับสั่งให้ทดลองด้วยวิธีต่าง ๆ มีทดลองโดยการให้นมล่วงเลยเวลาบ้าง เอาผลไม้มาล่อบ้าง ของเล่นบ้าง อาหารบ้าง ทำให้กลัวด้วยไฟบ้าง ด้วยช้างตกมันบ้าง ด้วยงูบ้าง ด้วยมหรสพบ้าง ด้วยศาสตราวุธบ้าง ด้วยเสียงบ้าง ด้วยกลองบ้าง ด้วยแสงสว่างบ้าง ด้วยการเอาน้ำอ้อยทาตัวเพื่อให้แมลงวันตอมบ้าง ด้วยการให้นอนจมอุจจาระปัสสาวะของพระองค์บ้าง ด้วยความร้อนบ้าง และด้วยการนำหญิงมาบำเรอเพื่อให้เกิดความกำหนัดบ้าง แต่พระเทมีย์ก็สู้อุตหนผ่านพ้นการทดลองได้เพื่อจุดหมายที่พระองค์ทรงหวังไว้คือการออกผนวช

ฝ่ายพระเจ้ากาสิกราชทรงร้อนพระทัย รับสั่งให้พราหมณ์โหราจารย์มาถวายคำทำนาย พราหมณ์โหราจารย์ได้กราบทูลว่าพระเทมีย์เป็นกาลกิณี หากเลี้ยงไว้ในเศวตฉัตรต่อไปจะเกิดอันตราย 3 อย่าง จึงเห็นควรให้นำพระเทมีย์ไปฝัง พระเจ้ากาสิกราชทรงรับสั่งให้กระทำตามคำของพราหมณ์โหราจารย์ รับสั่งให้นำพระราชโอรสไปฝัง เมื่อถึงป่า สุนันทสารถิจจึงลงจากรถ หยิบจอบไปขุดหลุมเป็นรูปสี่เหลี่ยมลึกตามคำสั่งที่ได้รับมา ยามนั้น พระเทมีย์ได้ทรงกายลุกขึ้นเพื่อจะลงเคลื่อนไหวก่อน แล้วยังยกกรงขึ้นได้ด้วยพลังกำลังอันเป็นพระบารมี เสด็จไปดูสารถิกกำลังก้มหน้าขุดหลุมตรัสถามและทรงเล่าว่าที่พระองค์ประพฤตินั้นเหมือนคนเป็นใจ ฟูหวนก ไม่เดิน ไม่เคลื่อนไหวก่อนเป็นคนง่อย เหตุเพราะระลึกชาติได้ว่าพระองค์เคยเสวยราชสมบัติอยู่สี่ปี ต้องตกนรกถึงแปดหมื่นปี ด้วยพระองค์กลัวการต้องตกนรกอีก ดังนั้น จึงไม่อยากเสวยราชสมบัติ แต่ต้องการออกบวช สุนันทสารถิจทูลขอลาออกบวชตามไปด้วย แต่พระเทมีย์รับสั่งให้กลับไปทูลพระเจ้าแผ่นดินก่อน ฝ่ายพระอินทร์ได้ทรงส่งพระวิสณุกรมเทวบุตรให้ลงมาเนรมิตอาศรมและเครื่องบริวารไว้พร้อม เมื่อพระเทมีย์เสด็จมาพบจึงทรงอธิษฐานขอถือบวช แล้วครองผ้าเปลือกไม้สีแดง พาดบ่าด้วยหนังเสือ เก้ามวยผม เสด็จประทับบนอาสนะใบไม้ในอาศรม ตั้งพระทัยเจริญพรหมวิหาร จนบรรลุมานสมบัติในขณะนั้นเอง

ฝ่ายพระนางจันทาเทวีเมื่อเห็นสารถิกกลับเข้าวังก็รีบไปถาม สุนันทสารถิจจึงทูลให้ทรงทราบเรื่องราวต่าง ๆ พระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งให้เตรียมขบวนราชรถ และเสด็จออกไปหาพระราชโอรสด้วยความปลื้มปิติยิ่งนัก ครั้นไปถึงพระนางจันทาเทวีก็ทรงกันแสง ส่วนพระเจ้าแผ่นดินทรงมีดำรัสให้

พระราชโอรสลาผนวชไปครองราชสมบัติและอภิเษกกับพระธิดาเมืองใดก็ได้ก่อน และเมื่อมีราชบุตรราชกุมารเพื่อสืบราชวงศ์แล้วจึงค่อยออกผนวช แต่พระเตมีย์ทูลตอบว่า การบวชเมื่อยังหนุ่มนั้นจึงจะสมควรกว่า เพราะราชสมบัติกับฐานะกษัตริย์นั้นเป็นเหตุให้ก่ออกุศลกรรมมากมาย พระเจ้าแผ่นดินจึงตัดสินพระทัยออกผนวชบ้าง รับสั่งให้ตีฆ้องร้องปาวแก่อำมาตย์ราชมนตรี และไพร่ฟ้าว่าผู้ใดใคร่บวชในสำนักพระเตมีย์ก็จงมาบวช บรรดาอำมาตย์และข้าราชการบริพารจึงพากันสละสมบัตินมาบวชในสำนักพระเตมีย์กันมากมาย แม้พระเจ้ากาสิกราชและพระนางจันทาเทวีก็ทรงผนวชเป็นดาบสดาบสินี

เมื่อพระเจ้าสามลราชกษัตริย์ที่ครองเมืองใกล้เคียงทราบเรื่องพระเจ้ากาสิกราชออกผนวชจึงได้ยกกองทัพเข้ามาประชิดเมืองหมายจะเข้ายึดครองพาราณสี เมื่อยกพลโยฮามาถึงเมืองพระองค์ทรงประหลาดใจที่ผู้คนแม้กษัตริย์ยังตัดละลาภสักการะไปบวช จึงเสด็จตามไปในป่า

พระเตมีย์ทราบถึงการมาของพระเจ้าสามลราช ทรงออกมาต้อนรับแล้วประทับนั่งในอากาศ ทรงแสดงธรรมเรื่องของบุญและบาป จนพระเจ้าสามลราชและเหล่าไพร่พลเกิดความซาบซึ้งพากันละกองทัพและอาวุธพร้อมใจกันขอบวชอยู่ในสำนักพระเตมีย์กันทั้งสิ้น ในบริเวณป่านั้นจึงเต็มไปด้วยเหล่าฤๅษีบำเพ็ญฌานสมาบัติ และสัตว์ป่า ช้าง ม้า ที่ล้วนเชื่องโดยทั่ว ดาบสดาบสินีเหล่านี้เมื่อสิ้นชีพต่างก็ได้ไปเกิดในพรหมโลกและเทวภูมิ สถิตเป็นเทพบุตรเป็นเทพธิดาเสวยสุขกันทั้งหมด

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

ตตถ กา นนฺทึ กา ชิตฺตฺทา กา รติ กา ธเนสนา

กึ เม ปุตฺเตหิ ทาเรหิ ราช มุตฺโตสฺมิ พนฺธนา²²

ในโลกสันนิวาสนที่มีชรา และมรณะเป็นธรรมดานั้น จะพลัดพลินไปทำไม จะเล่นหัวไปทำไม จะยินดีไปทำไม จะแสวงหาทรัพย์ไปทำไม จะมีประโยชน์อะไรด้วยลูกและเมียแก่อาตมภาพ อาตมภาพเป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากเครื่องผูกขอลงวายพระพร

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถาติ ตสฺมี เอวํ ชรามรณธมฺเม โลกสนฺนิวาเส. กา นนฺทิตฺติ กา นาม ตฺนฺนุจฺจ. ชิตฺตฺทาติ กิฬา. รติติ ปญฺจกามคุณรติ. พนฺธนาติ กามพฺนฺธนา มุตฺโต อสฺมิ มหาราชาติ ฌาเนน วิภฺขมฺภิตตฺตา เอวมาห. มจฺจุ เมติ มม มจฺจุ นปฺปมชฺชติ นิจฺจํ มม วธาย อปฺปมโตเยวาทิ. โย อหํ เอวํ ปชานามิ. อนฺตเกนาธิปนฺนสฺสาติ ตสฺส มม อนฺตเกน อธิปนฺนสฺส วริตฺตสฺส กา นาม รติ กา ธเนสนาติ. นิจฺจนฺติ ชาตกาโลโต ปฏฺจาย สทา ชรามรณโต ทยเมว อปฺปชฺชติ.

คำว่า ตตถ ความว่า ในโลกสันนิวาสนั้น มีชราและมรณะเป็นธรรมดา คำว่า กา นนฺทึ ได้แก่ จะยินดีไปทำไม คำว่า ชิตฺตฺทา ได้แก่ เล่นสนุกไปทำไม คำว่า รติ ได้แก่ จะยินดีในเบญจกามคุณไปใยกัน คำว่า พนฺธนา ความว่า เพราะขมไว้ด้วยฌาน พระมหาสัตว์จึงตรัสอย่างนี้ว่า มหาบพิตร อาตมภาพเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูกคือกาม หรือจากเครื่องผูกคือตัณหา คำว่า มจฺจุ เม ความว่า มัจจุราชไม่ย่ำยีเรา คือ เป็นผู้ไม่ประมาทเพื่อจะฆ่าอาตมภาพผู้รู้อย่างนี้ คำว่า อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส ความว่า เมื่ออาตมภาพถูกความตายครอบงำ คือ หยั่งลงแล้ว จะยินดีไปทำไม จะ

²² ขุ.ชา. (บาลี) 28/117/137.

แสวงหาทรัพย์ไปทำไม คำว่า **นิจฺฉิ** ความว่า ภัยจากความแก่และความตาย ย่อมเกิดขึ้นในกาลทั้งปวง จำเดิมแต่กาลที่เป็นกมลรูป

4) ประมุขชาดก

เทพธิดาที่เศวตฉัตร	เป็นอุบลวรรณาเถรี
นายสารถี	เป็นพระสารีบุตร
พระอินทร์	เป็นพระอนนรุทธะ
พระชนกและพระชนนี	เป็นมหาราชสกุล
บริษัทนอกนี้	เป็นพุทธบริษัท
ส่วนเตมีย์บัณฑิต	คือพระพุทธเจ้า ²³

5) **คติธรรม:** “เมื่อมีประสงค์ในสิ่งใดก็สมควรมุ่งมั่นตั้งใจกระทำตามความมุ่งหมาย นั้นอย่างหนักแน่น อดทนอย่างเพียรพยายามเป็นที่สุด และความพากเพียรอันเด็ดเดี่ยวแน่วแน่นั้น ย่อมนำบุคคลนั้นไปสู่ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง” “คนที่มีร่างกายแข็งแรง ผิวพรรณผ่องใส เพราะไม่ต้องเศร้าโศกถึงอดีต ไม่ต้องรอคอยอนาคต ใช้ชีวิตให้เป็นไปตามที่สมควรในปัจจุบัน” “อายุ คนนั้นสั้นนัก เหมือนอายุของปลาในเวลาที่มีน้ำน้อย”

32. มหาชนกชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องมหาชนกชาดก (539) ว่าด้วยพระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี พระพุทธเจ้าทรงพระปรารภวิริยบารมี ตรัสชาดกว่า ณ เมืองมิลิลาแห่งรัฐวิเทหะ มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่ามหาชนก ทรงมีพระโอรสสององค์ คือ เจ้าอริกฐชนก และ เจ้าโปลชนก เมื่อเสด็จสวรรคต เจ้าอริกฐชนกก็ได้ครองราชย์แทน เจ้าโปลชนกทรงเป็นอุปราช ต่อมาเมื่ออำมาตย์คนหนึ่งทูลยุยงพระเจ้าแผ่นดินว่า เจ้าโปลชนกคิดขบถ จึงทรงสั่งให้จงจำ แต่พระโปลชนกมหาอุปราช สามารถเสด็จหนีไปได้ ต่อมาได้ยกทัพไปเมืองมิลิลา พระเจ้าอริกฐชนกทรงสิ้นพระชนม์ในสนามรบ เจ้าโปลชนกจึงทรงได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองมิลิลาสืบต่อมา ฝ่ายพระมเหสีก็ทรงพระครรภ์อยู่ได้เสด็จหนีไปเมืองกาลจัมปาละ โดยมีพระอินทร์มาช่วย จากนั้นมีพราหมณ์ที่ศาศปาโมกข์คนหนึ่งมาพบได้รับดูแลเป็นน้องสาว จนพระนางประสูติพระโอรส ตั้งพระนามว่า มหาชนกกุมาร เมื่อทรงเจริญวัยและได้ทราบความจริงทั้งหมด ทรงเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวง เมื่อมีพระชนม์ได้ 16 ปี ทรงคิดว่า จะเอาราชสมบัติคืน จึงลงเรือไปค้าขายเพื่อให้มีทรัพย์เพิ่มขึ้นแล้วจะไปยึดราชสมบัติซึ่งเป็นของพระบิดาคืน

ในระหว่างทางเกิดพายุใหญ่คลื่นซัดจนเรืออัปปางทุกคนตายหมด ขณะที่พระเจ้าโปลชนกราชก็ได้สวรรคตในวันนั้นเหมือนกัน แต่มหาชนกกุมารทรงว่ายน้ำอยู่ในทะเลถึง 7 วัน เมื่อถึงวันอุโบสถ จึงทรงสมათานอุโบสถศีล ต่อมาเทพธิดามาช่วยอุ้มพาไปจนถึงฝั่งเมืองมิลิลา ในขณะที่เมืองมิลิลา พระเจ้าโปลชนกไม่มีพระโอรส ทรงมีแต่พระธิดาพระนามว่า เจ้าหญิงสิวลี พระเจ้าโปล-ชนกตรัสสั่งเสนาว่า ให้มอบราชสมบัติแก่ผู้มีความสามารถดังต่อไปนี้ คือ 1) เป็นผู้ที่ทำให้พระราชธิดาพอพระทัยได้ 2) สามารถรู้วักดานไหนเป็นดานหัวนอนของบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม 3) สามารถยก

²³ ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 9/1-122/1-48., (ไทย) 9/1-122/1-58.

ธนูใหญ่ ซึ่งต้องใช้แรงคนธรรมดาถึงพันคนจึงจะยกขึ้นได้ 4) สามารถซื้อบอกขุมทรัพย์มหาศาลทั้ง 16 แห่งได้ มีพิธีเสี้ยกราชรถซึ่งไปหยุดตรงที่มหาชนกกุมาร จึงได้ถูกพูลเชิญให้ครองราชสมบัติ และทรงแก้ปัญหาได้ครบทั้ง 4 ประการ ทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงสิวลี ครองเมืองมิลิธา และได้โปรดให้เชิญพระมารดาและพราหมณ์ที่ศำปาโมกซ์จากเมืองกาลจัมปากะ ทรงอุปถัมภ์บำรุงให้สุขสบายตลอดมา จนมีพระโอรสทรงพระนามว่าที่ฆาฏกุมาร

วันหนึ่ง พระมหาชนกทอดพระเนตรเห็นต้นมะม่วงสองต้น ทำให้พระองค์ทรงเห็นโทษของการครองราชสมบัติ ว่าเปรียบเหมือนต้นมะม่วงที่มีผลก็มีภัย หากไม่มีผลก็ไม่มีภัย จึงเสด็จออกผนวช แม้พระนางสิวลีจะติดตามมาทรงอ้อนวอนให้เสด็จกลับ ทรงทำอุบายสักเท่าไร เช่น ให้เฝ้าโรงเรียน ให้แสดงว่ามีโจรปล้นฆ่าชาวบ้านและแวนแคว้น ก็ได้สนพระทัย ขณะเสด็จไปมีดาบสชื่อนารทะและมีคาชินะได้มาถวายโอวาทแล้วกลับไป

พระนางสิวลียังทรงติดตามพระมหาชนกต่อไปอีก วันหนึ่งมีสุนัขทำขึ้นเนื้อมัดไว้ พระมหาชนกจึงเก็บมาเสวย ต่อมาทรงพบเด็กหญิงสวมกำไลข้อมือ พบนายช่างทำลูกศร แล้วถอนหญ้ามากระต่ายขึ้นมาตรัสว่า เมื่อถอนแล้วไม่อาจต่อกันได้อีก เหมือนการอยู่กันของสองพระองค์ ทรงต้องการเสด็จออกผนวช พระนางสิวลีจึงเสด็จกลับพระราชวัง อภิเษกพระที่ฆาฏกุมารขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แล้วพระนางโปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นในที่ต่าง ๆ เพื่อรำลึกถึงพระมหาชนก แล้วผนวชเป็นดาบสไปด้วย ทั้งสองพระองค์เมื่อสวรรคตต่างก็เสด็จไปสู่พรหมโลก

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

อชินมฺหิ ฬณฺเต ทิปิ	นาโค ทนฺเตหิ ฬณฺเต
ธนฺมฺหิ ธนฺโน หนฺติ	อนิเกตฺมสนฺถวํ
ผลี อมฺโพ อมฺโล จ	เต สตฺถาโร อุโฆ มม ²⁴

เสื่อเหล็องถูกฆ่าเพราะหนัง ช้างถูกฆ่าเพราะงา คนมีทรัพย์ถูกฆ่าเพราะทรัพย์ ใครเล่าจักฆ่าคนที่ไม่มีที่อยู่ ที่ไม่มีความคั่นเคย ต้นมะม่วงที่มีผลและไม่มีผลทั้ง 2 ต้นนั้นเป็นครูของข้าพเจ้า

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ผลีติ ผลสมฺปนฺโน. อชินมฺหิตี จมฺมตถาย จมฺมการณา. ทนฺเตหิตี อตฺตโน ทนฺเตหิ ฬณฺเต ทนฺตนิมิตฺตํ ฬณฺเตติ อตฺถโก. หนฺติติ ฬณฺติ. อนิเกตฺมสนฺถวนฺติ โย ปน นิเกตํ ปหาย ปพฺพชิตฺตตา อนิเกโต นาม สพฺพสงฺขารวตฺถกฺกสฺส ตณฺหาสนฺถวสฺส อภาวา อสนฺถโว นาม ตํ อนิเกตํ อสนฺถวํ โภ หนิสฺสตีติ อธิปฺปาโย. เต สตฺถาโรติ เต ทเว รุกฺขา มม สตฺถาโร อหฺสนฺติ วทติ.

คำว่า ผลี คือ มีผลสมบูรณ์ คำว่า อชินมฺหิ ได้แก่ เพื่อต้องการหนัง คือ เพราะเหตุแห่งหนัง คำว่า ทนฺเตหิ คือ ถูกฆ่าเพราะงาของตน อธิบายว่า ถูกฆ่าเพราะงาเป็นเหตุ คำว่า หนฺติ แปลว่า ถูกฆ่า คำว่า อนิเกตฺมสนฺถวํ ความว่า ก็ผู้ใดชื่อว่า อนิเกตะ (ไม่มีที่อยู่) เพราะละเหย้าเรือน ออกบวช ชื่อว่า อสนฺถวะ (ไม่มีความคั่นเคย) เพราะไม่มีต้นหาสนฺถวะ ซึ่งเป็นวัตถุแห่งสังขารทั้งปวง อธิบายว่า ใครจักฆ่าผู้นั้น ซึ่งไม่มีเหย้าเรือนและไม่มีความคั่นเคย ด้วยคำว่า เต สตฺถาโร พระมหาสัตว์ย่อมกล่าวว่ ต้นไม้ทั้งสองต้นนั้นเป็นครูสอนเรา

²⁴ ขุ.ชา. (บาลี) 28/273/152.

4) ประมุขชาติก

พระอินทร์	เป็นพระอนรุทธะ
พราหมณ์ทศปาโมกข์	เป็นพระกัสสปะ
นางมณีเมขลาเทพธิดา	เป็นอุบลวรรณาเถรี
นารทดาบส	เป็นพระสารีบุตร
มิกาชินดาบส	เป็นพระโมคคัลลานะ
นางกุมาริกา	เป็นเขมาเถรี
ช่างศร	เป็นพระอานนท์
ราชบริษัทที่เหลือ	เป็นพุทธบริษัท
สีวลีเทวี	เป็นราหุลมารดา
พระชนกพระชนนี	เป็นมหาราชศักยสกุล
ส่วนพระมหาชนก	คือพระพุทธเจ้า ²⁵

5) **คติธรรม:** เกิดเป็นคนควรมีความพากเพียรให้ถึงที่สุด เพื่อให้ถึงสิ่งที่มุ่งหวัง เพียรสุดกำลังจนชีวิตหาไม่ก็จงเพียร แล้วความสำเร็จจะมาเยือน และต้นไม้บางต้นเจริญงอกงามและอยู่ได้อย่างปลอดภัยเพราะไม่มีผล แต่บางต้นกลับถูกทำลายหักโค่น เพราะผลของมันเอง ชีวิตที่มีสมบัติก็เช่นกันกับต้นไม้ที่มีผล ชีวิตของผู้ที่ครอบครองสมบัติ ย่อมมีแต่ภัยอันตรายตลอดเวลา แต่ผู้ไม่มีสมบัตินั้นไม่ต้องหวาดกลัวอะไร

33. สุวรรณสามชาติก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาติกเรื่องสุวรรณสามชาติก (540) ว่าด้วยสุวรรณสามบำเพ็ญเมตตาบารมี พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งผู้เลื่อมมารดา ได้ตรัสชาติกมาว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบส เลี้ยงดูบิดามารดาผู้เป็นดาบสดาบสสินีดาบสอยู่ในป่า โดยเริ่มเรื่อง ได้มีชายหนุ่มชื่อทุกลกุมาร เป็นบุตรของนายพรานในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ได้แต่งงานกับหญิงสาวชื่อปาริกาทุมารี ซึ่งเป็นลูกสาวของนายพรานอีกครอบครัวหนึ่ง ที่บิดามารดาทั้งสองฝ่ายได้เคยสัญญากันไว้แต่หนหลังว่าจะให้แต่งงานกันนั้น คนทั้งสองแม้จะแต่งงานกัน แต่ก็ไม่ได้มีความพอใจที่จะแต่งงานเพื่อร่วมประเวณีกัน และไม่ยึดอาชีพเป็นพรานตามบิดามารดา จึงได้ขออนุญาตบิดามารดาพากันออกบวชเป็นดาบสและดาบสสินีอยู่ในป่า หิมพานต์ โดยพักอยู่ในอาศรมบพที่พระอินทร์ให้วิสุกรรมสร้างถวายใกล้แม่น้ำมิคสัญญมตานที

ต่อมา พระอินทร์ได้เล็งเห็นว่าทั้งสองจักตาบอดเพราะกรรมเก่ามาส่งผล จึงได้เสด็จลงมาแนะนำให้ทั้งสองมีบุตรด้วยกัน ด้วยการให้ทุกลดาบสลูกสาวชื่อนางปาริกาดาบสสินีในเวลาที่มีระดู ต่อมาไม่นานนางปาริกาดาบสสินีก็ตั้งครรภ์แล้วคลอดบุตรมีผิวพรรณดุจสีทองออกมา จึงได้พากันตั้งชื่อว่า สุวรรณสามกุมาร สุวรรณสามกุมารนับตั้งแต่เกิดมาเป็นเด็กที่มีจิตใจเมตตาต่อสรรพสัตว์ เวลาที่บิดามารดาออกไปหาผลไม้ในป่าก็จะมีเหล่ากษัตริย์คอยดูแลและเป็นเพื่อนเล่น นอกจากนี้ สุวรรณสามกุมารยังเป็นเด็กที่ฉลาดและกตัญญูกตเวที ทุกครั้งที่บิดามารดาออกไปหาผลไม้ก็จะคอยสังเกต

²⁵ ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 9/123-295/49-108., (ไทย) 9/123-295/58-128.

เส้นทางไปกลับของท่านทั้งสองไว้ โดยตั้งใจว่าหากเกิดอันตรายขึ้นในอนาคตจะได้ออกติดตามไปช่วยเหลือได้ทัน

อยู่มาวันหนึ่ง ในขณะที่บิดามารดาออกไปหาผลไม้ในป่าเกิดฝนตกหนัก เมื่อฝนหยุดตก ไม่เห็นบิดามารดา กลับมายังอาศรม จึงได้ออกติดตามหาเพราะใกล้เวลาพลบค่ำแล้วพลาตตะโกนเรียกไปเป็นระยะ เมื่อพบบิดามารดานั่งหลบฝนอยู่ใต้ต้นไม้บนจอมปลวก จึงได้รับเข้าไปหา แต่ถูกบิดามารดาห้ามปรามไว้ว่าอย่าเข้ามาเพราะมือสรีพชอยู่บนจอมปลวกนี้พันพิษใส่ตาจนบอดสนิท สุวรรณสามกุมารจึงได้หาท่อนไม้ยื่นให้ท่านทั้งสองจับแล้วจึงลงมาพรางร้องไห้และหัวเราะ ทำให้บิดามารดาสงสัยในพฤติกรรมนั้น จึงได้ถามสุวรรณสามกุมาร สุวรรณสามกุมารจึงได้ตอบไปว่าที่ร้องไห้เพราะบิดามารดาตาบอดเมื่อตอนอายุได้เพียง 16 ปีเท่านั้น แต่ที่หัวเราะเพราะดีใจว่าต่อไปนี้จะได้เลี้ยงดูบิดามารดาได้อย่างเต็มที่ แล้วลอบโยนท่านทั้งสองพากลับยังอาศรมบท

นับแต่นั้นมา สุวรรณสามกุมารก็ตั้งใจปรนนิบัติบิดามารดาเป็นอย่างดี เริ่มตั้งแต่จัดเก็บที่นอนหมอนมุ้ง จัดน้ำล้างหน้า บ้วนปาก ไม่ชำระฟัน จัดเตรียมผลไม้ และหาน้ำใช้น้ำดื่มไว้พร้อม เมื่อบิดามารดาบริโภคแล้วตนเองจึงบริโภคทีหลัง นอกจากนี้ยังได้จัดแจงผูกกรวยเชือกโยงไปจากอาศรมบทไปยังที่ถ้ำอุจจาระ ปัสสาวะ ที่พักกลางวัน ที่พักกลางคืนและที่เดินจงกรม เพื่อให้บิดามารดาเดินไปได้สะดวกในเวลาที่ดินออกไปหาผลไม้ในป่า

วันหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินเมืองพาราณสีพระนามว่า พระเจ้าปิลยักษ์ ได้เสด็จประพาสป่าล่าเนื้อในป่าหิมพานต์ตามลำพังพระองค์ ได้ทอดพระเนตรเห็นสุวรรณสามกุมารอยู่ท่ามกลางฝูงสัตว์ กำลังลงไปตักน้ำที่ท่าเดียวกันกับพวกสัตว์ที่กำลังลงไปตักน้ำ จึงเกิดความสงสัยว่า เป็นเทวดาหรือนาคกันแน่ เพราะในท่ามกลางป่าเขาลำเนาไพรนี้ไม่น่าจะมีผู้คนอาศัยอยู่ จึงได้ตัดสินใจที่จะยิงให้ได้รับบาดเจ็บแล้วเข้าไปตรวจดูว่าเป็นอะไรกันแน่ ขณะที่สุวรรณสามกุมาร นุ่งห่มผ้าเรียบริ้วหลังอาบน้ำเสร็จแล้ว กำลังยกหม้อน้ำขึ้นวางบนบ่า พระเจ้าปิลยักษ์เห็นว่าเป็นโอกาสเหมาะจึงได้ยิงลูกศรอาบยาพิษไปถูกสี่ข้างด้านขวาทะลุสี่ข้างด้านซ้าย ทำให้สุวรรณสามกุมารทรุดตัวลงเลือดไหลนอง ณ ที่ตรงนั้น

ส่วนฝูงสัตว์ที่แวดล้อมสุวรรณสามกุมารก็พากันแตกตื่นวิ่งหนีเข้าป่าไป สุวรรณสามกุมารเมื่อรู้ว่าถูกยิงจึงได้รวบรวมสติประคองกายมิให้ล้มลงทีเดียวค่อย ๆ วางหม้อน้ำลงแล้วกวาดทรายมาล้อมไว้ไม่ให้ล้ม แล้วนอนหันศีรษะไปทางอาศรมที่บิดามารดาอยู่ อดกลั้นความเจ็บปวด พลาตมองหามาของลูกศรแล้วเรียกหาคนที่ยิงว่า ยิงตน เพราะเหตุอะไร ด้วยถ้อยคำอันไพเราะจับใจทำให้พระเจ้าปิลยักษ์ที่ทรงแอบดูอยู่ได้สดับคำนั้น จึงทรงเกิดความอัศจรรย์พระทัยที่สุวรรณสามกุมารไม่โกรธต่อผู้ประทุษร้าย กลับเรียกหาด้วยถ้อยคำอันไพเราะ จึงได้เสด็จออกมาพลาตทรงรับว่าเป็นเจ้าของลูกศรอาบยาพิษนี้ สุวรรณสามกุมารจึงได้ถามถึงสาเหตุที่ยิงตน พระเจ้าปิลยักษ์ก็ตรัสตอบว่า เพราะโกรธที่เป็นต้นเหตุให้สัตว์ป่าวิ่งหนี สุวรรณสามกุมารจึงได้ทูลชี้แจงว่า ตั้งแต่อยู่ในป่าไม่มีสัตว์ตัวไหนที่จะกลัวตนไม่ว่าจะดุร้ายหรือน่ารัก ทำให้พระเจ้าปิลยักษ์ยอมรับผิดชอบในการกระทำครั้งนี้ว่า ที่ทำไปเพราะความโลภในการล่าเนื้อจึงได้ยิงคนบริสุทธิ์ แล้วตรัสถามว่าจะตักน้ำไปให้ใคร เมื่อทรงทราบว่ายังมีอีกสองชีวิตที่ตาบอดรอคอยการกลับมาของสุวรรณสามกุมาร จึงทรงรู้สึกรู้สีกว่าพระองค์มีความผิดอย่างมหันต์ที่ทำร้ายชีวิตหนึ่งแต่กระทบถึงอีกสองชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สุวรรณสามกุมารก่อนจะ

สลบไปได้ขอร้องให้พระเจ้าปิลักษณ์ช่วยดูแลบิดามารดาของตนพร้อมทั้งบอกเส้นทางไปยังอาศรมบท แม้เทพธิดาพสุนธรีก็ได้มาย้ำให้พระองค์ดูแลบิดามารดาแทนสุวรรณสามกุมารถึงจะพบทางสวรรค์ได้

พระเจ้าปิลักษณ์ทรงเสียพระทัยในการกระทำครั้งนี้ ได้ทรงแบกหม้อน้ำมุ่งหน้าไปยังอาศรมบท เมื่อไปถึงก็ได้หาโอกาสบอกเรื่องราวที่พระองค์ทรงยิงสุวรรณสามกุมาร ฤๅษีทั้งสองเมื่อทราบข่าวมิได้แสดงอาการโกรธเคืองพระเจ้าปิลักษณ์แต่อย่างใด แต่ร้องไห้คร่ำครวญที่บุตรชายต้องมาตายยังเยาว์วัย จึงได้ขอร้องให้พระเจ้าปิลักษณ์พาไปดูศพบุตรชาย แม้พระเจ้าปิลักษณ์จะทรงห้ามปรามว่ามีสัตว์ร้ายมากมายในป่า ทั้งสองก็ไม่ยอมเชื่อฟัง ไม่กลัวสัตว์ป่าทั้งหลาย จนสุดท้ายพระเจ้าปิลักษณ์ก็ได้ทรงพาทั้งสองไปดูศพบุตรชายที่ริมฝั่งแม่น้ำมคัสสมมตานที เมื่อไปถึงนางปาริชาติดาบสินี ก็ได้ตรวจดูร่างกายของบุตรชาย เห็นว่ายังไม่ตายเพียงแค่สลบไปเท่านั้น จึงได้ตั้งสัตย์อธิษฐานถึงความดีที่สุวรรณสามกุมารได้ประพฤติปฏิบัติมาอย่างสม่ำเสมอ แม้บิดาก็ได้กระทำสัตย์อธิษฐานเหมือนกัน เทพธิดาพสุนธรีที่เคยเป็นมารดาของสุวรรณสามกุมารในชาติที่ 7 ก็ได้มาทำสัตย์อธิษฐานให้ฟื้นขึ้นมาจากความตายพอสิ้นคำอธิษฐาน ก็เกิดเหตุอัศจรรย์ 4 อย่างขึ้นพร้อมกัน คือ 1) สุวรรณสามกุมารฟื้นสติขึ้นมา 2) นัยน์ตาของฤๅษีทั้งสองกลับหายเป็นปกติ 3) พระอาทิตย์ทอแสงยามอรุณพอดี 4) คนทั้ง 4 คือสุวรรณสามกุมาร บิดา มารดา และพระเจ้าปิลักษณ์ไปปรากฏในอาศรมบท

สุวรรณสามกุมาร หลังฟื้นขึ้นมา ก็ได้กราบแทบเท้าบิดามารดาและกล่าวคำอวยพรท่านทั้งสอง และได้ทำปฏิสันถารพระเจ้าปิลักษณ์ พร้อมทั้งแสดงธรรมให้พระองค์ยึดมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมในการปกครองบ้านเมือง พระเจ้าปิลักษณ์ก็ทรงรับรองว่าจะปฏิบัติตามทุกอย่างแล้วตรัสอำลาฤๅษีทั้งสาม เสด็จกลับเมืองพาราณสี ส่วนบิดามารดาและสุวรรณสามกุมารก็ได้บำเพ็ญสมณธรรมต่อไป จนได้บรรลุฌานสมาบัติ เมื่อสิ้นอายุขัยก็ไปบังเกิดในพรหมโลก²⁶

ในกรณีที่พระเจ้าปิลักษณ์ทรงยิงสุวรรณสามกุมารนั้น เอลิซาเบธ เรย์และคณะ ได้กล่าวไว้ว่า พระองค์เองก็ได้มีส่วนประกอบกรรมดีในเหตุการณ์นั้นด้วย เพราะถ้าพระองค์ไม่ได้ยิงศรต้องสุวรรณสามแล้ว สุวรรณสามก็คงไม่สามารถช่วยให้บิดามารดาชดใช้กรรมเก่าได้²⁷ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่สุวรรณสามได้เลี้ยงดูปรนนิบัติบิดามารดา ด้วยกุศลกรรมที่กระทำมาคือความเมตตากรุณาต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย และความกตัญญูต่อบิดามารดา อันเป็นกุศลกรรมสูงสุดที่บุตรพึงกระทำต่อบิดามารดา บำเพ็ญเพียรในทางธรรมเมื่อสิ้นชีพก็ได้ไปเกิดในพรหมโลกร่วมกับบิดามารดา

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

สพเพ วนา คนธมยา	ปพพเต คนธมาทเน
เอเตน สจจวชเชน	วิสี สามสสุ หลณตฺ.
เตสํ ลาลูปมานานํ	พหุ การุณยสสยหิตํ
ชิปปิ สาโม สมฺภูจาสิ	ยุวา กลยาณทสฺสนโน ²⁸

ต้นไม้ทั้งหมดที่ภูเขาคันธมาทน์ล้วนแต่เป็นไม้หอม ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอพิชของสามกุมารจงเสื่อมหายไป

²⁶ เทพพร มังธานี. **ทศชาติ: พระเจ้าสิบชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, 2543), หน้า 51-60.

²⁷ เอลิซาเบธ เรย์ และคณะ, **ทศชาติ**, แปลโดยสนธิวรรณ อินทรลิม, (กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524), หน้า 34.

²⁸ **ขุ.ชา.** (บาลี) 28/399-400/163.

เมื่อดาบสทั้ง 2 กำลังบ่นพร่ำรำพันอย่างน่าสงสารเป็นอันมาก สามกุมาร
ผู้ยังเป็นหนุ่มแน่นมีรูปสง่างาม ก็ได้ลุกขึ้นทันที

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ ปพพตยาหนติ ปพพเต อหิ. สพเพ วนา คนธมยาตี สพเพ รุกขา คนธมยา. น
หิ ตตถ อคนโธ นาม โกจิ รุกโข อตถิ. เตสนฺติ ภิกขเว เตสํ อุภินฺนํ ลาลปฺมานานญเณว เทวตตาย สจฺจ
กิริยาย ปริโยसानเน ชิปปิ สาโม อุฏฺฐาสสิ ปทุมปตฺตโต อุกกํ วิยสฺส วิสํ วินิวตฺเตตฺวา อาพาโธ วิคฺโต อธิ นฺ
โช วิทฺโธ เอตถ นฺ โช วิทฺโธติ วิทฺธฺฐานมปิ น ปญฺญาปิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ปพพตยาหิ** คือ เราอาศัยอยู่ที่บรรพตนั้น คำว่า **สพเพ
วนา คนธมยา** ความว่า ต้นไม้ทั้งปวงล้วนเป็นไม้มีกลิ่นหอม ที่ภูเขาคนธมาทนั้นไม่มีต้นไม้ใดที่ไม่มี
กลิ่นหอมเลย คำว่า **เตสํ** ความว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อฤาษีทั้งสองนั้นยังบ่นพร่ำรำพันอยู่นั้นแล สุวรรณ
สามกุมารได้ผลุดลุกขึ้นโดยเร็วพลัน ในกาลที่นางเทพธิดาทำสังจกิริยาจบลง ความเจ็บป่วยของ
สุวรรณสามกุมารนั้นได้คลายหายไป เหมือนน้ำกลิ้งตกจากใบบัว ไม่ปรากฏแม้แผลที่ถูกยิงว่าถูกศรยิง
ตรงนี้ ถูกศรยิงในที่นี้

อิตติ มหาสตตสฺส นิโรคาโว มาตาปิตุณญจ จกฺขุปฏิลาโห อรุณฺคฺคฺมนญจ เทวตา-
นฺภาเวน เตสํ จตฺตุนฺนํ อสฺสเมเยว ปากฺกฺภาโว จาติ สพฺพํ เอกกฺขณฺเยว อโหสิ. มาตาปิตโร “จกฺขุณี โน
ลทฺธานิ สุวณฺณสาโม จ อโรโค ชาโต”ติ อติเรกตรํ ตฺสฺสึสุ.

ความอัศจรรย์ทั้งปวง คือ พระมหาสัตว์หายจากโรค ฤาษีผู้เป็นบิดามารดา กลับได้
ดวงตาที่เห็นเป็นปกติ แสงอรุณขึ้นจับขอบฟ้าด้านบูรพา และท่านทั้ง 4 นั้นมาปรากฏตัวที่อาศรม ด้วย
อานาภาพของเทวดา ได้เกิดขึ้นแล้วในขณะเดียวกันนั้นแล มารดาบิดาทั้งสองดีใจอย่างยิ่งว่า เราทั้งสอง
ได้ดวงตาเป็นปกติแล้ว สุวรรณสามก็หายจากโรคแล้ว

4) ประชุมชาดก

พระเจ้าปิลยักข์	เป็นพระอานนท์
วสุนธรีเทพธิดา	เป็นอุบลวรรณาเถรี
พระอินทร์	เป็นพระอนนรุทชะ
ทูลลบัณฑิต	เป็นพระมหากัสสปะ
นางปาริกา	เป็นภักทกาปิลานี
ส่วนสุวรรณสามบัณฑิต	คือพระพุทธเจ้า ²⁹

5) **คติธรรม:** ว่าด้วยเรื่องของความมีเมตตาจิต ซึ่งจะทำให้ชีวิตสุขสงบได้โดยไร้ภัยอัน
อันตรายใด ๆ ธรรมนั้นคือเกราะแก้วมิให้ถูกผู้ใดทำร้ายได้เป็นแน่แท้ และความกตัญญูกตเวทิตี

34. เนมิราชชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องเนมิราชชาดก (541) ว่าด้วยพระเจ้าเนมิราชทรงบำเพ็ญอริยฐานบารมี
พระพุทธเจ้าทรงปรารภการแยมพระโอบุชู้ให้เป็นเหตุแล้วตรัสชาดกว่า ณ เมือง
มิถิลา มีพระเจ้าแผ่นดิน ทรงมีพระโอรสนามว่า เนมิกุมาร ผู้จะทรงสืบสมบัติต่อไป เนมิกุมารทรงมี

²⁹ ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 9/296-420/108-150., (ไทย) 9/296-420/129-178.

พระทัยฝึกฝนในการบำเพ็ญทานมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงรักษาศีลอุโบสถอย่างเคร่งครัด เมื่อพระบิดาทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหงอกก็ทรงรำพึงว่า บัดนี้ถึงเวลาที่ผมมอบบราห্মสมบัติให้แก่โอรสแล้ว พระองค์เองก็จะได้เสด็จออกบำเพ็ญเพียรในทางธรรมต่อไป จึงทรงมอบบราห্মสมบัติเมืองมิลิลาให้แก่เนมิราชกุมารขึ้นครองเป็นพระเจ้าเนมิราช ส่วนพระองค์เองก็เสด็จออกผนวชรักษาศีลตราบจนสวรรคต

เมื่อพระเจ้าเนมิราชครองราชสมบัติ โปรดให้สร้างโรงพยาบาลประจำเมือง 4 แห่ง โรงพยาบาลกลางเมือง 1 แห่ง ทรงบริจาคทานแก่ประชาชนอยู่เป็นนิตย์ ทรงรักษาศีล และสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรม ครั้งนั้น ปรากฏว่าประชาชนทั้งหลายล้วนแต่เป็นผู้มีศีลมีสัจย์ ไม่มีการเบียดเบียนทำบาปหยาบช้ำ บ้านเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุข ผู้คนพากันสรรเสริญพระคุณของพระเจ้าเนมิราชอยู่ทั่วไป พระเจ้าเนมิราชเมื่อทรงปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ทรงสงสัยว่า การให้ทานกับการประพฤติพรหมจรรย์ คือ การรักษาความบริสุทธิ์ ไม่ข้องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวโลกนั้น อย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน พระอินทร์ได้ทรงทราบถึงความกังขาในพระทัยของพระเจ้าเนมิราช จึงเสด็จจากดาวดึงส์ลงมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์พระเจ้าแผ่นดิน ตรัสกับพระองค์ว่า “หม่อมฉันมาเพื่อแก้ข้อสงสัยที่ทรงมีพระประสงค์จะทราบว่าจะหาหนทางกับการประพฤติพรหมจรรย์ สิ่งใดจะเป็นกุศลยิ่งกว่ากัน หม่อมฉันขอทูลให้ทราบว่า บุคคลได้เกิดในตระกูลกษัตริย์นั้นก็เพราะประพฤติพรหมจรรย์ในขั้นต่ำ บุคคลได้เกิดในเทวโลกเพราะได้ประพฤติพรหมจรรย์ขั้นกลาง บุคคลจะถึงความบริสุทธิ์ก็เพราะประพฤติพรหมจรรย์ขั้นสูงสุด การเป็นพรหมนั้นเป็นได้ยากลำบากยิ่ง ผู้จะประพฤติพรหมจรรย์จะต้องเว้นจากวิถีชีวิตอย่างมนุษย์ปุถุชน ต้องไม่มีเหย้าเรือน ต้องบำเพ็ญธรรมสมาธิเสมอ ดังนั้น การประพฤติพรหมจรรย์จึงทำได้ยากยิ่งกว่าการบริจาคทาน และได้กุศลมากยิ่งขึ้นกว่าหลายเท่าตัว บรรดากษัตริย์ทั้งหลายมักบริจาคทานกันเป็นการใหญ่แต่ก็ไม่สามารถจะล่วงพ้นจากกิเลสไปได้ แม้จะได้ไปเกิดในที่อันมีแต่ความสนุกความบันเทิงรื่นรมย์ แต่ก็เปรียบไม่ได้กับความสุขอันเกิดจากความสงบอันวิเวก อันจะได้มาด้วยการประพฤติพรหมจรรย์เท่านั้น” พระอินทร์ได้ทรงเล่าถึงเรื่องราวของพระองค์เองที่ได้ประกอบทานอันยิ่งใหญ่ เมื่อชาติที่เกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งพาราณสี ได้ทรงถวายอาหารแก่นักพรตที่อยู่บริเวณแม่น้ำสีทา เป็นจำนวนหมื่นรูปได้รับกุศลยิ่งใหญ่มาก แต่เพียงแต่ได้เกิดในเทวโลกเท่านั้น ส่วนบรรดานักพรตที่ประพฤติพรหมจรรย์เหล่านั้น ล้วนได้ไปเกิดในพรหมโลก อันเป็นแดนที่สูงกว่าและมีความสุขสงบอันบริบูรณ์กว่า แต่แม้ว่าพรหมจรรย์จะประเสริฐกว่าทาน พระอินทร์ก็ได้ทรงเตือนให้พระเจ้าเนมิราชทรงรักษาธรรมทั้งสองคู่กันคือ บริจาคทานและรักษาศีล

ครั้นเมื่อพระอินทร์เสด็จกลับไปเทวโลกแล้ว เหล่าเทวดาซึ่งครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์นั้น ได้เคยรับทานและฟังธรรมจากพระเจ้าเนมิราชจนได้มาบังเกิดในเทวโลก ต่างพากันไปเฝ้าพระอินทร์และทูลว่า “พระเจ้าเนมิราชทรงเป็นอาจารย์ของเหล่าข้าพระบาทมาแต่ก่อน ข้าพระบาททั้งหลายรำลึกถึงพระคุณพระเจ้าเนมิราช ใครจะได้พบพระองค์ ขอได้โปรดเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชมายังเทวโลกนี้ด้วยเถิด” พระอินทร์จึงมีเทวบัญชาให้มาตลีเทพสารธินำเวชยันตราขจรไปเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชจากกรุงมิลิลาขึ้นมายังเทวโลก มาตลีเทวบุตรรับโองการแล้วก็นำราชรถไปยังมนุษย์โลก ในคืนวันเพ็ญ ขณะพระเจ้าเนมิราชกำลังประทับอยู่กับเหล่าเสนาอำมาตย์ มาตลีทูลเชิญพระองค์ว่า เทพบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์รำลึกถึงพระคุณของพระองค์ ปราธณาจะได้พบพระองค์ จึงนำราชรถมาเชิญเสด็จไปยังเทวโลก พระเจ้าเนมิราชทรงรำพึงว่า พระองค์ยังมีเคยเห็นเทวโลก ปราธณาจะเสด็จไปตามคำ

เชิญของเหล่าเทพ จึงเสด็จประทับบนเวชยันตราชรถ มาตลีจึงทูลว่า สถานที่ที่จะเชิญเสด็จไปนั้น มี 2 ทาง คือ ไปทางที่อยู่ของเหล่าผู้ทำบาปหนึ่ง และไปทางสถานที่อยู่ของผู้ทำบุญหนึ่ง พระองค์ประสงค์จะเสด็จไปที่ใดก่อนก็ได้ พระเจ้าแผ่นดินตรัสว่า พระองค์ประสงค์จะไปยังสถานที่ของเหล่าผู้ทำบาปก่อน แล้วจึงไปยังที่แห่งผู้ทำบุญ มาตลีก็นำเสด็จไปยังเมืองนรก ผ่านแม่น้ำเวตรณิ อันเป็นที่ทราบ สัตว์นรก แม่น้ำเต็มไปด้วยเถาว์วัลย์ หนามโตเท่าหอก มีเพลิงลุกโชติช่วง มีหลาวเหล็กเสียบสัตว์นรกไว้เหมือนอย่างปลา เมื่อสัตว์นรกตกลงไปในน้ำก็ถูกของแหลมคมใต้น้ำสับขาดเป็นท่อน ๆ บางที นายนิรยบาลก็เอาเบ็ดเหล็กเกี่ยวสัตว์นรก ขึ้นมาจากน้ำเอามาอนหงายอยู่บนเปลวไฟบ้าง เอาก้อนเหล็กมีไฟลุกแดงอุดเข้าไปในปากบ้าง สัตว์นรกล้วนต้องทนทุกข์ทรมานด้วยอาการต่าง ๆ

พระเจ้าแผ่นดินตรัสถามถึงโทษของเหล่าสัตว์นรกเหล่านี้ ว่าได้ประกอบกรรมชั่วอะไรไว้จึงต้องมารับโทษอย่างนี้ มาตลีก็ตอบบรรยายถึงโทษกรรมที่สัตว์นรกเหล่านี้ประกอบไว้ เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ จากนั้น มาตลีก็พาพระเจ้าแผ่นดินไปทอดพระเนตรขุมนรกต่าง ๆ ที่มีบรรดาสัตว์นรกถูกจองจำและลงโทษ อยู่ด้วยความทรมานแสนสาหัส นำเวทนาต่าง ๆ เป็นที่น่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง พระเจ้าแผ่นดินตรัสถามถึงโทษของสัตว์นรกแต่ละประเภท มาตลีก็ตอบโดยละเอียด เช่น ผู้ที่เคยทรมานไล่จับไล่ยิงนกขว้างนก จะถูกนายนิรยบาลเอาเหล็กพืดรัดคอ กัดหัว แล้วดึงเหล็กนั้นจนคอขาด ผู้ที่เคยเป็นพ่อค้าแม่ค้า แล้วไม่ซื้อต่อคนซื้อ เอาของเลวมาหลอกว่าเป็นของดี หรือเอาของเลวมาปนของดี ก็จะถูกลงโทษให้เกิดความกระหายน้ำ ครั้นเมื่อไปถึงน้ำ น้ำนั้นก็กลายเป็นแกลบเพลิงลุกเป็นไฟ ก็จำต้องกินแกลบนั้นต่างน้ำ เมื่อกินเข้าไปแกลบนั้นก็แผดเผาร่างกายได้รับทุกข์ทรมานสาหัส ผู้ที่เคยทำความเดือดร้อนให้มิตรสหายอยู่เป็นนิตย์ รบกวณเฑียรเบียนมิตรสหายด้วยประการต่าง ๆ เมื่อตายไปเกิดในขุมนรกก็จะรู้สึกหิวกระหายปรารถนาจะกินอาหาร แต่อาหารที่ได้พบก็คืออุจจาระปัสสาวะ สัตว์นรกเหล่านี้จำต้องต็มกินต่างอาหาร ผู้ที่ฆ่าบิดามารดา ฆ่าผู้มีพระคุณ ฆ่าผู้มีศีลธรรม จะถูกไฟนรกแผดเผาให้กระหายต้องต็มเลือดต็มหนองแทนอาหาร ความทุกข์ทรมานอันสาหัสในขุมนรกต่าง ๆ มีอยู่มากมาย เป็นที่น่าเวทนา ทำให้พระเจ้าแผ่นดินรู้สึกสยดสยองต่อผลแห่งกรรมชั่วร้ายของมนุษย์ใจบาปหยาบช้าทั้งหลายยิ่งนัก³⁰

พระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตรเห็นวิมานแก้วของนางเทพธิดาวารุณี ประดับด้วยแก้ว แพรวพรายมีสระน้ำ มีสวนอันงดงามด้วยดอกไม้บานาพรรณ จึงตรัสถามมาตลีว่า นางเทพธิดาวารุณี ประกอบกรรมดีอย่างไร จึงได้มีวิมานที่งดงามวิจิตรเช่นนี้ มาตลีตอบว่า นางเทพธิดาองค์นี้ เมื่อเป็นมนุษย์ เป็นสาวใช้ของพราหมณ์ มีหน้าที่จัดอาสนะสำหรับภิกษุ และจักสลากภัตถวายภิกษุอยู่เนือง ๆ นางบริจจาคทานและรักษาศีลตลอดเวลา ผลแห่งกรรมดีของนางจึงได้บังเกิดวิมานแก้วงามเรืองรอง พระเจ้าแผ่นดินเสด็จผ่านวิมานต่าง ๆ อันงดงามโอฬารและได้ตรัสถามเทพสารถึงผลบุญที่เหล่าเทพบุตร เทพธิดาเจ้าของวิมานเหล่านั้นได้เคยประกอบไว้เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ มาตลีก็ทูลให้ทราบโดยละเอียด ความงามและความรื่นรมย์ในเทวโลกเป็นที่จับตาจับใจของพระเจ้าเนมิราชายิ่งนัก³¹

ในที่สุด มาตลีก็นำเสด็จไปถึงวิมานที่ประทับของพระอินทร์ เหล่าเทพยดาทั้งหลายมีความโสมนัสยินดีที่ได้พบพระเจ้าแผ่นดินผู้เคยทรงมีพระคุณต่อเทพยดาเหล่านั้น ตั้งแต่ครั้งที่ยังเป็นมนุษย์อยู่ในมนุษย์โลก เหล่าเทพได้ทูลเชิญให้พระราชพาประทับอยู่ในวิมานของตน เพื่อเสวยทิพย์

³⁰ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/449-503/195-218.

³¹ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/504-564/218-233.

สมบัติอันรื่นรมย์ในดาวดิงส์ พระเจ้าแผ่นดินตรัสตอบว่า “สิ่งที่ได้มาเพราะผู้อื่น ไม่เป็นสิทธิขาดแก่ตน หม่อมฉันปรารถนาจะประกอบกรรมดี เพื่อให้ได้รับผลบุญตามสิทธิอันควรแก่ตนเอง หม่อมฉันจะตั้งหน้าบริจาคทาน รักษาศีล สำรวม กาย วาจา ใจ เพื่อให้ได้รับผลแห่งกรรมดี เป็นสิทธิของหม่อมฉัน โดยแท้จริง”

พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ในดาวดิงส์ชั่วเวลาหนึ่ง แล้วจึงเสด็จกลับเมืองมิลลา ได้ตรัสเล่าถึงสิ่งที่ได้พบเห็นมาแก่ปวงราชกุมาร ทั้งสิ่งที่ได้เห็นในนรกและสวรรค์ แล้วตรัสชักชวนให้ประชาชนทั้งหลาย ตั้งใจมั่นประกอบกรรมดี บริจาคทาน รักษาศีล เพื่อให้ได้ไปเกิดในเทวโลก ได้รับความสุขสบายรื่นรมย์ในทิพย์วิมาน พระเจ้าเนมิราชทรงครองแผ่นดินสืบต่อมาด้วยความเป็นธรรม ทรงตั้งพระทัยรักษาศีลและบริจาคทานโดยสม่ำเสมอมิได้ขาด

วันหนึ่งเมื่อทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหางอกขาวก็สลดพระทัยในสังขาร ทรงดำริที่จะออกผนวชเพื่อประพาศพรหมจรรย์ จึงตรัสเรียกพระโอรสมาเฝ้าและทรงมอบราชสมบัติแก่พระโอรส หลังจากนั้น พระเจ้าเนมิราชก็ออกผนวช เจริญพรหมวิหาร ครั้นเมื่อสวรรคตก็ได้ไปเกิดในเทวโลก เสวยทิพย์สมบัติอันรื่นรมย์ กุศลกรรมที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประกอบ อันส่งผลให้พระองค์ได้ไปเกิดในเทวโลกนั้นคือ การพิจารณาเห็นโทษของความชั่ว และความสยดสยองต่อผลกระทบชั่วนั้น และอานิสงส์ของกรรมดีที่ส่งผลให้บุคคลได้เสวยสุขในทิพย์สมบัติ อานิสงส์อันประเสริฐที่สุด คือ อานิสงส์แห่งการประพาศพรหมจรรย์คือการบวชเมื่อถึงกาลอันสมควร

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

ทีเนน พรหมจริเยน

ขตติเย อุปปชชติ

มชฉิมเณ จ เทวตตํ

อุตตมเณ วิสุขณตติ³²

บุคคลย่อมเกิดในตระกูลกษัตริย์ได้ด้วยพรหมจรรย์ชั้นต่ำ เข้าถึง

ความเป็นเทวดาได้ ด้วยพรหมจรรย์ชั้นกลาง ย่อมบริสุทธิ์ได้

ด้วยพรหมจรรย์ชั้นสูง

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ทีเนนาติอาทิสฺส ปุณฺณิตถายตเน เมถุนวิริตมตตํ สีลํ หีนํ นาม เตน ขตติยกุลเ
อุปปชชติ. ฆานสฺส อุปจารมตตํ มชฉิมํ นาม เตน เทวตตํ อุปปชชติ. อฏฺฐสมาปตตินิพพตตํ ปน
อุตตมํ นาม เตน พรหมโลเก นิพพตตติ ตํ พาหิรกา นิพพานนติ กถณตติ. เตนนาห “วิสุขณตติ”ติ. อิมสฺมี
ปน พุทฺธสฺสเน ปริสุทฺธสีลสฺส ภิกขุโน อณฺณตฺรํ เทวนิกายํ ปตฺถเนตฺสส พรหมจริยเจตนา หีนตยา หีน
นาม เตน ยถาปตฺถิตเ เทวโลเก นิพพตตติ. ปริสุทฺธสีลสฺส ภิกขุโน อฏฺฐสมาปตตินิพพตตํ มชฉิมํ นาม
เตน พรหมโลเก นิพพตตติ ปริสุทฺธสีลสฺส วิปสฺสนํ วฑฺฒตฺวา อรหตฺตูปตฺติ อุตตมํ นาม เตน วิสุขณตติ
ติ อิติ สกโก “มหาราช ทานโต สตคฺกุณฺเณ สหสฺสคฺกุณฺเณ สตสฺหสฺสคฺกุณฺเณ พรหมจริยวาโสว มหปฺพลโ”ติ
วณฺเณติ.

ในคำว่า **ทีเนน** เป็นต้น มีคำวินิจฉัยว่า ในลัทธิเตยริยโดยมาก ศीलเพียงเมถุนวิริติ
ชื่อว่าพรหมจรรย์ชั้นต่ำ ผู้บำเพ็ญย่อมเกิดในขัตติยสกุลด้วยพรหมจรรย์ชั้นต่ำนั้น การได้อุปจารฆาน
ชื่อว่าพรหมจรรย์ชั้นกลาง ผู้บำเพ็ญย่อมเกิดเป็นเทวดา ด้วยพรหมจรรย์ชั้นกลางนั้น การบำเพ็ญให้

³² ขุ.ชา. (บาลี) 28/429/166.

สมาบัติ 8 เกิดขึ้น ชื่อว่าพรหมจรรย์ชั้นสูง ผู้บำเพ็ญย่อมบังเกิดในพรหมโลก ด้วยพรหมจรรย์ชั้นสูงนั้น เหล่าชนภายนอกพระพุทธศาสนา กล่าวพรหมจรรย์ชั้นสูงนั้นว่า พระนิพพาน ท่านจึงกล่าวว่าผู้บำเพ็ญย่อมบริสุทธิด้วยพรหมจรรย์ชั้นสูงนั้น แต่ในทางพระพุทธศาสนานี้ ฤกษ์ผู้มีศีลบริสุทธิปรารถนาเทพนิกายอย่างใดอย่างหนึ่ง พรหมจรรย์ของเธอชื่อว่าชั้นต่ำ เพราะเจตนาต่ำ เธอย่อมบังเกิดในเทวโลกตามผลที่เธอปรารถนานั้น ก็การที่ฤกษ์ผู้มีศีลบริสุทธิบำเพ็ญสมาบัติ 8 ให้บังเกิด ชื่อว่าพรหมจรรย์ชั้นกลาง เธอย่อมบังเกิดในพรหมโลกด้วยพรหมจรรย์ชั้นกลางนั้น การที่ฤกษ์ผู้มีศีลบริสุทธิเจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุอรหัตตมรรค ชื่อว่าพรหมจรรย์ชั้นสูง เธอย่อมบริสุทธิด้วยพรหมจรรย์ชั้นสูงนั้น พระอินทร์ทรงแสดงความที่การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เป็นคุณชาติมีผลานิสงส์มากกว่าทาน เป็นร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า

4) ประมุขชาดก

พระอินทร์	เป็นพระอนรุทธะ
มาตลี	เป็นพระอานนท์
กษัตริย์ 84,000 องค์	เป็นพุทธบริษัท
ส่วนพระเจ้าเนมิราช	คือพระพุทธเจ้า ³³

5) คติธรรม: การหมั่นรักษาความดีประพฤติชอบโดยตั้งใจ โดยมุ่งมั่น หากทำความดีแล้วย่อมได้ดี ประพฤติชั่ว ย่อมได้ผลชั่วตอบแทน นี่เป็นเรื่องที่สมควรยึดมั่นโดยแท้ และการประพฤติพรหมจรรย์ยิ่งมากยิ่งขึ้นได้อานิสงส์มาก

35. มโหสถชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องมโหสถชาดก (542) ว่าด้วยมโหสถบัณฑิตได้บำเพ็ญปัญญาบารมี พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระปัญญาบารมีของพระองค์ ได้ตรัสชาดกว่า ณ เมืองมิถิลา แห่งแคว้นวิเทหะ มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าพระเจ้าวิเทหะ ทรงมีบัณฑิต 4 คน ชื่อ เสนกะ ปุกกุสะ กามินทะ และเทวินทะ เป็นผู้ถวายอนุศาสนอรรถธรรมแด่พระเจ้าวิเทหะ วันหนึ่ง พระเจ้าวิเทหะทรงสุบินในคืนที่พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิว่าที่มุมพระลานหลวงทั้ง 4 มุม มีกองเพลิง 4 กองประมาณเท่ากำแพงใหญ่ลูกโพล่ง ท่ามกลางกองเพลิงทั้ง 4 นั้น มีกองเพลิงกองประมาณเท่าหิ้งห้อยตั้งขึ้นลุกโชนกว่ากองเพลิงทั้ง 4 ตั้งขึ้นจุดประมาณอกนิภูธรพรหมโลกสว่างทั่วจักรวาล สิ่งของที่ตกในพื้นดินเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาดก็ยังมีมองเห็น มนุษย์พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหมมาบูชากองไฟนั้นด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น มหาชนที่เฝ้าอยู่ระหว่างเปลวเพลิงก็มิได้ร้อนแม้เพียงขุมขน พระเจ้าวิเทหะทรงเห็นสุบินนี้แล้ว ทรงหวาดสะดุ้งเสด็จลุกขึ้นประทับนั่งทรงจินตนาการอยู่จนอรุณขึ้นว่า เหตุการณ์อะไรหนอจะพึงมีแก่เรา บัณฑิตทั้ง 4 มาเฝ้าแต่เช้าทูลถามว่า พระองค์บรรทมเป็นสุขหรือ พระเจ้าวิเทหะตรัสตอบว่า เมื่อคืนเราฝันประหลาดและได้เล่าความฝันให้กับบัณฑิตทั้ง 4 ฟัง เสนกบัณฑิตได้ทูลว่า พระสุบินนั้นเป็นมงคล จะมีบัณฑิตคนที่ 5 เกิดขึ้น ซึ่งมีปัญญามากกว่าพวกข้าพระองค์ ข้าพระองค์ทั้ง 4 คน เหมือนกองเพลิง 4 กอง บัณฑิตที่ 5 จักเกิดขึ้น เหมือนกองเพลิงที่เกิดขึ้นอยู่ท่ามกลาง ก็บัณฑิตนั้นหาผู้เสมอยอมไม่มีในโลกพร้อมทั้งเทวโลก พระเจ้าวิเทหะตรัสถามว่า บัดนี้ บัณฑิตนั้นอยู่ที่ไหน

³³ ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 9/421-589/151-209., (ไทย) 9/421-589/178-243.

เสนกบัณฑิตพุลพยากรณ์ว่า วันนี้ บัณฑิตนั้นจักปฏิสนธิหรือจักคลอดจากครรภ์มารดา พระเจ้าวิเทหะ จึงได้จดจำคำพยากรณ์ไว้

ในเมืองที่ประตูเมืองทั้ง 4 มีหมู่บ้านทั้ง 4 คือทักขิณยวมัชฌคาม ปัจฉิม-ยวมัชฌคาม อุตตรยวมัชฌคาม ปาจिनยวมัชฌคาม เศรษฐีชื่อสิริวัฑฒกะอยู่ในบ้านชื่อปาจिनยวมัชฌคาม มีภรรยาชื่อ สุมณาเทวี วันนั้น พระมหาสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ถีอปฏิสนธิในครรภ์นางสุมณาเทวี ในเวลาที่ พระเจ้าวิเทหาราชทรงพระสุบิน เทพบุตรอีกพันหนึ่งจุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ถีอปฏิสนธิในตระกูล เศรษฐีใหญ่น้อยในหมู่บ้านนั่นเอง ฝ่ายนางสุมณาเทวีคลอดบุตรมีผิวพรรณดุจดวงคำเมื่อครบ 10 เดือน

ขณะนั้น พระอินทร์ทอดพระเนตรดูมนุษย์โลก ทรงทราบว่าพระมหาสัตว์คลอดจากครรภ์มารดา จึงทรงวางแท่งโอสถแท่งหนึ่งที่หัตถ์พระมหาสัตว์นั้นแล้วเสด็จกลับไปยังทิพยพิมานของ พระองค์ พระมหาสัตว์รับแท่งโอสถนั้นกำไว้ พระมหาสัตว์คลอดจากครรภ์ด้วยความง่ายดายไม่สร้างความเจ็บปวดให้กับมารดาเลย นางสุมณาเทวีเห็นแท่งโอสถในมือของบุตรนั้นจึงถามว่า พ่อได้อะไรมา บุตรนั้นตอบมารดาว่า โอสถจะแม่ แล้ววางทิพยโอสถในมือมารดา กล่าวว่า แม่จำ แม่จงให้โอสถนี้แก่ เหล่าคนที่เจ็บป่วย นางสุมณาเทวีจึงมีความยินดีได้บอกแก่สิริวัฑฒกะเศรษฐีซึ่งปวดศีรษะมา 7 ปี โดยคิดว่าบุตรของตนเป็นผู้ที่มีบุญมากเนื่องจากถีอโอสถมาขณะคลอดและสามารถพูดกับมารดาได้ในขณะ เกิด จึงได้เอาแท่งโอสถฝนที่หिनบดแล้วนำมาทาที่บริเวณหน้าผาก โรคปวดศีรษะที่ปวดมา 7 ปี ก็หาย เป็นปลิดทิ้ง เรื่องพระมหาสัตว์ถีอโอสถมาขณะคลอดและการหายปวดศีรษะของท่านเศรษฐีก็เป็น ที่เลื่องลือ คนผู้เจ็บป่วยทั้งหลายจึงมาขอโอสถนั้นรักษาอาการเจ็บป่วย อาการทั้งหลายก็หายไป

วันตั้งชื่อ ท่านมหาเศรษฐีคิดว่า เราไม่ต้องการชื่อบรรพบุรุษมีปูเป็นต้นมาเป็นชื่อบุตรของเรา บุตรของเราจงชื่อโอสถ เพราะเมื่อเขาเกิดถีอโอสถมาด้วย แต่นั้นมาจึงตั้งชื่อว่า มโหสถกุมาร เพราะอาศัยคำเกิดขึ้นว่า โอสถนี้มีคุณมาก โอสถนี้มีคุณมาก ด้วยประการฉะนี้³⁴

ต่อมา ท่านเศรษฐีได้มีความคิดว่า บุตรของเรามีบุญมาก คงไม่เกิดคนเดียวเท่านั้น ทารกทั้งหลายที่เกิดพร้อมบุตรของเรานี้จะต้องมี จึงให้ตรวจตราดูก็ได้ข่าวพบทารกเกิดวันเดียวกัน พันคนจึงให้เครื่องประดับแก่กุมารทั้งหมด และให้นางนมพันคนให้ทำมถคลแก่ทารกเหล่านั้นพร้อมกับ พระมหาสัตว์ด้วยคิดว่าทารกเหล่านี้จักเป็นผู้ปฏิบัติบำรุงบุตรของเรา นางนมทั้งหลายตถแต่งทารก แล้วนำมาบำเรอพระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์เล่นกับทารกเหล่านั้นจนเจริญวัย เมื่อมีอายุได้ 7 ขวบ มีรูปร่างเหมือนรูปเปรี๊ยบทองคำ เมื่อพระมหาสัตว์เล่นกับทารกเหล่านั้น ในท่ามกลางความฉลาดของมโหสถเลื่องลือไปถึงพระเจ้าวิเทหาราช พระองค์จึงได้ปรึกษากับบัณฑิตทั้ง 4 ว่า อยากได้มโหสถมาเป็นบัณฑิตในวัง บัณฑิตทั้ง 4 เกรงว่ามโหสถจะมาดื่บร์คมีตนจึงพากันขัดขวางโดยบอกว่ามโหสถควร แสดงความสามารถมากกว่านี้จึงสมควรมาอยู่ในวัง จากนั้น พระเจ้าวิเทหาราชก็เฝ้าดูความปราดเปรี๊ยงของมโหสถเรื่อยมา และได้ให้คนไปทดลองปัญญาของมโหสถ ซึ่งมโหสถก็สามารถแก้ปัญหาได้ทุกอย่าง จนครั้งสุดท้าย พระองค์มีรับสั่งให้ไปเชิญมโหสถเข้าวัง โดยให้นำลูกม้าอัสตรเข้าเฝ้าด้วย

ฝ่ายบัณฑิตทั้ง 4 เริ่มจับผิดมโหสถทันทีที่เห็นมโหสถสั่งให้บิดานั่งต่ำกว่าตนหา ว่ามโหสถดูหมิ่นบิดาของตน แต่มโหสถก็สามารถแก้ไขปัญหาได้ โดยใช้วาจาเปรียบเทียบระหว่างตน

³⁴ พุ.ชา.ม.อ.(ไทย) 9/247.

กับบิดาได้จนเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้าวิเทโหราชเป็นอย่างยิ่ง และมโหสถก็ได้เป็นบัณฑิตอยู่ในวัง นับแต่นั้นเป็นต้นมาเมื่อมีปัญหาต่าง ๆ มโหสถจะเป็นผู้แสดงปัญญาถวายพระเจ้าวิเทโหราชอยู่เสมอ

วันหนึ่ง พระเจ้าวิเทโหเสด็จประพาสป่าพร้อมบัณฑิตทั้ง 5 และข้าราชการบริพาร ได้พบนางอุทุมพรบุตรของอาจารย์ผู้หนึ่งแห่งตักศิลาที่เป็นหม้ายถูกสามีชื่อปิงคุตรระทอดทิ้งจึงทรงขอนางเป็นมเหสี เมื่อเข้าไปอยู่ในวัง วันหนึ่ง พระนางได้พบกับปิงคุตรระซึ่งถูกเกณฑ์มาทำงานก็เกิดความขบขันจึงทรงพระสรวล ทำให้พระเจ้าวิเทโหเสด็จเข้าพระทัยผิดคิดว่านางยืมให้สามีเก่าถึงกับจะลงพระอาญา แต่มโหสถแก้ความเข้าใจโดยเปรียบเทียบระหว่างสิริกกับกาลกิณี พระนางพ้นผิดและสำนักในบุญคุณของมโหสถจึงทูลขอมโหสถให้มีศักดิ์เป็นน้องชายของพระนาง เมื่อมโหสถเจริญวัยขึ้นพอที่จะมีคู่ครองจึงออกเดินทางไปแสวงหาหญิงที่ถูกใจด้วยตนเองจนไปพบนางอมราเทวี ซึ่งมีรูปร่างงดงามมาก และฉลาดหลักแหลม มโหสถได้ทดลองปัญญานางด้วยวิธีการต่าง ๆ นางก็สามารถแก้ไขได้ทุกอย่าง จนมโหสถพอใจจึงพานางกลับเข้าเมือง พระเจ้าวิเทโหเสก็ประทานทรัพย์สมบัติให้และประกอบพิธีแต่งงานให้อย่างใหญ่โต

ฝ่ายบัณฑิตทั้ง 4 ต่างก็อิจฉาในความรุ่งเรืองของมโหสถ จึงคิดจะกำจัดมโหสถโดยได้ออกอุบายพากันลักพระราชทรัพย์ของพระเจ้าวิเทโหเสคนละชิ้น แล้วให้หญิงคนใช้นำไปขายที่บ้านมโหสถ นางอมราเทวีจับพิรุณได้จึงรับไว้และจดบันทึกเป็นหนังสือ บัณฑิตทั้ง 4 จึงไปกราบทูลพระเจ้าวิเทโหราชว่ามโหสถลักพระราชทรัพย์ มโหสถรู้ตัวก่อนจึงหลบหนีไป บัณฑิตทั้ง 4 พากันเกี่ยวพาราสีนางอมราเทวี แต่ถูกนางซ่อนกลจับได้และจับกล้อนผมเอาอิฐขัดศีรษะห่อด้วยเสื้อลำแพนให้แบกเข้าไปในวัง นางได้ทูลความจริงให้พระเจ้าวิเทโหเสทรงทราบทุกประการ พระองค์กริ้วบัณฑิตทั้ง 4 มาก

ต่อมา เทวดาที่สิงสถิตอยู่ที่เศวตฉัตรไม่ได้ฟังการแสดงผลของมโหสถจึงคิดหาวิธีที่จะให้มโหสถกลับเข้าวัง จึงตั้งปัญหาถามพระเจ้าวิเทโหเส พระองค์รวมทั้งบัณฑิตทั้ง 4 ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ พระองค์จึงได้ให้คนไปตามมโหสถกลับเข้าวัง และมโหสถสามารถตอบปัญหาของเทวดาได้อย่างถูกต้อง ยิ่งทำให้บัณฑิตทั้ง 4 โกรธแค้นมโหสถยิ่งขึ้น โดยปรักปรำว่ามโหสถคิดกบฏต่อพระเจ้าวิเทโหเส โดยตั้งปัญหาเพื่อจับผิดว่า คนเราเมื่อมีความลับควรจะบอกแก่ผู้ใด ซึ่งบัณฑิตทั้ง 4 ต่างก็ตอบว่าควรบอกแก่สหาย พี่น้อง บุตร หรือมารดา แต่มโหสถตอบว่าไม่ควรจะบอกกับผู้ใด ทำให้พระเจ้าวิเทโหเสทรงสงสัยว่ามโหสถจะเป็นกบฏจริง แต่มโหสถใช้ปัญญาสืบเสาะจนรู้ความลับอันเลวทรามและเจตนาของบัณฑิตทั้ง 4 พระเจ้าวิเทโหเสกริ้วมากถึงกับให้คุมขังไว้ แต่มโหสถทูลขอภัยให้ จากนั้นมโหสถก็รับราชการด้วยความสงบสุข ช่วยออกปัญญาในการบำรุงบ้านเมืองฝึกทหารสร้างกำแพงส่งกองสอดแนมและมอบบรรณาการไปถวายกษัตริย์แต่ละเมืองโดยแอบจารึกชื่อตนไว้ทุกชิ้น

ณ กรุงอุตรปัญจาล มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าพระเจ้าจุลนีพรหมทัต มีพราหมณ์บัณฑิตคู่พระทัยชื่อเกวัญ ได้ยุยงให้พระเจ้าจุลนีพรหมทัตคิดเป็นใหญ่ในชมพูทวีปด้วยการออกอุบายเชิญชวนกษัตริย์ 101 เมืองมาในงานเลี้ยง โดยจะแอบใส่ยาพิษลงในอาหารและสุรา มโหสถให้หนักแก้วชื่อสุวรรณฉัตรที่ฉลาดไปสืบข่าว มโหสถจึงรู้ความลับและส่งคนไปทำลายไหสุราเสีย พระเจ้าจุลนีกริ้วมโหสถมากจึงยกทัพมาตีกรุงมิถิลา แต่ไม่สามารถเอาชนะได้จึงคิดเอาชนะกันด้วยธรรมยุทธ โดยตั้งกติกาว่า ผู้แพ้คือคนที่กราบผู้ชนะก่อน มโหสถออกอุบายโยนของขวัญให้พราหมณ์เกวัญ เมื่อเกวัญก็ตกลงหยิบมโหสถก็กดคอเอาไว้ พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์เห็นเข้าก็เข้าใจว่าเกวัญแพ้มโหสถ พระเจ้าจุลนีพรหมทัตจึงยกทัพกลับ เกวัญโกรธแค้นมโหสถมากจึงสั่งให้ยกทัพมาใหม่ มโหสถให้พราหมณ์

อนุเกวัญเป็นไส้สีกุญงให้กษัตริย์ 101 เมืองแตกความสามัคคีกัน ศีกครั้งนี้จึงยุติไป เกวัญยังคงผูกใจเจ็บมโหสถจึงออกอุบายว่าจะยกเจ้าหญิงปัญจาลทีธิดาของพระเจ้าจูลนีพรหมทัตให้กับพระเจ้าวิเทหะ พระเจ้าวิเทหะดีพระทัยถึงแม้ว่ามโหสถจะพูดคัดค้านเกรงว่าจะเป็นแผนของเกวัญ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อ มโหสถรับอาสาเดินทางไปลวงหน้าโดยอ้างว่าจะไปสร้างพระราชฐาน พระเจ้าจูลนีพรหมทัตให้เลือกตามใจชอบ มโหสถเลือกที่ติดแม่น้ำสร้างพระราชฐานขึ้น และขุดอุโมงค์ไปทะลุวังของพระเจ้าจูลนีพรหมทัตโดยไม่ให้ใครล่วงรู้ ภายในอุโมงค์ได้ประดับประดาอย่างสวยงาม และได้ทำประตูกลไกภายในพระราชฐาน เมื่อเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าวิเทหะก็ส่งคนไปจับพระมเหสี พระโอรส พระธิดา ทางอุโมงค์ไว้เป็นตัวประกัน ในที่สุดพระเจ้าจูลนีพรหมทัตก็ต้องยอมแพ้แก่ปัญญาของมโหสถ รับส่งชนมโหสถมารับราชการกับพระองค์ มโหสถสัญญาว่าหากสิ้นพระเจ้า วิเทหราชแล้วตนจะมารับราชการที่กรุงอุตรปัญจาละและก็เป็นไปตามนั้น มโหสถก็ได้แสดงปัญญาอันหลักแหลมจนเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว³⁵

จากเรื่องราวที่นำมากล่าว ขอนำข้อพิพาทที่ปรากฏในมโหสถอรรถกถาชาดกที่กล่าวถึงก่อนการเข้ารับราชการของมโหสถบัณฑิต 19 กรณีได้แก่ ขึ้นเนื้อ, โค, เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ, กลุ่มด้าย, บุตร, คนเตี้ยชื่อโคธกาฬ, รถ, ท่อนไม้, ศีรษะคน, งู, ไก่, แก้วมณี, ให้โคตัวผู้ ออกลูก, ข้าวสุก, ทราย, สระน้ำ, อุทยาน, ลา และแก้วมณีในรังกา³⁶ มีข้อพิพาทที่นำมาเป็นกรณีศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการลักทรัพย์ 6 เรื่อง คือ เรื่องโค, เรื่องเครื่องประดับทำเป็น ปล้อง ๆ, เรื่องกลุ่มด้าย, เรื่องบุตร, เรื่องคนเตี้ยชื่อโคธกาฬ และเรื่องรถ ซึ่งเรื่องทั้งหมดมีเนื้อหโดยย่อ ดังต่อไปนี้

1) ข้อพิพาทเรื่อง “โค”

เรื่อง “โค” มีความว่า บุรุษชาวปาจิณยวมัชฌคามคนหนึ่งคิดว่าเมื่อฝนตก เราจักไถนา จึงซื้อโคจากบ้านอื่นมา รุ่งขึ้นนำไปให้หากินหญ้า นั่งอยู่บนหลังโคพอเหน็ดเหนื่อยก็ลงนั่งโคนต้นไม้ผลอหลับไป ขณะนั้น โจรคนหนึ่งมาพาโคหนีไป บุรุษเจ้าของโคนั้นตื่นขึ้นมาไม่เห็นโคจึงค้นหาไปทั่วจนไปเห็นโจรจึงวิ่งไล่ไปอย่างรวดเร็วแล้วพูดว่า แกจะนำโคของข้าไปไหน โจรตอบว่า แกพูดอะไร ข้าจะนำโคของข้าไปตามที่ต้องการ มหาชนต่างมาฟังคนทั้งสองวิวาทกันจนแน่น มโหสถได้ฟังเสียงคนทั้งหลายไปทางประตูศาลาจึงให้เรียกคนทั้งสองมา เห็นกิริยาอาการของคนทั้งสองก็รู้ว่า คนนี้เป็นโจร คนนี้เป็นเจ้าของโค แต่ถึงรู้ก็ถามว่า ท่านทั้งสองวิวาทกันเพราะเหตุไร เจ้าของโคกล่าวว่า นาย ข้าพเจ้าซื้อโคจากคนชื่อนี้ที่บ้านโน้นมา นำไปให้หากินหญ้าแต่เช้า ชายนี้พาโคหนีไป เพราะเห็นข้าพเจ้าผลอในเวลา นั้น ข้าพเจ้ามองหาทั่วทิศ ได้เห็นชายคน นี้ จึงติดตามไปจับตัว ชาวบ้านโน้นรู้เรื่องราวที่ข้าพเจ้าซื้อโคนี้มา ฝ่ายโจรกล่าวว่า โคนี้เกิดในบ้านของข้าพเจ้า ชายนี้พูดปด จากนั้น มโหสถจึงถามชายทั้งสองว่า เราจักวินิจฉัยความของท่านทั้งสองโดยยุติธรรม ท่านทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจฉัยของเราไหม เมื่อคนทั้งสองรับปาก คิดว่าควรจะถือเอาตามใจของมหาชน จึงถามว่าโคนี้ ท่านให้กินอะไรให้ดื่มอะไร โจรตอบว่า ข้าพเจ้าให้โคดื่มยาคุ ให้กินงา แป้ง และขนมกุมมาส จากนั้นจึงถามเจ้าของโค ได้คำตอบว่า อาหารมีข้าวยาคุเป็นต้น คนจนอย่างข้าจะหาจากไหนมา ข้าพเจ้าให้กินหญ้าเท่านั้น มโหสถได้ฟังคำของคนทั้งสองแล้วจึงให้คนของตนนำถาดมาแล้วให้น้ำไปประยงค์มาด้าขย้าด้วยน้ำให้โคดื่ม โครก็

³⁵ พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/244-488.

³⁶ พุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 9/215-243., (ไทย) 9/250-278.

อาเจียนออกมาเป็นหญ้า มโหสถแสดงให้มหาชนเห็นแล้วถามโจรว่า เจ้าเป็นโจรหรือ โจรรับสารภาพ มโหสถจึงให้โอวาทว่า แต่นี้ไป เจ้าอย่าทำอย่างนี้ ฝ่ายบริษัทของพระโพธิสัตว์ก็ทุบตีโจรนั้นทำให้บอบช้ำ ต่อมา มโหสถได้กล่าวสอนโจรนั้นว่า เจ้าจงดูความทุกข์ของเจ้าในภพนี้เพียงนี้ แต่ในภพหน้า เจ้าจักเสวยทุกข์ใหญ่ในนรกเป็นต้น แต่นี้ไป จงละกรรมนี้เสียแล้วให้เบญจศีลแก่โจรนั้น อามาคย์ทูลเหตุการณ์นั้นแต่พระเจ้าแผ่นดินตามความเป็นจริง พระองค์ตรัสถามเสนกบัณฑิตว่า เราควรนำบัณฑิตนั้นมาหรือยัง เมื่อเสนกทูลว่า ข้าแต่มหाराช คดีเรื่องโค โคร ๑ ก็วินิจฉัยได้ บุคคลไม่ชื่อว่าบัณฑิตด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ขอให้ทรงรอไปก่อน

2) ข้อพิพาทเรื่อง “เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๑”

เรื่อง “เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๑” มีความว่า มีหญิงยากจนคนหนึ่งปลดเครื่องประดับทำเป็นปล้อง ถักด้วยด้ายสีต่าง ๆ จากคอวางไว้บนผ้าสาฎกแล้วลงสระโบกขรณีที่มโหสถให้ขุดไว้ เพื่ออาบน้ำ หญิงรุ่นสาวอีกคนหนึ่งเห็นเครื่องประดับนั้นเกิดความโลภ หยิบเครื่องประดับชิ้นชมว่าเครื่องประดับนี้งามมาก แยกทำราคาเท่าไร แม้เราก็จักทำรูปเหล่านี้ตามควรแก่ศิลปะของคนกล่าวชมเสร็จแล้วนำมาประดับที่คอตนแล้วกล่าวว่า เราจะพิจารณาราคาของเครื่องประดับนั้นก่อน หญิงเจ้าของกล่าวว่า จงพิจารณาดูเถิด เพราะหญิงเจ้าของเป็นคนมีจิตซื่อตรง ส่วนหญิงรุ่นสาวประดับที่คอแล้วหลีกไป ฝ่ายหญิงเจ้าของเห็นดังนั้นจึงรีบขึ้นจากสระโบกขรณีมุ่งผ้าสาฎกแล้ววิ่งตามไปยึดผ้าไว้พูดว่า เจ้าจะเอาเครื่องประดับของข้าหนีไปไหน ฝ่ายหญิงขโมยตอบว่า ข้าไม่ได้เอาของเจ้าเครื่องประดับคอของข้าต่างหาก มหาชนชุมนุมฟังวิวาทกัน ฝ่ายมโหสถเล่นอยู่กับเหล่าทารกได้ฟังเสียงหญิงสองคนนั้นทะเลาะกัน ไปทางประตูศาลา ถามว่า นั้นเสียงอะไร ได้ฟังเหตุที่หญิงสองคนทะเลาะกันแล้ว จึงให้เรียกเข้ามา แม้อู้อยู่ว่า ใครเป็นเจ้าของ ใครเป็นขโมย ก็สอบถามความแล้วกล่าวว่า เจ้าทั้งสองจะตั้งอยู่ในวินิจฉัยของเราไหม เมื่อหญิงทั้งสองรับปาก จึงถามหญิงขโมยก่อนว่า เจ้ายอมเครื่องประดับนี้ด้วยของหอมอะไร หญิงขโมยตอบว่า ข้าพเจ้ายอมด้วยของหอมทุกอย่าง ของหอมที่ทำด้วยของหอมทั้งปวงชื่อว่าของหอมทุกอย่าง จากนั้น มโหสถจึงถามหญิงเจ้าของ ได้รับคำตอบว่า เพราะข้าพเจ้าเป็นคนยากจน ของหอมทุกอย่างจะมีแต่ไหน ข้าพเจ้ายอมด้วยของหอมคือดอกประยงค์เท่านั้นเป็นประจำ มโหสถให้คนของตนบันทึกค่าของหญิงทั้งสองนั้นไว้แล้วให้นำภาชนะน้ำมาแช่เครื่องประดับในภาชนะน้ำนั้นแล้วให้เรียกคนที่รู้จักกลิ่นมาสั่งว่า ท่านจงดมเครื่องประดับนั้นว่าเป็นกลิ่นอะไร คนรู้จักกลิ่นดมเครื่องประดับนั้นแล้วก็รู้ว่ากลิ่นดอกประยงค์ จึงกล่าวว่า ของหอมทุกอย่างไม่มี มีแต่กลิ่นดอกประยงค์ล้วน จึงทำให้รู้ว่าใครเป็นเจ้าของตัวจริง กิตติศัพท์ที่ว่าพระมหาสัตว์เป็นบัณฑิตก็ปรากฏแก่มหาชน

3) ข้อพิพาทเรื่อง “ด้ายกลุ่ม”

เรื่อง “ด้ายกลุ่ม” มีความว่า สตรีคนหนึ่งรักษาไร่ฝ้าย เมื่อเฝ้าไร่ได้เก็บฝ้ายที่บริสุทธิ์ในไร่นั้นมาปั่นให้เป็นเส้นเล็ก ๆ แล้วเอาเม็ดมะพลับมาไว้ข้างในพันด้ายนั้นให้เป็นกลุ่มเก็บไว้ในพก เมื่อจะกลับบ้านคิดว่า จะอาบน้ำในสระโบกขรณีของท่านบัณฑิต จึงวางกลุ่มด้ายนั้นไว้บนผ้าสาฎกแล้วลงอาบน้ำ มีหญิงคนหนึ่งเห็นด้ายกลุ่มนั้นก็ถือเอาด้วยมีจิตโลภ ตบมือพูดว่า โอ ด้ายนี้สวยดี ท่านทำหรือ ทำเป็นเหมือนแลดูแล้วเอาใส่ในพกหลีกไป เรื่องที่เหลือดำเนินเรื่องเหมือนเรื่องก่อน มโหสถถามหญิงขโมยก่อนว่า เมื่อเจ้าทำด้ายให้เป็นกลุ่ม ได้ใส่อะไรไว้ข้างใน หญิงขโมยตอบว่า ข้าพเจ้าใส่ผลฝ้ายไว้ข้างใน จากนั้น มโหสถจึงถามหญิงอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าของ ได้รับคำตอบว่า ใส่เม็ดมะพลับไว้

ข้างใน มโหสถให้คนของตนบันทึกคำของหญิงทั้งสองไว้แล้วให้คลี่ด้ายกลุ่มนั้นออกเห็นเม็ดมะพลับ จึงให้หญิงขโมยรับสารภาพ มหาชนร่ำเรงยินดีชื่นชมโดยให้สาธุการว่ามโหสถวินิจฉัยความดี

4) ข้อพิพาทเรื่อง “บุตร”

เรื่อง “บุตร” มีความว่า สตรีคนหนึ่งพาบุตรไปสระโบกขรณีของมโหสถเพื่อล้างหน้า เอาบุตรอาบน้ำแล้วให้นั่งบนผ้าสาฎก ตนเองลงล้างหน้า ขณะนั้น มียักษ์นิตนหนึ่งเห็นทารกนั้นแล้ว อยากจะกินจึงแปลงเพศเป็นสตรีมาถามว่า เพื่อนเอ๋ย เด็กนี้น่ารักหนอ เป็นบุตรของเธอหรือ ครั้นสตรี มารดาทารกนั้นรับว่าเป็นบุตรของตน จึงกล่าวว่า ฉันจะให้ตีมนม เมื่อสตรีมารดาอนุญาตแล้วก็อุ้ม ทารกนั้นให้เล่นครู่หนึ่งแล้วพาหนีไป สตรีมารดาเห็นดังนั้นก็ขึ้นจากน้ำวิ่งตามไปอย่างรวดเร็ว ยึดผ้าสาฎก ไว้พูดว่า เจ้าจะพาบุตรเข้าไปไหน นางยักษ์นิกกล่าวว่า เจ้าได้บุตรมาจากไหน นี่บุตรของข้าต่างหาก หญิงทั้งสองทะเลาะกันเดินไปถึงประตูศาลา มโหสถได้ฟังเสียงนางทั้งสองทะเลาะกัน ให้เรียกเข้ามา ถามว่า เรื่องเป็นอย่างไรกัน นางทั้งสองก็แจ้งให้ทราบเรื่องนั้น มโหสถฟังความนั้นแล้ว แม้รู้ว่าหญิงนี้เป็นยักษ์นินไม่ต้องสงสัย เพราะนัยน์ตาไม่กระพริบ นัยน์ตาแดงและไม่มีเงา จึงกล่าวว่า เจ้าทั้งสอง จะตั้งอยู่ในวินิจฉัยของเราไหม เมื่อได้รับคำตอบรับปากแล้ว จึง叱ตรอยที่พื้นดินให้ทารกนอนกลางรอย ชิดให้ยักษ์นินจับมือทารก ให้สตรีผู้เป็นมารดาจับเท้า แล้วกล่าวว่า เจ้าทั้งสองคนจงถอดคร่าเอาไป ทารก นั้นเป็นบุตรของผู้สามารถเอาไปได้ นางทั้งสองก็คร่าทารกนั้น ทารกนั้นถูกคร่าไปด้วยความเจ็บปวดก็ ร้องจ้า สตรีผู้เป็นมารดาได้ฟังเสียงทารกเป็นเหมือนหัวใจจะแตกจึงปล่อยบุตรยื่นร้องให้อยู่ มโหสถ ถามมหาชนว่า ใจของมารดาทารกอ่อนหรือว่าใจของหญิงไม่ใช่มารดาอ่อน มหาชนตอบว่า ใจของ มารดาอ่อน มโหสถจึงถามมหาชนว่า บัดนี้เป็นอย่างไร สตรีผู้คร่าทารกไปได้ยืนอยู่เป็นมารดา หรือว่า นางผู้สละทารกเสียยืนอยู่เป็นมารดา มหาชนตอบว่า นางผู้สละทารกยืนอยู่เป็นมารดา มโหสถกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายรู้หรือว่านางนี้เป็นคนขโมยทารก มหาชนตอบว่า ไม่ทราบ มโหสถจึงกล่าวว่า นางนี้เป็นยักษ์นินคร่าเอาทารกไปเพื่อกิน มหาชนถามว่า รู้ได้อย่างไร มโหสถตอบว่า รู้ได้อย่างไรไม่ต้อง สงสัยเพราะยักษ์นินนัยน์ตาไม่กระพริบ นัยน์ตาแดง ไม่มีเงา และปราศจากความกรุณา จากนั้น พระ มหาสัตว์ถามสตรีนั้นว่า เจ้าเป็นใคร ยักษ์นินตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นยักษ์นิน พระมหาสัตว์ซักต่อไปว่า เจ้าจะ เอาทารกนี้ไปทำไม ยักษ์นินตอบว่า เอาไปกิน พระมหาสัตว์กล่าวว่า แนะนางอันธพาล เจ้าทำบาปจึง เกิดเป็นยักษ์นิน แม้บัดนี้ก็ยังคงจะทำบาปอีก โอ เจ้าเป็นคนอันธพาล กล่าวดังนี้แล้ว ให้ยักษ์นินตั้งอยู่ใน เบญจศีล แล้วปล่อยตัวไป ฝ่ายสตรีมารดาทารกกล่าวว่า จงมีอายุยืนนานเถิด นาย ชมมโหสถแล้วพา บุตรหนีไป

5) ข้อพิพาทเรื่อง “คนเตี้ยชื่อโคธกาฬ”

เรื่อง “คนเตี้ยชื่อโคธกาฬ” มีความว่า ชายคนหนึ่งชื่อโคธกาฬเพราะเป็นคนเตี้ย และผิวดำ เขาทำงาน 7 ปีได้ภรรยาชื่อทิมทาลา วันหนึ่ง โคธกาฬเรียกภรรยามาให้ทอดขนมเพื่อจะ เอาไปฝากบิดามารดาแต่ต้องสั่งถึง 3 ครั้ง จึงได้แล้วถือเอาเสปียงและของฝากเดินทางไปกับภรรยา ระหว่างทางได้เห็นแม่น้ำมีกระแสน้ำไหลตื้น แต่สองสามีภรรยาเป็นคนที่ฉลาดจึงไม่อาจลงก็ยืนอยู่ที่ ริมหิ้งแม่น้ำ เวลานั้น มีชายเข้ญใจคนหนึ่งชื่อทิมปิฎฐิเดินเลียบมาตามฝั่งแม่น้ำถึงสถานที่นั้น สามิ ภรรยาเห็นชายนั้นจึงถามว่า แม่น้ำนี้ลึกหรือเปล่า นายทิมปิฎฐิรู้ว่าสองสามีภรรยาไม่กลัวน้ำ จึงตอบ ว่า แม่น้ำนี้ลึกมาก ปลาร้ายก็ชุม สามิภรรยาจึงซักถามว่า สหาย จะไปได้อย่างไร ชายนั้นตอบว่า เรามี ความคุ้นเคยกับจระเข้และมังกร ฉะนั้น สัตว์ร้ายเหล่านั้นจึงไม่เบียดเบียนเรา สองสามีภรรยาบอกว่า

ถ้าเช่นนั้น สหายจงพาเราทั้งสองไป ชายนั้นรับคำ จากนั้น สองสามีภรรยาจึงให้ของเคี้ยวของบริโภค แก่ชายนั้น ชายนั้นบริโภคอิมแล้วจึงถามว่า จะให้เราพาใครไปก่อน นายโคธกาฟตอบว่า พาภรรยาไป ก่อนแล้วพาเราไปตามหลัง ชายนั้นรับคำแล้วให้นางที่ขมตาหลาขึ้นคอถือเสเปียงและของฝากทั้งหมดลง ข้ามแม่น้ำไปได้หนึ่งแล้วย่อตัวหลีกไป จากนั้น นายโคธกาฟยืนอยู่ที่ฝั่งคิดว่า แม่น้ำนี้ลึกจริง ขนาด คนสูงยังเป็นอย่างนี้เลย ฝ่ายนายที่ขมปิฎฐิพานางที่ขมตาหลาไปถึงกลางแม่น้ำก็พูดเกี้ยวว่า ฉันจักเลี้ยงดู เธอให้มีผ้าและเครื่องประดับบริบูรณ์ มีทาสทาสีแวดล้อม นายโคธกาฟตัวเตี้ยคนนี้จะทำอะไรให้เธอได้ เธอจงทำตามคำฉัน นางที่ขมตาหลาได้ฟังคำของนายที่ขมปิฎฐิพานั้น ก็ตัดสินในสามมีของตนมีจิต ปฏิพัทธ์ในนายที่ขมปิฎฐิพานั้นทันที จึงกล่าวตอบว่า ถ้าเธอไม่ทิ้งฉัน ฉันก็จะทำตาม นายที่ขมปิฎฐิกล่าว รับปากว่าจะดูแลอย่างดี ทั้งสองไปถึงฝั่งก็ขึ้นชมต่อกัน ละทิ้งนายโคธกาฟเสีย ต่างเคี้ยวกินของกินต่อ หน้านายโคธกาฟผู้แลดูอยู่แล้วพากันหลีกไป นายโคธกาฟเห็นดังนั้นจึงคิดว่าคนทั้งสองนี้เห็นจะ ร่วมกันทิ้งเราหนีไป ก็วิ่งเล่นไปมา ข้ามลงได้หน่อยหนึ่งก็กลับขึ้นเพราะความกลัว ข้ามลงอีกหนหนึ่ง ด้วยความโกรธคนทั้งสอง จึงตัดสินใจว่าตายเป็นตายแล้วกระโดดลงแม่น้ำ จึงได้รู้ว่าตื่นก็ข้ามแม่น้ำ ติดตามไปอย่างรวดเร็ว พอทันคนทั้งสองจึงกล่าวว่า อ้ายโจรร้าย มึงจะพาเมียกูไปไหน นายที่ขมปิฎฐิกล่าว ตอบว่า อ้ายถ่อยแคะเตี้ยร้าย เมียมึงเมื่อไร แล้วไล่คอนายโคธกาฟไป นายโคธกาฟจับมือนางที่ขมตา หลากล่าวว่า รอก่อน รอก่อน เธอจะไปไหน ฉันทำงานมา 7 ปีจึงได้เธอมาเป็นเมีย เมื่อทะเลาะกับนาย ที่ขมปิฎฐิพลางมาถึงที่ใกล้ศาลาพระมหาสัตว์ มหาชนประชุมกัน มโหสถถามว่า เกิดอะไรขึ้น สดับความ แล้วให้เรียกคนทั้งสองมา ได้ฟังโต้ตอบกันแล้ว จึงกล่าวว่า เจ้าทั้งสองจะตั้งอยู่ในวินิจฉัยของเราไหม ครั้นคนทั้งสองยินยอมจึงถามนายที่ขมปิฎฐิก่อนว่า เจ้าชื่ออะไร ฉันชื่อที่ขมปิฎฐิ ภรรยาของเจ้าชื่ออะไร เมื่อไม่ทันรู้จักชื่อก็กบชื่ออื่น บิดามารดาของเจ้าชื่ออะไรก็บอชื่อนั้น ๆ บิดามารดาของภรรยาชื่อ อะไร เมื่อยังไม่รู้ก็บอชื่อนั้น จากนั้น มโหสถจึงให้คนของตนบันทึกคำไว้แล้วให้นายที่ขมปิฎฐิ นั้น ออกไป ให้เรียกนายโคธกาฟมาถามชื่อคนทั้งปวงเหมือนถามนายที่ขมปิฎฐิ นายโคธกาฟรู้อยู่ตามเป็น จริงก็บอกไม่ผิด พระมหาสัตว์ให้นำนายโคธกาฟออกไป ให้เรียกนางที่ขมตาหลามาถามว่า เจ้าชื่ออะไร ฉันชื่อที่ขมตาหลา ผัวเจ้าชื่ออะไรเมื่อยังไม่ทันรู้จักชื่อกันก็บอชื่อนั้น บิดามารดาของเจ้าชื่ออะไร ก็ บอชื่อนั้น ๆ บิดามารดาของผัวเจ้าชื่ออะไร เมื่อยังไม่รู้ก็บอชื่อนั้น มโหสถให้เรียกนายที่ขมปิฎฐิ และนายโคธกาฟมาแล้วถามมหาชนว่า ถ้อยคำของนางที่ขมตาหลาตรงกับคำของนายที่ขมปิฎฐิหรือตรงกับ คำของนายโคธกาฟ มหาชนตอบว่า ถ้อยคำของนางที่ขมตาหลาตรงกับคำของนายโคธกาฟ มโหสถ จึงกล่าวว่า นายโคธกาฟเป็นผัวของนางที่ขมตาหลา นายที่ขมปิฎฐิเป็นโจร จากนั้น มโหสถจึงถามนาย ที่ขมปิฎฐิว่า เจ้าเป็นโจรใช่ไหม นายที่ขมปิฎฐิจึงรับสารภาพ นายโคธกาฟได้ภรรยาของตนคืนด้วยวินิจฉัย ของมโหสถก็ชมเชยมโหสถแล้วพาภรรยาหลีกไป มโหสถกล่าวแก่นายที่ขมปิฎฐิว่า ต่อแต่นี้ไป เจ้าอย่าได้ ทำอย่างนี้อีก

6) ข้อพิพาทเรื่อง “รถ”

เรื่อง “รถ” มีความว่า ชายคนหนึ่งนั่งรถออกจากบ้านเพื่อล้างหน้า ขณะนั้น พระ อินทร์ทรงพิจารณาเห็นพระมหาสัตว์จึงดำริว่า เราจะทำปัญญานุภาพของมโหสถผู้พุทธางกูรให้ปรากฏ จึงเสด็จมาด้วยเพศมนุษย์จับท้ายรถไป ชายเจ้าของรถถามว่า พอดีเพราะต้องการอะไร พอได้ฟังว่า มาเพื่อต้องการเป็นคนใช้ จึงรับไว้แล้วลงจากรถไปเพื่อทำสรีริกข ขณะนั้น พระอินทร์ขึ้นรถขับไป โดยเร็ว ชายเจ้าของรถทำสรีริกขแล้วออกมาเห็นพระอินทร์ลักรถหนีไปก็ติดตามไปอย่างรวดเร็ว ตะโกนว่า

หยุดก่อน หยุดก่อน เจ้าจะขับรถของข้าไปไหน เมื่อพระอินทร์ตอบว่า รถของเจ้าคันอื่น แต่คันนี้ รถของข้า ก็เกิดทะเลาะกันไปถึงประตูศาลา มโหสถถามว่า เกิดเรื่องอะไรกันแล้วให้เรียกคนทั้งสองมาเห็นทั้งสองมาด้วยอาการนั้น ก็รู้ว่า ผู้นี้เป็นพระอินทร์เพราะปราศจากความกลัวเกรง และเพราะนัยน์ตาไม่กระพริบ ผู้นี้เป็นเจ้าของรถแม่เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ถามถึงเหตุการณ์ว่า ทานทั้งสองจะตั้งอยู่ในวินัจฉัยของเราไหม เมื่อได้ฟังการรับปากแล้วจึงกล่าวว่า เราจะขับรถไป ทานทั้งสองจงจับท้ายรถ เจ้าของรถจะไม่ปล่อย ผู้ไม่ใช่เจ้าของรถจะปล่อย แล้วส่งชายคนหนึ่งให้ขับรถไป คนทั้งสองจับท้ายรถวิ่งตามไป เจ้าของรถไปได้ระยะหนึ่งก็เหน็ดเหนื่อย จึงปล่อยรถยืนอยู่ ฝ่ายพระอินทร์วิ่งไปกับรถ มโหสถสั่งให้กลับรถแล้วแจ้งแก่มหาชนว่า ชายนี้ไประยะหนึ่งก็ปล่อยรถยืนอยู่ แต่ชายนี้วิ่งกลับไปกลับมาที่รถ แม่เพียงหยาดเหงื่อสักหยดก็ไม่มีและร่างกายของเขาก็ไม่มีก็ไม่มีอาการหอบเหนื่อย หาความสะทกสะท้านมิได้ นัยน์ตาก็ไม่กระพริบ ผู้นี้คือพระอินทร์ ต่อจากนั้น มโหสถถามว่า ทานเป็นพระอินทร์มิใช่หรือ ครั้นได้รับตอบว่าใช่ จึงถามว่า พระองค์เสด็จมาที่นี่เพื่ออะไร ครั้นได้รับตอบว่า เพื่อประกาศปัญญาของเธอนั้นแหละ จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นพระองค์อย่าได้กระทำอย่างนี้อีก พระอินทร์เมื่อจะแสดงสักกานุภาพก็สถิตอยู่ในอากาศ ตรัสชมเชยมโหสถว่า เธอวินัจฉัยความดี เธอวินัจฉัยความดี แล้วเสด็จกลับยังทิพยสถานของพระองค์ ขณะนั้น อำมาตย์นั้นไปเฝ้าพระเจ้าวิเทหราชด้วยตนเองถวายบังคมแล้วกราบทูลว่าความเรื่องรถมโหสถมารวินัจฉัยคืออย่างนี้ แม้พระอินทร์ก็ยังแพ้เหตุไรพระองค์จึงไม่ทรงทราบบุรุษพิเศษเล่า ขอเดชะ พระเจ้าแผ่นดินตรัสถามเสนาอาจารย์ว่า ควรนำบัณฑิตมาหรือยัง อาจารย์เสนกะเป็นคนตระหนี่จึงได้ทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า บุคคลมิได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตด้วยเหตุเพียงเท่านี้ โปรดรอไปก่อน ข้าพระองค์จะทดลองเขาแล้วจึงรู้ พระเจ้าแผ่นดินทรงดูศัณนิภาพ ในกาลต่อมา มโหสถก็รับราชการสนองงานแผ่นดิน

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

โย จเชถ มหาราช	ภตตารี ธนการณา
อุภินัน โหติ คารยโห	อตตโน จ ปรสส จ
ยาว ชิเวยย เวเทโห	นาณณสส ปุริโส ลียา ³⁷

ข้าแต่มหाराช บุคคลผู้ที่สละท่านผู้ชู้บเลี้ยงตน เพราะเหตุแห่งทรัพย์ ย่อมถูกตนและคนอื่นทั้ง 2 ฝ่ายติเตียนได้ ข้าพระองค์ไม่พึงอยู่ในแคว้นของผู้อื่นได้ ตราบเท่าเวลาที่พระเจ้าวิเทหยังทรงดำรงพระชนม์อยู่

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตล อตตโน จ ปรสส จาติ เอวรุปยหิ “ธนการณา มยา อตตโน ภตตารี ปริจจ-
ชนเตน ปาปี กต”นติ อตตานิ อตตานิ ครหติ “อิมินา ธนการณา อตตโน ภตตารี ปริจจโต ปาปมโม
อย”นติ ปโรปิ ครหติ. ตสฺมา น สกกา ตสฺมี ธรรนเต มยา อณณสส วิชิตะ วสิตฺตุนติ.

บรรดาคำเหล่านั้น บาทคาถาว่า อตตโน จ ปรสส จ ความว่าบุคคลย่อมติเตียนตนด้วยตนว่า บาปเห็นปานนี้ อันเราผู้สละท่านผู้ชู้บเลี้ยงตนเพราะเหตุแห่งทรัพย์กระทำแล้ว แม้ผู้อื่น ก็ย่อมติเตียนด้วยเหตุนี้ว่า ผู้นี้มีธรรมเลวทรามสละละทิ้งท่านผู้ชู้บเลี้ยงตนมา เพราะเหตุแห่งทรัพย์

³⁷ ขุ.ชา. (ปาลี) 28/766/405.

เพราะเหตุนี้ เมื่อพระเจ้าวิเทโหราชยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ข้าพระองค์ไม่สามารถไปอยู่ในแคว้น
ของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นได้

4) ประชุมชาตก

พระเจ้าจุลนี	เป็นพระสารีบุตร
พระเจ้าวิเทโห	เป็นพระกาฬทายี
แก้วพรหมณ์	เป็นพระเทวทัต
นางอมราเทวี	เป็นพระนางพิมพา
นกสวบัณฑิต	เป็นพระอานนท์
พระมโหสถ	คือพระพุทธเจ้า ³⁸

5) **คติธรรม:** ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ ผู้มีสติปัญญา เกลี้ยวงลาดประกอบด้วย
คุณธรรมอันประเสริฐที่คอยกำกับให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร มีความสุขุมรอบคอบ มิได้
หลงใหล ในลาภยศสรรเสริญ จึงจะได้รับการยกย่องสรรเสริญว่าเป็นบัณฑิต

36. ฎริทัตตชาตก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ฎริทัตตชาตก (543) ว่าด้วยพระฎริทัตทรงบำเพ็ญศีลบารมี

พระพุทธเจ้าทรงปรารภอุบาสิกที่รักษาศีลอุโบสถ ได้ตรัสชาตกว่า ณ เมืองพาราณสี
มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าพรหมทัต มีพระโอรสทรงดำรงตำแหน่งอุปราช ต่อมา พระเจ้าแผ่นดิน
ทรงระแวงว่า พระโอรสจะคิดขบถแย่งราชสมบัติ จึงมีพระราชโองการให้พระโอรสออกไปจากเมือง
จนกว่าพระเจ้าแผ่นดินจะสิ้นพระชนม์จึงให้กลับมารับราชสมบัติ พระโอรสก็ปฏิบัติตามบัญชา เสด็จ
ไปผนวชอยู่ที่บริเวณแม่น้ำชื่อว่า “ยมนา” มีนางนาคตนหนึ่งสามีตาย ต้องอยู่แต่เพียงลำพัง เกิดความ
ว่าเหวจนไม่อาจทนอยู่ในนาคพิภพได้ จึงขึ้นจากน้ำ ท่องเที่ยวไปตามริมฝั่งมาจนถึงศาลาที่พักของพระ
ราชโอรส นางนาคประสงค์จะลองใจดูว่า นักบวชผู้พำนักอยู่ในศาลานี้ จะเป็นผู้ที่บวชด้วยใจเลื่อมใส
อย่างแท้จริงหรือไม่ จึงจัดประดับประดาที่นอนในศาลานั้นด้วยดอกไม้หอมและของทิพย์จากเมืองนาค

ครั้งพระราชโอรสกลับมา เห็นที่นอนจัดงดงามน่าสบายก็ยินดีประทับนอนด้วย
ความสุขสบายตลอดคืน รุ่งเช้าก็ออกจากศาลาไป นางนาคก็แอบดู พบว่าที่นอนมีรอยคนนอน จึงรู้ว่า
นักบวชผู้นี้มิได้บวชด้วยความศรัทธาเต็มเปี่ยม ยังคงยินดีในของสวยงามตามวิสัยคนมีกิเลส จึง
จัดเตรียมที่นอนไว้ดังเดิมอีก พอวันที่สาม พระราชโอรสสงสัยว่า ใครเป็นผู้จัดที่นอนอันสวยงามไว้ จึง
ไม่เสด็จออกไปป่า แต่แอบดูอยู่บริเวณศาลานั้นเอง เมื่อนางนาคเข้ามาตกแต่งที่นอน พระราชโอรสจึง
ไต่ถามนางว่า เป็นใครมาจากไหน นางนาคตอบว่า เป็นนาคชื่อมาณวิกา ว่าเหวที่สามีตาย จึงออกมา
ท่องเที่ยว พระราชโอรสมีความยินดีจึงบอกแก่นางว่า หากต้องการจะอยู่ที่นี้ พระราชโอรสก็จะอยู่กับ
นาง นางนาคมาณวิกาก็ยินดี ทั้งสองจึงอยู่ด้วยกันฉันสามีภรรยา

จนนางนาคประสูติโอรสองค์หนึ่ง ชื่อว่า “สาครพรหมทัต” ต่อมาก็ประสูติพระธิดา
ชื่อว่า “สมุททชา” เมื่อพระเจ้าพรหมทัตสวรรคต บรรดาเสนาอำมาตย์ไม่มีผู้ใดทราบข่าวพระราชโอรส
ประทับ ณ ที่ใด บังเอิญพรานป่าผู้หนึ่งเข้ามาแจ้งข่าวว่า ตนได้เคยเที่ยวไปแถบแม่น้ำ ยมนาและได้พบ

³⁸ ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 9/590-783/209-431., (ไทย) 9/590-783/244-488.

พระราชโอรสประทับอยู่บริเวณนั้น อำมาตย์จึงได้จัดกระบวนไปเชิญเสด็จพระราชบุตรกลับมาครองเมือง พระราชโอรสทรงถามนางนาคมาณวิกาว่า จะไปอยู่เมืองพาราณสีด้วยกันไหม นางนาคทูลว่า “วิสัยนาคนั้นโกรธง่ายและมีฤทธิ์ร้าย หากหม่อมฉันเข้าไปอยู่ในวัง แล้วมีผู้ใดทำให้โกรธ เพียงหม่อมฉันถึงตามอง ผู้นั้นก็จะมอดไหม้ไป พระองค์พาโอรสติดากลับไปเถิด ส่วนหม่อมฉันขอทูลลากลับไปอยู่เมืองนาคตามเดิม” พระราชโอรสจึงพาโอรสติดากลับไปพาราณสีอภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

อยู่มาวันหนึ่ง ขณะที่โอรสติดาเล่นน้ำอยู่ในสระ เกิดตกใจกลัวเต่าตัวหนึ่ง พระบิดาจึงให้คนจับเต่านั้นไปทิ้งที่วันน้ำวนในแม่น้ำยมุนา เต่าจมน้ำลงไปถึงเมืองนาค เมื่อถูกพวกนาคจับไว้ เต่าก็ออกอุบายบอกว่า “เราเป็นทูตของพระเจ้าแผ่นดินเมืองพาราณสี พระองค์ให้เรามาเฝ้าท้าวธรรมราช พระราชทานพระธิดาให้เป็นพระชายาของท้าวธรรมราช เมืองพาราณสีกับนาคพิภพจะได้เป็นไมตรีกัน”

ท้าวธรรมราชทรงทราบก็ยินดี สั่งให้นาค 4 คนเป็นทูตนำบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินเมืองพาราณสีและขอรับตัวพระธิดามาเมืองนาค พระเจ้าแผ่นดินทรงแปลกพระทัย จึงตรัสกับนาคว่า “มนุษย์กับนาคนั้นต่างเผ่าพันธุ์กัน จะแต่งงานกันนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้” เหล่านาคได้ฟังดังนั้น จึงกลับไปกราบทูลท้าวธรรมราชว่า พระเจ้าแผ่นดินเมืองพาราณสีทรงดูหมิ่นว่านาคเป็นเผ่าพันธุ์ไม่คู่ควรกับพระธิดา ท้าวธรรมราชทรงพิโรธ ตรัสสั่งให้ฝูงนาคขึ้นไปเมืองมนุษย์ ไปเที่ยวแผ่พังพานแสดงอิทธิฤทธิ์อำนาจตามที่ต่าง ๆ แต่มิให้อันตรายชาวเมือง ชาวเมืองพากันกลัวนาคจนไม่เป็นอันทำมาหากิน ในที่สุดพระเจ้าแผ่นดินก็จำพระทัยส่งพระนางสมุททชาให้ไปเป็นชายาท้าวธรรมราช พระนางสมุททชาไปอยู่เมืองนาคโดยไม่รู้ว่าเป็นเมืองนาค เพราะท้าวธรรมราชให้เหล่าบริวารแปลงกายเป็นมนุษย์ทั้งหมด พระนางอยู่นาคพิภพด้วยความสุขสบาย จนมีโอรส 4 องค์ ชื่อว่า สุทัตตะ ทตตะ สุภคคะ และอริกฐะ

อยู่มาวันหนึ่ง อริกฐะได้ฟังนาคเพื่อนเล่นบอกว่า พระมารดาของตนไม่ใช่คน จึงทดลองดูโดยเนรมิตกายกลับเป็นงู ขณะที่กำลังเสวยนมพระมารดาอยู่ พระนางสมุททชาเห็นโอรสกลายเป็นงูก็ตกพระทัย ปิดอริกฐะตอกจากพระเพลา พระนขาของพระนางได้ช่วยเอาพระเนตรอริกฐะบอดไปข้างหนึ่ง ตั้งแต่นั้นมา พระนางจึงรู้ว่าได้ลงมาอยู่เมืองนาค

ครั้งเมื่อพระโอรสทั้ง 4 เติบโตขึ้น ท้าวธรรมราชก็ทรงแบ่งสมบัติให้ครอบครองคนละเขต ทตตะผู้เป็นโอรสองค์ที่สองนั้น มาเฝ้าพระบิดามารดาอยู่เป็นประจำ ทตตะเป็นผู้มีปัญหา เกลียวฉลาด ได้ช่วยพระบิดาแก้ไขปัญหามากมาย อยู่เป็นนิตย แม้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเทวดา ทตตะก็แก้ไขได้จึงได้รับการยกย่องสรรเสริญว่า เป็นผู้ปรีชาสามารถ ได้รับขนานนามว่า ภูริทัต คือ ทตตะผู้เรื่องปัญญา ภูริทัตได้เคยไปเห็นเทวโลกว่าเป็นที่นารื่นรมย์จึงตั้งใจว่า จะรักษาอุโบสถศีลเพื่อจะได้ไปเกิดในเทวโลก จึงทูลขออนุญาตพระบิดา ก็ได้รับอนุญาต แต่ท้าวธรรมราชสั่งว่า มิให้ออกไปรักษาอุโบสถนอกเขตเมืองนาค เพราะอาจเป็นอันตราย ครั้นเมื่อรักษาศีลอยู่ในเมืองนาค ภูริทัตรำคาญว่าพวกฝูงนาคบริวารได้ห้อมล้อมปรนนิบัติอยู่ประจำ ตั้งแต่นั้นมา ภูริทัตก็ขึ้นไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่จอมปลวก ใกล้ต้นไทรริมแม่น้ำยมุนา ตั้งจิตอธิษฐานว่า แม้ผู้ใดจะต้องการหนึ่ง เอ็น กระดุก เลือดเนื้อของตน ก็จะยอมบริจาคให้ ขอเพียงให้ได้รักษาศีลให้บริสุทธิ์

ครั้งนั้น มีนายพรานชื่อเนสาท ออกเที่ยวล่าสัตว์ เผอิญได้พบภูริทัตเข้าสอบถามรู้ว่าเป็นโอรสของท้าวธรรมราช ภูริทัตเห็นว่าเนสาทเป็นพรานมีใจบาปหยาบช้ำ อาจเป็นอันตรายแก่ตน จึงบอกแก่พรานเนสาทว่า “เราจะพาท่านกับลูกชายไปอยู่เมืองนาคของเรา ท่านทั้งสองจะมีความสุขสบายในเมืองนาคนั้น” พรานเนสาทลงไปอยู่เมืองนาคได้ไม่นาน เกิดคิดถึงเมืองมนุษย์จึงปรารถนา

ภริยัตถ์ว่า “ข้าพเจ้าอยากจะกลับไปเยี่ยมญาติพี่น้อง แล้วจะออกบวช รักษาศีลอย่างท่านบ้าง” ภริยัตถ์รู้ด้วยปัญญาว่าพรานจะเป็นอันตรายแก่ตน แต่ก็ไม่ทราบจะทำอย่างไรดี จึงจำใจพาพรานกลับไปเมืองมนุษย์ พรานพอลูกก็ออกไล่สัตว์ต่อไปตามเดิม

มีพญาครุฑตนหนึ่งอาศัยอยู่บนต้นจิว ทางมหาสมุทรด้านใต้ วันหนึ่ง ขณะออกไปจับนาคมากิน นาคเอาหางพันกิ่งไทรที่อยู่ท้ายศาลาพระฤๅษี จนต้นไทรถอนรากติดมาด้วย ครั้นครุฑฉีกท้องนาคกินมันเหลวแล้วทิ้งร่างนาคลงไป จึงเห็นว่ามิดันไทรติดมาด้วย ครุฑรู้สึกว่าได้ทำผิด คือถอนเอาต้นไทรที่พระฤๅษีเคยอาศัยร่มเงา จึงแปลงกายเป็นหนุ่มน้อยไปถามพระฤๅษีว่า เมื่อต้นไทรถูกถอนเช่นนี้ กรรมจะตกอยู่กับใคร พระฤๅษีตอบว่า “ทั้งครุฑและนาคต่างก็ไม่มีเจตนาจะถอนต้นไทรนั้น กรรมจึงไม่มีแก่ผู้ใดทั้งสิ้น”

ครุฑดีใจจึงบอกกับพระฤๅษีว่าตนคือครุฑ เมื่อพระฤๅษีช่วยแก้ปัญหาให้ตนสบายใจขึ้นก็จะสอนมนต์ชื่ออาลัมพายน อันเป็นมนต์สำหรับจับนาคให้แก่พระฤๅษี อยู่มาวันหนึ่ง มีพราหมณ์ซึ่งเป็นหนี้ชาวเมืองมากมายจนคิดฆ่าตัวตาย จึงเข้าไปในป่า เผอิญได้พบพระฤๅษีจึงเปลี่ยนใจอยู่ปรนนิบัติจนพระฤๅษีพอใจ สอนมนต์อาลัมพายนให้พราหมณ์นั้น พราหมณ์เห็นทางจะเลี้ยงตนได้จึงลาพระฤๅษีไป เดินสายธยายมนต์ไปด้วย นาคที่ขึ้นมาเล่นน้ำได้ยินมนต์ก็ตกใจ นึกว่าครุฑมาก็พากันหนีลงน้ำไปหมด สิมดวงแก้วสารพิกนิกเอาไว้บนฝั่ง พราหมณ์หยิบดวงแก้วนั้นไป ฝ่ายพรานเนสาทก็เที่ยวล่าสัตว์อยู่ เห็นพราหมณ์เดินถือดวงแก้วมา จำได้ว่าเหมือนดวงแก้วที่ภริยัตถ์เคยให้ดู จึงออกปากขอและบอกถึงที่อยู่ของภริยัตถ์ตามที่พราหมณ์ต้องการเพื่อแลกกับดวงแก้ว

โสมทัตต์ผู้เป็นลูกชาย เกิดความละอายใจที่บิดาไม่ซื่อสัตย์ คิดทำร้ายมิตร คือภริยัตถ์ จึงหลบหนีไป เมื่อไปถึงที่ภริยัตถ์รักษาศีลอยู่ ภริยัตถ์สืมาขึ้นดูก็รู้ว่า พราหมณ์คิดทำร้ายตน แต่หากจะตอบโต้ ถ้าพราหมณ์เป็นอันตรายไป ศีลของตนก็จะขาด ภริยัตถ์ปรารถนาจะรักษาศีล ให้บริสุทธิ์จึงหลับตาเสีย ขดกายแน่นิ่งไม่เคลื่อนไหว พราหมณ์ก็ร้ายมนต์อาลัมพายน เข้าไปจับภริยัตถ์ไว้กดศีรษะอ้าปากออก เขย่าให้สำรอกอาหารออกมาและทำร้ายจนภริยัตถ์เจ็บปวดแทบสิ้นชีวิต แต่ก็มีได้โต้ตอบ พราหมณ์จับภริยัตถ์ใส่ยามตาข่าย แล้วนำไปออกแสดงให้ประชาชนดูเพื่อหาเงิน พราหมณ์บังคับให้ภริยัตถ์แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ให้เนรมิตตัวให้ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ให้ขด ให้คลาย แผลพังพาน ให้ทำสีกายเป็นสีต่าง ๆ ฟนไฟ ฟนควัน ฟนน้ำ ภริยัตถ์ก็ยอมทุกอย่าง ชาวบ้านที่มาดูเวทนาสงสาร จึงให้ข้าวของเงินทอง พราหมณ์ก็ยิ่งโลภพาภริยัตถ์ไปเที่ยวแสดงจนมาถึงเมืองพาราณสี จึงกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินว่า จะให้นำคนแสดงฤทธิ์ถวายให้ทอดพระเนตร

ขณะนั้นพระนางสมุททชา ผิดสังเกตที่ภริยัตถ์หายไป ไม่มาเฝ้า จึงถามหา ในที่สุดก็ทราบที่ภริยัตถ์หายไป พี่น้องของภริยัตถ์จึงทูลว่าจะออกติดตาม สุตศนะจะไปโลกมนุษย์ สุโภคะไปป่าหิมพานต์ อริฏฐะไปเทวโลก ส่วนอัจฉิมุขผู้เป็นน้องสาวต่างแม่ของภริยัตถ์ขอตามไปกับสุตศนะพี่ชายใหญ่ด้วย เมื่อติดตามมาถึงเมืองพาราณสี สุตศนะก็ได้ข่าวว่ามีนาคถูกจับมาแสดงให้คนดู จึงตามไปจนถึงบริเวณที่แสดง ภริยัตถ์เห็นพี่ชายจึงเลื้อยเข้าไปหาขอรับหัวร้องให้อยู่ที่เท้าของสุตศนะแล้วจึงเลื้อยกลับไปเข้าที่ขังของตนตามเดิม พราหมณ์จึงบอกกับสุตศนะว่า “ท่านไม่ต้องกลัว ถึงนาคจะกัดท่านไม่ซ้ำก็จะหาย” สุตศนะตอบว่า “เราไม่กลัวดอก นาคนี้ไม่มีพิษ ถึงกัดก็ไม่อันตราย” พราหมณ์หาว่าสุตศนะดูหมิ่นว่าตนเอานาคไม่มีพิษมาแสดง จึงเกิดการโต้เถียงกันขึ้น สุตศนะจึงทำว่า “เขียดตัวน้อยของเราเนี่ยยังมีพิษมากกว่านาคของท่านเสียอีก จะเอามาลองฤทธิ์กันดูก็ได้” พราหมณ์กล่าวว่าหากจะ

ให้สู้กันก็ต้องมีเดิมพันจึงจะสมควร สู้ทีศนะจึงทูลขอพระเจ้าแผ่นดินเมืองพาราณสีให้เป็นผู้ประกันให้ตน โดยกล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินจะได้ทอดพระเนตรการต่อสู้ระหว่างนาคกับเขียด เป็นการตอบแทนพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงยอมตกลงประกันให้แก่สู้ทีศนะ สู้ทีศนะเรียกอัจฉิมุขออกมาจากมวยผมให้คายพิชลงบนฝ่ามือ 3 หยด แล้วทูลว่า “พิชของเขียดน้อยนี้แรงนัก เพราะนางเป็นธิดาทำวธรรฐ หากพิชนี้หยดลงบนพื้นดิน พืชพันธุ์ไม้จะตายหมด หากโยนขึ้นไปในอากาศ ผ่นจะไม่ตกไป 7 ปี ถ้าหยดลงในน้ำ สัตว์น้ำจะตายหมด” พระเจ้าแผ่นดินไม่ทราบจะทำอย่างไร สู้ทีศนะจึงทูลขอให้ชูดบ่อ 3 บ่อ บ่อแรกใส่ยาพิช บ่อที่สองใส่โคมัย บ่อที่สามใส่ยาพิษ แล้วจึงหยดพิชลงในบ่อแรก ก็เกิดควันลูกจนเป็นเปลวไฟลามไปติดบ่อที่สองและสาม จนกระทั่งยาพิษไหม้หมด ไฟจึงดับ พราหมณ์ตัวร้ายซึ่งยืนอยู่ข้างบ่อ ถูกโอพิชจนผิวหนังลอกกลายเป็นขี้เรื้อนต่างไปทั้งตัว จึงร้องขึ้นว่า “ข้าพเจ้ากลัวแล้ว ข้าพเจ้าจะปล่อยนาคนั้นให้เป็นอิสระ” ภูริทัตได้ยินดังนั้นก็เลื้อยออกมาจากที่ซัง เนรมิตกายเป็นมนุษย์ พระเจ้าแผ่นดินจึงตรัสถามความเป็นมา ภูริทัตจึงตอบว่า “ข้าพเจ้าและพี่น้องเป็นโอรสธิดาของทำวธรรฐกับพระนางสมุททชา ข้าพเจ้ายอมถูกจับมา ยอมให้พราหมณ์ทำร้ายจนบอบช้ำ เพราะปรารถนาจะรักษาศีล บัดนี้ข้าพเจ้าเป็นอิสระแล้ว จึงขอลากลับไปเมืองนาคตามเดิม” พระเจ้าแผ่นดินทรงดีพระทัยเพราะทราบว่าภูริทัตเป็นโอรสของพระนางสมุททชาน้องสาวของพระองค์ที่บิดายกให้แก่ทำวธรรฐไป จึงเล่าให้ภูริทัตและพี่น้องทราบว่า เมื่อพระนางสมุททชาไปเมืองนาคแล้ว พระบิดาก็เสียพระทัยจึงสละราชสมบัติออกผนวช พระองค์จึงได้ครองเมืองพาราณสีต่อมา

พระเจ้าแผ่นดินทรงประสงค์จะให้พระนางสมุททชาและบรรดาโอรสได้ไปเฝ้าพระบิดา จะได้ทรงดีพระทัย สู้ทีศนะทูลว่า “ข้าพเจ้าจะกลับไปทูลให้พระมารดาทราบ ขอให้พระองค์ไปรออยู่ที่อาศรมของพระอัยกาเถิด ข้าพเจ้าจะพาพระมารดาและพี่น้องตามไปภายหลัง” ทางฝ่ายพราวนเนสาทผู้ทำร้ายภูริทัตเพราะหึงดวงแก้วสารพัดนึก เมื่อตอนที่พราหมณ์โยนดวงแก้วให้มัน รับไม่ทันดวงแก้วจึงตกบนพื้นและแทรกธรณีกลับไปเมืองนาค พราวนเนสาทจึงสูญเสียดวงแก้ว สูญเสียลูกชายและเสียมิตรกับภูริทัต เทียวซัดเซพเนจรไป ครั้นได้ข่าวว่าพราหมณ์ผู้จับนาคกลายเป็นโรคเรื้อนเพราะพิษนาคก็ตกใจกลัว ปรารถนาจะล้างบาปจึงไปยังริมน้ำยมุนา ประกาศว่า “ข้าพเจ้าได้ทำร้ายมิตรคือภูริทัต ข้าพเจ้าปรารถนาจะล้างบาป” พราวนกล่าวประกาศอยู่หลายครั้ง เผอิญขณะนั้น สุโกคะกำลังเที่ยวตามหาภูริทัตอยู่ ได้ยินเข้าจึงโกรธแค้น เอาหางพันขาพราวนลากลงน้ำให้จมนแล้วลากขึ้นมาบนดินไม่ให้ถึงตาย ทำอยู่เช่นนั้นหลายครั้ง พราวนร้องถามว่า “นี่ตัวอะไรกัน ทำไมมาทำร้ายเราอยู่เช่นนี้ ทรมานเราเล่นทำไม” สุโกคะตอบว่าตนเป็นลูกทำวธรรฐ พราวนจึงรู้ว่าพี่น้องภูริทัต ก็อ่อนวอนขอให้ปล่อยและกล่าวกับสุโกคะว่า “ท่านรู้หรือไม่ เราเป็นพราหมณ์ ท่านไม่ควรฆ่าพราหมณ์ เพราะพราหมณ์เป็นผู้บูชาไฟ เป็นผู้ทรงเวทย์ และเลี้ยงชีพด้วยการขอ ท่านไม่ควรทำร้ายเรา” สุโกคะไม่ทราบจะตัดสินใจอย่างไร จึงพาพราวนเนสาทไปเมืองนาค คิดจะไปขอกถามความเห็นจากพี่น้อง เมื่อไปถึงประตูเมืองนาค ก็พบอริกฐะนั่งรออยู่ อริกฐะนั้นเป็นผู้เลื่อมใสพราหมณ์ ครั้นรู้ว่าพี่ชายจับพราหมณ์มา จึงกล่าวสรรเสริญคุณของพราหมณ์ สรรเสริญความยิ่งใหญ่แห่งพรหม และกล่าวว่าพราหมณ์เป็นบุคคลที่ไม่สมควรจะถูกฆ่า ไม่ว่าด้วยเหตุผลใด ๆ การฆ่าพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้บูชาไฟนั้นจะทำให้เกิดความเสียหายใหญ่หลวง สุโกคะกำลังลั้งเลใจ ไม่ทราบจะทำอย่างไร พอติ ภูริทัตกลับมาถึงได้ยินคำของอริกฐะจึงคิดว่า อริกฐะนั้นเป็นผู้เลื่อมใสพราหมณ์ และการบูชาบุญของพราหมณ์ จำเป็นที่จะต้องกล่าววาจาหักล้าง มิให้ผู้ใดคล้อยตามในทางที่ผิด

ภริทตังกล่าวชี้แจงแสดงความเป็นจริง และในที่สุดได้กล่าวว่า “การบูชาไฟนั้น หาได้เป็นการบูชาสูงสุดไม่ หากเป็นเช่นนั้น คนเผาถ่าน คนเผาศพ ก็สมควรจะได้รับยกย่องว่าเป็นผู้บูชาไฟยิ่งกว่าพราหมณ์ หากการบูชาไฟเป็นสูงสุด การเผาบ้านเมืองก็คงได้บุญสูงสุด แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ หากการบูชายัญจะเป็นบุญสูงสุดจริง พราหมณ์ก็น่าจะเผาตนเองถวายเป็นเครื่องบูชา แต่พราหมณ์กลับบูชาด้วยชีวิตของผู้อื่น เหตุใดจึงไม่เผาตนเองเล่า” อริกฐะกล่าวว่า “พราหมณ์เป็นผู้ทรงคุณยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างโลก” ภริทตตอบว่า “หากพราหมณ์สร้างโลกจริง โฉนจึงสร้างให้โลกมีความทุกข์ ทำไมไม่สร้างให้โลกมีแต่ความสุข ทำไมพราหมณ์ไม่สร้างให้ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน เหตุใดจึงแบ่งคนเป็นชั้นวรรณะ คนที่อยู่ในวรรณะต่ำ เช่น ศูทรจะไม่มีโอกาสมีความสุขเท่าเทียมผู้อื่นได้เลย พราหมณ์ต่างหากที่พยายามยกย่องวรรณะของตนขึ้นสูง และเหยียดหยามผู้อื่นให้ต่ำกว่า โดยอ้างว่าพราหมณ์เป็นผู้รับใช้พราหมณ์ เช่นนี้จะถือว่าพราหมณ์ทรงคุณยิ่งใหญ่ได้อย่างไร” ภริทตกล่าววาทะกลางอริกฐะด้วยความเป็นจริง ซึ่งอริกฐะไม่อาจโต้เถียงได้ ในที่สุดภริทตจึงสั่งให้นำพราหฺมนเสาทไปจากเมืองนาค แต่ไม่ให้ทำอันตรายอย่างใด จากนั้นภริทตก็พาพี่น้องและพระนางสมุททชาผู้เป็นมารดากลับไปเมืองมุนษย์ เพื่อไปเฝ้าพระบิดา พระเชษฐาของพระนางที่รอคอยอยู่แล้ว เมื่อญาติพี่น้องทั้งหลายพากันแยกย้ายกลับบ้านเมือง ภริทตขออยู่ที่ศาลากับพระอัยกา บำเพ็ญเพียร รักษาอุโบสถศีลด้วยความสงบ ดังที่ได้เคยตั้งปณิธานไว้ว่า “ข้าพเจ้าจะมั่นคงในการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ จะไม่ให้ศีลต้องมัวหมอง ไม่ว่าจะต้องเผชิญความทุกข์ยากอย่างไร ข้าพเจ้าจะอดทน อดกลั้น ตั้งมั่นอยู่ในศีลตลอดไป

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

สเจ หิ โส สุขณฺติ โย หนาคี

หโตปิ โส สคฺคมุเปตี จานํ

โภวาทิ โภวาทินมารเยยฺยุ

เย จาปี เตสํ อภิสทฺทเหยฺยุ³⁹

ก็ถ้าคนฆ่าผู้อื่นจะบริสุทธิ์ได้ แม้คนผู้ถูกฆ่าก็เข้าถึงแดนสวรรค์ได้

พวกพราหมณ์ก็ควรฆ่าพวกพราหมณ์ และพวกคนที่เชื่อพราหมณ์

เหล่านั้นด้วย

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ โภวาทิตี พฺราหฺมณา. โภวาทินมารเยยฺยุนฺติ พฺราหฺมณเมว มาเรยฺยุ. เย จาปีตีเยปิ พฺราหฺมณานํ ตํ วจันํ สทฺทเหยฺยุ เต อตฺตโน อุปฺภูจาทเกยฺว จ พฺราหฺมณเ จ มาเรยฺยุ. พฺราหฺมณาปน พฺราหฺมณเ จ อุปฺภูจาทเ จ อมาเรตฺวา นานปฺปกาเร ตีรจฺฉาเนยฺว มาเรนฺตี. อิติ เตสํ วจันํ มิจฺฉา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า โภวาทิ ได้แก่ พวกพราหมณ์ คำว่า โภวาทินมารเยยฺยุ ได้แก่ พึงฆ่าแต่พวกพราหมณ์เท่านั้น คำว่า เย จาปี ความว่า ก็หรือว่าพวกใด พึงเชื่อถือถ้อยคำของพวกพราหมณ์ พวกพราหมณ์พึงฆ่าได้เฉพาะพวกอุปัฏฐากนั้นเท่านั้น แต่พราหมณ์ไม่ฆ่าพวกพราหมณ์ และพวกอุปัฏฐาก ฆ่าแต่สัตว์ดิรัจฉานซึ่งมีประการต่าง ๆ เท่านั้น ดังนั้น คำของพวกพราหมณ์เหล่านั้นจึงผิด

³⁹ ขุ.ชา. (บาลี) 28/940/223.

4) ประมุขชาติก

มารดาบิดา	เป็นศากยราชตระกูล
เนสาทพราหมณ์	เป็นพระเทวทัต
โสมทัต	เป็นพระอานนท์
นางอัจฉิมุขี	เป็นอุบลวรรณาเถรี
สุทัสสนะ	เป็นพระสารีบุตร
สุโภคะ	เป็นพระโมคคัลลานะ
กานาวิภูษะ	เป็นสุนักขัตตลิจฉวี
ส่วนภริทัต	เป็นพระพุทเจ้า ⁴⁰

5) **คติธรรม:** ความโลภนั้นเป็นสิ่งชั่วร้ายเช่นเดียวกับการเนรคุณ ส่วนความอดทนย่อมประเสริฐยิ่งนักแล้ว

37. จันทกุมารชาติก**1) เนื้อเรื่องย่อ**

จันทกุมารชาติก (544) ว่าด้วยพระจันทกุมารทรงบำเพ็ญขันติบารมี

พระพุทเจ้าทรงปรารภพระเทวทัต จึงตรัสชาติกว่า ณ เมืองพาราณสี มีเมืองหลวงชื่อว่าบุปผวัตติ มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าพระเจ้าเอกราช พระราชโอรสพระนามว่าจันทกุมาร ดำรงตำแหน่งเป็นอุปราช และพราหมณ์ชื่อชันททาล เป็นบุโรหิตในราชสำนัก ชันททาลมีหน้าที่ตัดสินคดีความอีกตำแหน่ง แต่เป็นคนไม่ยุติธรรม ไม่ซื่อสัตย์ มักจะรับสินบนจากคู่ความอยู่เสมอ ช่างไหนให้สินบนมากก็จะตัดสินความเข้าข้างนั้น จนกระทั่งวันหนึ่ง ผู้ที่ได้รับความยุติธรรมร้องโพนทนาโทษของชันททาล ได้ยินไปถึงเจ้าชายจันทกุมารจึงตรัสถามว่าเกิดเรื่องอะไร ผู้คนจึงทูลว่า “ชันททาลบุโรหิต มิได้เป็นผู้ทรงความยุติธรรม หากแต่รับสินบน ก่อความยุติธรรมให้เกิดขึ้นเป็นประจำ” เจ้าชายจันทกุมารตรัสว่า “อย่ากลัวไปเลย เราจะเป็นผู้ให้ความยุติธรรมแก่เจ้า” แล้วก็ทรงพิจารณาความอีกครั้ง ตัดสินไปโดยยุติธรรม เป็นที่พึงพอใจของประชาชนทั้งหลาย หมู่ชนจึงแซ่ซ้องสดุดีความยุติธรรมของเจ้าชายจันทกุมาร พระเจ้าเอกราชทรงได้ยินเสียงแซ่ซ้อง จึงตรัสถาม ครั้นทรงทราบจึงมีโองการว่า “ต่อไปนี้ ให้จันทกุมารแต่ผู้เดียวทำหน้าที่ตัดสินคดีความทั้งปวงให้ยุติธรรม” ชันททาลเมื่อถูกถอดออกจากตำแหน่งหน้าที่ ก็เกิดความเคียดแค้นเจ้าชายจันทกุมารว่าทำให้ตนขาดผลประโยชน์ และได้รับความอับอายขายหน้าประชาชน จึงผูกใจพยาบาทแต่นั้นมา

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าเอกราชทรงฝันเห็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงเห็นความผาสุก สวยงาม ความรื่นรมย์ต่าง ๆ นานา ในสรวงสวรรค์ เมื่อทรงตื่นจากฝันยังทรงอาลัยอาวรณ์อยู่ และปรารถนาจะได้ไปดินแดนอันเป็นสุขนั้น จึงตรัสถามบรรดาผู้ที่พระองค์คิดว่าจะสามารถบอกทางไปสู่เทวโลกได้ ชันททาลได้โอกาสจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ผู้ที่ประสงค์จะไปสวรรค์ มีอยู่หนทางเดียวเท่านั้นคือทำบุญให้ทาน และฆ่าบุคคลที่ไม่ควรฆ่า” พระเจ้าแผ่นดินตรัสถามว่า “ฆ่าบุคคลที่ไม่ควรฆ่า หมายความว่าอย่างไร” ชันททาลทูลว่า “พระองค์จะต้องทรงทำการบูชาญัตถ์ด้วยพระราชโอรส พระมเหสี ประชาชนหญิงชาย เศรษฐี และช่างแก้ว ม้าแก้ว จำนวนอย่างละสี่ จึงจะไป

⁴⁰ ข.ชา.ม.อ. (บาลี) 10/784-981/1-86., (ไทย) 10/784-981/1-100.

สวรรค์ได้” ด้วยความที่อยากจะไปเสวยสุขในสวรรค์ พระเจ้าเอกราชก็ทรงเห็นดีที่จะทำการบูชาัญญตามที่ซันท-หาลผู้มีจิตริษยาพยาบาททูลแนะ พระองค์ทรงระบุชื่อพระราชโอรส พระมเหสี เศรษฐีประชาชน และช่างแก้ว ม้าแก้ว ที่จะบูชาัญญด้วยพระองค์เอง

ความจริง ซันทหาลประสงค์ร้ายกับเจ้าชายจันทกุมารองค์เดียวเท่านั้น แต่ครั้งจะให้บูชาัญญเจ้าชายแต่ลำพังก็เกรงว่าผู้คนจะสงสัย จึงต้องให้บูชาัญญเป็นจำนวนสี่ เจ้าชายจันทกุมารผู้เป็นโอรสองค์ใหญ่ก็ทรงอยู่ในจำนวนชื่อที่พระเจ้าเอกราชโปรดให้นำมาทำพิธีด้วย จึงสมเจตนาของซันท-หาล เมื่อช่าง ม้า และบุคคลที่ถูกระบุชื่อถูกนำมาเตรียมเข้าพิธี เป็นเหตุทำให้เกิดความโกลาหลวุ่นวาย มีแต่เสียงผู้คนร้องไห้คร่ำครวญไปทั่ว เจ้าชายจันทกุมารนั้น เมื่อราชบุรุษไปกราบทูลก็ทรงถามว่าใครเป็นผู้ทูลให้พระเจ้าแผ่นดินประกอบพิธีบูชาัญญ ราชบุรุษทูลว่าซันทหาล ก็ทรงทราบว่าเป็นเพราะความริษยาพยาบาทที่ซันทหาลมีต่อพระองค์เป็นสาเหตุ ในเวลาที่ราชบุรุษไปจับเศรษฐีทั้งสี่มาเข้าพิธีนั้น บรรดาญาติพี่น้องต่างพยายามทูลวิงวอนขอชีวิตต่อพระเจ้าแผ่นดิน แต่พระองค์ก็ไม่ทรงยินยอม เพราะมีพระทัยลุ่มหลงในภาพเทวโลกและเชื่องมงายในสิ่งที่ซันทหาลทูล

ต่อมาเมื่อพระบิดาพระมารดาของพระเจ้าแผ่นดินเองทรงทราบก็รีบเสด็จมาทรงห้ามปรามว่า “ลูกเอ๋ย ทางไปสวรรค์ที่ต้องฆ่าบุตรภรรยา ต้องเบียดเบียนผู้อื่นนั้น จะเป็นไปได้อย่างไร การให้ทาน การงดเว้นการเบียดเบียนต่างหาก เป็นทางสวรรค์” พระเจ้าแผ่นดินก็ได้ทรงฟังคำห้ามปรามของพระบิดา พระมารดา เจ้าชายจันทกุมารทรงเห็นว่าเป็นเพราะพระองค์เองที่ไปขัดขวางหนทางของคนพาลคือซันทหาล ทำให้เกิดเหตุใหญ่จึงทรงอ่อนวอนพระบิดาว่า “ขอพระองค์โปรดประทานชีวิตข้าพระองค์ทั้งปวงเถิด แม้จะจงจำเอาไว้ก็ยังได้ใช้ประโยชน์ จะให้เป็นทาส เลี้ยงช้าง เลี้ยงม้า หรือขับไล่ไปเสียจากเมืองก็ยอมได้ ขอประทานชีวิตไว้เถิด” พระเจ้าแผ่นดินได้ฟังพระราชโอรสก็ทรงสังเวชพระทัยจนน้ำพระเนตรไหล ตรัสให้ปล่อยพระราชโอรส พระมเหสี และทุกสิ่งทุกคนที่จับมาทำพิธี

ครั้งซันทหาลทราบเข้าขณะเตรียมพิธีก็รีบมาทูลคัดค้านและล่อลวงให้พระเจ้าแผ่นดินคล้อยตามด้วยความหลงใหลในสวรรค์อีก พระองค์ก็ทรงเห็นดีไปตามที่ซันทหาลชักจูง เจ้าชายจันทกุมารจึงทูลพระบิดาว่า “เมื่อข้าพระองค์ยังเล็ก ๆ อยู่ พระองค์โปรดให้พี่เลี้ยง นางนม ทะนุบำรุงรักษา ครั้นโตขึ้นจะกลับมาฆ่าเสียทำไม ข้าพระองค์ยอมกระทำประโยชน์ต่อพระองค์ได้ พระองค์จะให้ฆ่าลูกเสีย แล้วจะอยู่กับคนอื่นที่มีใช้ลูกจะเป็นไปได้ได้อย่างไร ในที่สุดเขาก็คงจะฆ่าพระองค์เสียด้วย พราหมณ์ที่สังหารราชตระกูล จะถือว่าเป็นผู้มีคุณประโยชน์ได้อย่างไร พราหมณ์นั้นคือผู้เนรคุณ” พระเจ้าแผ่นดินได้ฟังก็สลดพระทัย สั่งให้ปล่อยทุกชีวิตไปอีกครั้ง แต่ครั้งพราหมณ์ซันทหาลเข้ามากราบทูลก็ทรงเชื่ออีก เจ้าชายจันทกุมารก็กราบทูลพระบิดาว่า “ข้าแต่พระบิดา หากคนเราจะไปสวรรค์ ได้เพราะการกระทำบูชาัญญ เหตุใด พราหมณ์จึงมีทำบูชาัญญบุตรภรรยาของตนเองเล่า เหตุใดจึงได้ชักชวนให้คนอื่นกระทำ ในเมื่อพราหมณ์ก็ได้ทูลว่า คนผู้ใดทำบูชาัญญเองก็ตีคนผู้นั้นยอมไปสวรรค์ เช่นนั้น ควรให้พราหมณ์กระทำบูชาัญญด้วยบุตรภรรยาตนเองเถิด” ไม่ว่าเจ้าชายจันทกุมารจะกราบทูลอย่างไร พระเจ้าแผ่นดินก็ไม่ทรงฟังบุคคลอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเจ้าชายสุลกุมารผู้เป็นราชโอรสของเจ้าชายจันทกุมารมาทูลอ่อนวอน พระเจ้าเอกราชไม่ทรงยินยอมฟัง

ฝ่ายซันทหาลเกรงว่าจะมีคนมาทูลชักจูงพระเจ้าแผ่นดินอีก จึงสั่งให้ปิดประตูวัง และทูลเชิญพระเจ้าแผ่นดินให้ประทับในที่ที่คนอื่นเข้าไปเฝ้าไม่ได้ เมื่อถึงเวลาทำพิธี มีแต่เสียงคร่ำครวญของราชตระกูล และหมู่ชนที่ญาติพี่น้องถูกนำมาเข้าพิธี ในที่สุด พระนางจันทาเทวีผู้เป็นชายาของเจ้าชายจันทกุมารซึ่งได้พยายามทูลอ้อนวอนพระเจ้าแผ่นดินสักเท่าไรก็ไม่เป็นผล ก็ได้ติดตามเจ้าชายจันทกุมารไปหลุมยัญด้วย เมื่อซันทหาลนำถาดทองมาวางรอไว้ และเตรียมพระขรรค์จะบั่นคอเจ้าชายจันทกุมาร พระนางจันทาเทวีก็เสด็จไปหลุมยัญ ประนมหัตถ์บูชาและกล่าวสัจจวาจาขึ้นว่า “ซันทหาลพราหมณ์เป็นคนชั่วเป็นผู้มีปัญญาทราม มีจิตมุ่งร้ายพยาบาท ด้วยเหตุแห่งสัจจวาจาฉันท์เวดา ยักษ์ และสัตว์ทั้งปวง จึงช่วยเหลือเรา ผู้ไร้ที่พึ่ง ผู้แสวงหาที่พึ่ง ขอให้เราได้อยู่ร่วมกับสามีด้วยความสวัสดิ์เถิด ขอให้พระเป็นเจ้าทั้งหลายจงช่วยสามีเราให้เป็นผู้ที่ศัตรูทำร้ายมิได้เถิด” เมื่อพระนางกระทำสัจจวาจา พระอินทร์ได้สดับถ้อยคำนั้นจึงเสด็จมาจากเทวโลกทรงถือค้อนเหล็กมีไฟลุกโชติช่วงตรงมาหาพระเจ้าแผ่นดินแล้วตรัสว่า “อย่าให้เราถึงกับต้องใช้ค้อนนี้ประหารเศียรของพระองค์เลย มีใครที่โหนบ้าง ที่ฆ่าบุตร ภรรยา และเศรษฐี คหบดีผู้ไม่มีความผิดเพื่อที่ตนเองจะได้ไปสวรรค์ จงปล่อยบุคคลผู้ปราศจากความผิดทั้งปวงเสียเถียวนี้” พระเจ้าแผ่นดินตกพระทัยสุดขีด สั่งให้คนปลดปล่อยคนทั้งหมดจากเครื่องจองจำ

ขณะนั้น ประชาชนที่รุ่มล้อมอยู่ก็ช่วยกันเอาก้อนหิน ก้อนดินและท่อนไม้เข้าขว้างปา ทูบตีซันทหาลพราหมณ์จนสิ้นชีวิตอยู่ ณ ที่นั้น แล้วหันมาจะฆ่าพระเจ้าแผ่นดิน แต่เจ้าชายจันทกุมารตรงเข้ากอดพระบิดาไว้ ผู้คนทั้งหลายก็ไม่กล้าทำร้าย ด้วยเกรงเจ้าชายจันทกุมารจะพลอยบาดเจ็บ ในที่สุดจึงประกาศว่า “เราจะไว้ชีวิตแก่พระเจ้าแผ่นดินผู้โศกเศร้า แต่จะให้ครองแผ่นดินมิได้” เราถอดพระยศพระเจ้าแผ่นดินเสียให้เป็นคนจันทาลแล้วไล่ออกจากเมืองไป จากนั้น มหาชนก็กระทำพิธีอภิเษกเจ้าชายจันทกุมารขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม เมื่อทรงทราบว่าพระบิดาตกกระกำลำบากอยู่นอกเมือง ก็ทรงให้ความช่วยเหลือพอที่พระบิดาจะดำรงชีพอยู่ได้ พระองค์ได้ปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขตลอดมาจนถึงที่สุดแห่งพระชนม์ชีพ ก็ได้เสด็จไปเสวยสุขในเทวโลก ด้วยเหตุที่ทรงเป็นผู้ปกครองที่ดี ที่ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ไม่หลงเชื่อวาจาคนโดยง่าย และทรงปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์ด้วยความซื่อตรง

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

สคคาน มคคมาจิกุข

ตวิสิ พราหมณ ธมมวินยกุลโส

ยถา อิโต วชนติ สุกตตี

นรา ปุณณานิ กตวาน⁴¹

ท่านพราหมณ์ ท่านฉลาดในสุจริตธรรมและอาจารย์วินย ของจงบอกทางสวรรค์

แก่เรา อย่างที่นรชนทำบุญแล้ว จากโลกนี้จะไปสู่สุคติภพเถิด

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

สคคาน มคคนติ สคคานัน คมนมคคัง. ธมมวินยกุลโสติ สุจริตธมเม จ อาจารย์วินย จ กุลโส. ยถาติ ยถา นรา ปุณณานิ กตวาน อิโต สุกตตี คจฉนติ ตัง เม สุกตติมคคัง อาจิกขาหีติ ปุจฉิ.

⁴¹ พ.ชา. (บาลี) 28/983/230.

คำว่า **สคคาน มคคัม** คือ หนทางขึ้นไปสวรรค์ คำว่า **ธมมวินยกุลโล** ความว่า ท่านเป็นผู้ฉลาดในสุจริตธรรมและในอาจารย์ด้วย คำว่า **ยถา** ทำว่าเธอตริสถามว่า คนทั้งหลายทำบุญแล้วจากโลกนี้ไปสู่สุคติ โดยประการใด ขอท่านจงบอกทางแห่งสุคตินั้นแก่ข้าพเจ้า โดยประการนั้น

อิมํ ปน ปญหํ สพพญญพุทฺธํ วา ตสฺส สวเก วา เตสํ อลาเภน โปธิสตุตํ วา ปุจฺฉิตฺตวณฺณุตติ. ราชานํ ยถา นาม สตุตฺตาทํ มคฺคมุหํ โห ปุริโส อญฺญํ มาสมตฺตํ มคฺคมุหํ มคฺคํ ปุจฺฉเยย เอวํ ขณฺทหาลํ ปุจฺฉิ. โส จินฺตเตสิ “ออย் เม ปจฺจามิตตสฺส ปิณฺณทิสฺสนกาโล อิทานิ จนฺทกุมารํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา มม มโนเรถํ ปุเรสุสามิ”ติ.

ก็ปัญหาที่สมควรจะถามพระสัพพัญญูพุทธเจ้า หรือสาวกของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ เพราะไม่ได้พระสัพพัญญูหรือพระสาวกของพระองค์ แต่พระเจ้าแผ่นดินไตรสถาม ขันฑทาลพราหมณ์ผู้ไม่รู้อะไร ๆ เลย เหมือนบุรุษผู้หลงทางตลอด 7 วัน ถามบุรุษอื่นผู้หลงทางมาประมาณครึ่งเดือน ขันฑทาลพราหมณ์นั้นคิดว่า เวลานี้เป็นเวลาที่จะได้เห็นหลังปัจฉามิตรของเรา บัดนี้ เราจักทำจันทกุมารให้ถึงสิ้นชีวิตแล้วจักกระทำมโนเรถของเราให้สำเร็จสมบูรณ์

4) ประชุมชาดก

ขันฑทาลพราหมณ์	เป็นพระเทวทัต
พระนางโคตมีเทวี	เป็นพระมหายา
พระนางจันทาเทวี	เป็นราหุลมารดา
เจ้าชายวสุละ	เป็นพระราหุล
พระเสลากุมารี	เป็นอุบลวรรณาเถรี
พระสุรกุมาร	เป็นพระอานนท์
พระรามโคตตะ	เป็นพระมหากัสสปะ
พระภัททเสนะ	เป็นพระโมคคัลลานะ
พระสุริยกุมาร	เป็นพระสารีบุตร
พระอินทร์	เป็นพระอนูรุทธะ
บริษัทในกาลนั้น	เป็นพุทธบริษัท
ส่วนพระเจ้าจันทกุมาร	เป็นพระพุทฺธเจ้า ⁴²

5) **คติธรรม:** เรื่องอาฆาตจองเวรนั้น ย่อมให้ทุกข์กลับคืนแก่ตนในที่สุด และความเขลาหลงในทรัพย์และสุขของผู้อื่นก็ย่อมให้ผลร้ายแก่ตัวได้ในไม่ช้าเช่นกัน

38. มหานารทกัสสปชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

มหานารทกัสสปชาดก (545) ว่าด้วยพระมหานารทกัสสปะทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี

พระพุทฺธเจ้าทรงปรารภการทรมานอูเรลกัสสปะ จึงตรัสชาดกว่า

ณ เมืองมิถิลา แคว้นวิเทหะ มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่า อังคตี มีพระราชธิดาพระนามว่า รุจา มีอำมาตย์ 3 คน คือ วิชยอำมาตย์ สุนามอำมาตย์ และอลาตอำมาตย์ วันหนึ่งในวาระ

⁴² ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 10/984-1152/86-125., (ไทย) 10/984-1152/100-160.

กลางเดือน 12 พระเจ้าอังคติตรัสถามเหล่าอำมาตย์ว่าราตรีอันบริสุทธิ์เช่นนี้ เราควรทำอะไรจึงจะเพิลิตเพลินยินดี และพระองค์ทรงยินดีตกลงในความเห็นของวิชัยอำมาตย์แนะนำให้ไปหาเหล่าสมณะหรือพราหมณ์ที่เป็นพหูสูตจึงตรัสว่า วันนี้ เราทั้งหลายควรพากันเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ผู้เป็นพหูสูต รู้แจ้งอรรถธรรม ผู้แสวงหาคุณที่ท่านจะช่วยกำจัดความสงสัยของพวกเราได้ดีกว่า⁴³ อลาตอำมาตย์จึงแนะนำให้เสด็จไปหาคุณาชีวก แล้วได้เสด็จไปหาคุณาชีวกและทรงสนทนาธรรมโดยทรงถามเป็นต้นว่า นรชนพึงประพฤติธรรมในบิดาและมารดาอย่างไร พึงประพฤติธรรมในอาจารย์อย่างไร พึงประพฤติธรรมในบุตรภรรยาอย่างไร⁴⁴

คุณาชีวกก็สสปีโคตรได้ฟังพระดำรัสของพระเจ้าอังคติแล้วได้กราบทูลว่า ขอถวายพระพรมหาบพิตร ขอพระองค์ทรงสดับทางที่จริงแท้ของพระองค์เถิด ผลดีผลชั่วแห่งธรรมที่ประพฤติแล้วไม่มี โลกอื่นไม่มี ใครเล่าจากโลกอื่นนั้นมาสู่โลกนี้ ปุ๋ยตายายไม่มี มารดาบิดาจะมีได้ที่ไหน⁴⁵ คุณาชีวกเห็นพระเจ้าแผ่นดินนั่งสดับฟังด้วยสนพระทัยดังนั้น จึงรีบกล่าวต่ออย่างลำพองใจในปัญญาอันมีตมิตของตนอีกว่า แม้แต่ร่างกายของคนเรานั้นก็รวมกันมาจาก 7 สิ่งคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์ และชีวิต หากเมื่อสูญสลายตายไปแล้วส่วนที่เป็นไฟก็จะไปอยู่กับไฟ ส่วนที่เป็นลมก็จะล่องลอยไปอยู่กับลม สุขและทุกข์ก็ลอยไปในลมในอากาศเช่นเดียวกับชีวิต ดังนั้น การฆ่าหรือตัดชีวิตใครจึงมิใช่เรื่องของบาปหรือกรรม สัตว์และมนุษย์เวียนว่ายตายเกิดอีกชั่ว 84 มหากัป ย่อมบริสุทธิ์ได้เอง เมื่อยังไม่ถึงกาลนั้น แม้สำรวมดีแล้วก็บริสุทธิ์ไม่ได้⁴⁶

อลาตอำมาตย์ฟังดังนั้นก็รีบทูลสนับสนุนว่าตนเองก็เห็นจริงเช่นนั้น อ้างว่าตนระลึกชาติได้ว่าเคยเป็นคนใจบาปชื่อปิงคละ⁴⁷ ผู้ฆ่าโคขาย ชาติต่อมาจึงได้เกิดเป็นกุลบุตรในตระกูลเสนาบดีจนมียศศักดิ์จนถึงวันนี้ มิเห็นต้องตกนรกหมกไหม้แต่อย่างใด ก็ยอมแสดงว่าบาปบุญไม่มีจริงดังที่ท่านอาจารย์กล่าว เพราะหากบาปมีจริงตนก็คงต้องไปตกนรกหมกไหม้แล้ว แต่ความเป็นจริง อลาตอำมาตย์เกิดเป็นกุลบุตรในตระกูลดี เนื่องจากสมัยพระกัสสปพุทธเจ้าได้ถวายพวงอังกาบบูชาพระเจดีย์ เมื่อตายไปเกิดเป็นปิงคละผู้ฆ่าโคขาย และอานิสงสีในภพที่ถวายพวงอังกาบ จึงได้มาเกิดเป็นเสนาอำมาตย์ในชาตินี้ แต่อำมาตย์ระลึกชาติได้ชาติเดียวจึงเห็นผิดไปว่า เรื่องการทำบาปมิได้ส่งผลให้ต้องชดใช้กรรมแต่อย่างใด

ขณะนั้น ชายชื่อว่าวิชกะ บุตรช่างหม้อยากไร้ได้ฟังความด้วยก็ร่ำไห้ออกมา ครั้นพระเจ้าแผ่นดินตรัสถาม วิชกะก็กราบทูลว่า แม้ข้าพระพุทธเจ้าก็ยังไม่ระลึกถึงความสุขในชาติก่อนของตนเองได้ คือ ในชาติก่อน ข้าพระพุทธเจ้าได้เคยเกิดเป็นเศรษฐีชื่อว่า ภาว-เศรษฐี ยินดีในคุณธรรมอยู่ในเมืองสาเกต ข้าพระพุทธเจ้านั้นได้รับการยกย่องจากพราหมณ์และคหบดี ยินดีในการบริจาคทาน มี การงานสะอาด ระลึกถึงบาปกรรมชั่วที่ตนเคยทำไว้ไม่ได้เลย ข้าแต่พระเจ้าวิเทหะ ข้าพระพุทธเจ้าจู้ติจากชาตินั้นแล้วมาเกิดในครรภ์ของนางกุมภภาสีซึ่งเป็นหญิงชดสนยากจนในกรุงมิถิลานี้ ตั้งแต่เวลาที่

⁴³ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1166/365.

⁴⁴ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1183/367.

⁴⁵ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1186-1188/367.

⁴⁶ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1195/369.

⁴⁷ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1199/369.

เกิดมา ข้าพระพุทธเจ้าก็เป็นยากจนใจเจตตลอดมา⁴⁸ แสดงว่าบุญและบาปไม่มีจริง ๆ แน่แน่นอน ซึ่งในความจริงนั้นชาติเดิมของวิชกะเคยเกิดเป็นคนเลี้ยงโค วันหนึ่ง โคหายก็พาลดูดาภิษุที่ผ่านมาจากทางหนทาง ตายไปจึงมาเกิดเป็นคนต่ำต้อยซึ่งวิชกะระลึกชาติได้แค่ชาติเดียวที่เกิดเป็นเศรษฐี เมื่อมีผู้สนับสนุนเห็นพ้องด้วย พระเจ้าอังคตก็พลอยทรงเชื่อกุณาชิวก จึงตรัสว่า พระองค์ก็บริจาคทานไปแล้วเหมือนกันนับเป็นทางที่ผิด พระองค์จะหาความสุขให้องค์เองนับแต่นี้ และไม่มาสำนักนี้อีกเลย ในเมื่อมิได้มีใครบันดาลผลบุญแก่เราทุกคน ตรัสดังนั้นแล้วก็มีทรงทำความเคารพชิวกเปลือยอีก แต่เสด็จกลับวังทันที เมื่อเสด็จถึงพระราชวังก็ทรงให้จัดมหรสพรื่นเริงให้มีดุริยางค์ขับกล่อมตลอดเวลา มีนางกำนัลตกแต่งกายย้วยวนพ้อนรำ จัดสุราอาหารสำราญพร้อม มีสนใจในพระราชกรณียกิจอีก ทรงมุ่งแต่มีวเมาในกามคุณ ละเว้นโรงทานและศาลาธรรมจนสิ้น

ฝ่ายพระนางรุจาซึ่งจะต้องเข้าเฝ้าเป็นประจำทุก ๆ 15 วัน และเมื่อได้ข่าวจากเหล่าคนใช้ว่า บัดนี้ พระเจ้าอังคตมีมิจฉาทิภูฏิไม่เชื่อเรื่องบาปบุญ เป็นผู้ลุ่มหลงในกามคุณ ไม่สนใจในการบริหารบ้านเมือง เพราะเชื่อกุณาชิวก พระนางจึงมีความสลดพระทัยในความหลงผิดของพระราชบิดา จึงทรงคิดที่จะปลดเปลื้องมิจฉาทิภูฏิของพระราชบิดา ทั้งนี้ เพราะพระนางสามารถระลึกชาติได้ 14 ชาติ คือทรงระลึกชาติที่พระนางได้ท่องเที่ยวมาแล้วได้ 7 ชาติ และทรงรู้ชาติที่พระนางจุติจากโลกนี้แล้วจะไปเกิดในอนาคตอีก 7 ชาติ⁴⁹ ดังนั้น พระนางจึงไปเข้าเฝ้าพระราชบิดาเพื่อชี้ให้เห็น บาป บุญ คุณ โทษ ชาติที่แล้ว หรือชาติหน้านั้นมีจริง จึงได้ทูลเล่าถึงบาปที่ทรงทำมาแต่ชาติก่อน ๆ เป็นต้นว่า หม่อมฉันชาติหนึ่งจุติจากชาติเป็นลาแล้วได้ไปเกิดเป็นลิงในป่าใหญ่ ถูกหัวหน้าฝูงตัวคะนองกัดลูกอันตะออก นั้นเป็นผลของกรรมที่ล่วงละเมิดภรรยาของคนอื่นของหม่อมฉัน⁵⁰ ถึงกระนั้น พระนางก็ไม่สามารถทำให้พระราชบิดามีความเห็นตามได้ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสดับฟังดังนั้นก็ยังมิเปลี่ยนความเชื่อมั่น ด้วยเพราะยังคงทรงตกต่ำมีวเมาอยู่ในเพชรสมิจฉาทิภูฏิเดิม เพื่อให้ทวยเทพช่วยเหลือ พระนางจึงทรงไหว้ 10 ทิศ แล้วทรงไหว้อธิษฐานว่า ในโลกนี้ย่อมมีสมณพราหมณ์ผู้ดำรงอยู่ในธรรม มีท้าวโลกบาล ท้าวมหาพรหมเป็นผู้บริบาลดูแลรักษาโลก ขอเชิญท่านเหล่านั้นมา ณ ที่นี้ ช่วยปลดเปลื้องมิจฉาทิภูฏิของพระราชบิดาของข้าพเจ้าด้วยกำลังของตน เมื่อคุณของพระราชบิดานั้นไม่มี จึงขอเชิญมา ณ ที่นี้ด้วยคุณความดี ด้วยศีล และความสัตย์ของข้าพเจ้า จงมาช่วยปลดเปลื้องพระราชบิดาจากมิจฉาทิภูฏินี้ ของจงทำความสวัสดิแก่ชาวโลกทั้งสิ้นเถิด⁵¹

ยามนั้น พรหมนารทะได้จำแลงกายเป็นฤๅษีมาเข้าเฝ้าพระเจ้าอังคต โดยเหาะลอยมาในอากาศ พระองค์ตรัสถามพรหมนารทะว่า “ไหนพรหมจึงเหาะได้” พรหมนารทะจึงทูลว่า เพราะพระองค์บำเพ็ญคุณธรรม 4 ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรมะ ทมะ และจาคะ อาตมภาพได้ทำไว้แล้วในภพก่อนเพราะคุณธรรมที่อาตมภาพได้เสพมาดีแล้วนั้นแหละ อาตมภาพจึงไปได้เร็วทันใจตามความปรารถนา⁵² พระเจ้าอังคตจึงได้ถามพรหมนารทะต่อว่า ที่คนพูดกันว่า เทวดามี มารดาและบิดามี ปรโลกมี นั้นเป็นจริงหรือ พรหมนารทะจึงตอบว่า มี พระเจ้าอังคตจึงถามว่า ถ้าท่านเชื่อว่าปรโลกมี

⁴⁸ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1208/370.

⁴⁹ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1238/374.

⁵⁰ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1271/379.

⁵¹ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 10/1289/209.

⁵² ขุ.ชา. (ไทย) 28/1296/382.

จริง เหล่าสัตว์ที่ตายไปแล้วก็ต้องมีที่อยู่ในปรโลก ขอท่านจงให้ทรัพย์ 500 แก่ข้าพเจ้าในโลกลี้แหละ ข้าพเจ้าจักให้แก่ท่านพันหนึ่งในปรโลก พรหมนารถะจึงตอบว่า มหาบพิตรหยาบช้า ทรงจตุตจากโลกนี้แล้วจะต้องไปอยู่ในนรก ใครเล่าจะไปทวงทรัพย์ 1,000 ในปรโลกได้ และเมื่อจะทำให้พระเจ้าอังคติเกรงกลัวในบาปยิ่งขึ้นไป พรหมนารถะจึงขยายความต่อไปว่า ผู้ใดในโลกนี้ไม่มีศีลธรรม ประพฤติชั่ว เกียจคร้าน มีกรรมหยาบ บัณฑิตทั้งหลายไม่ให้ผู้นั้นกู้หนี้ เพราะจะไม่ได้ทรัพย์คืนจากคนเช่นนั้น มหาบพิตรจตุตจากที่นี่แล้ว จักทอดพระเนตรเห็นพระองค์เองอยู่ในนรกนั้น ผู้ถูกฝูงกายอ้อยแย่งจูดคร่าอยู่ ใครเล่าจะไปทวงทรัพย์ 1,000 ในปรโลกกับมหาบพิตรผู้ตกอยู่ในนรกซึ่งถูกฝูงกา แร้ง และสุนัขรุมกัดกิน ตัวขาดกระจัดกระจาย เลือดไหลโหมอยู่ ในโลกันตนรกนั้นมีมืดมิดที่สุด ไม่มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ โลกันตนรกนั้นมีมืดมิดอยู่เป็นนิตย์ น่ากลัว กลางคืนกลางวันไม่ปรากฏ ผู้ต้องการทรัพย์ใครเล่าจะเที่ยวไปในสถานที่นั้นได้ ในโลกันตนรกนั้นมีสุนัข 2 ตัว คือ สุนัขต่างและสุนัขดำคล้ำ มีตัวกำยำ ล่ำสัน แข็งแรง พวกมันใช้เขี้ยวเหล็กกัดกินผู้ที่จตุตจากมนุษย์โลกนี้แล้วไปตกอยู่ในนรก ใครเล่าจะไปทวงทรัพย์ 1,000 ในปรโลกกับมหาบพิตร ผู้ถูกฝูงสุนัขทารุณโหดร้าย ตัวนำทุกขมาให้ รุมกัดกินอยู่ในนรกจนตัวขาดกระจัดกระจาย เลือดไหลโหม และในนรกที่โหดร้าย มีพวกนายนิรยบาลชื่อกาหะและอุปกาหะ ผู้เป็นข้าศึกใช้ดาบและหอกที่ลับไว้อย่างดี เชือดเฉือนและทิ่มแทงคนผู้ทำกรรมชั่วไว้ในภพก่อน ใครเล่าจะไปทวงทรัพย์ 1,000 ในปรโลกกับมหาบพิตรผู้ถูกทิ่มแทงเข้าที่พระอุทร ที่พระปรีศว์ มีพระอุทรพูนวิ่งไปมาอยู่ในนรก มีตัวขาดกระจัดกระจายเลือดไหลโหมได้ ในโลกันตนรกนั้นมีท่าฝนชนิดต่าง ๆ คือ ฝนหอก ฝนดาบ ฝนแหลน ฝนหลาว มีประกายลุกวาว เหมือนถ่านเพลิงตกลงบนศิรชะ สายอัสนีบาดศีลาแดงโชนตกลงทับสัตว์นรกผู้มีกรรมหยาบช้า และในนรกนั้นมีลมร้อนอันยากที่จะทนได้ สัตว์ในนรกนั้นไม่ได้รับความสุขแม้แต่น้อย ใครเล่าจะไปทวงทรัพย์ 1,000 ในปรโลกกับมหาบพิตรผู้ทรงกระสบกระสายวิงพลาณไปมา หาทที่ซ่อนเร้นมิได้ ใครเล่าจะไปทวงทรัพย์ 1,000 ในปรโลก⁵³ เป็นต้นเช่นนี้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินฟังแล้วเจียบนิ่ง พรหมนารถะจึงกล่าวสืบไปว่า ถ้าพระองค์หลงผิดในทางอบายมุข ละเว้นธรรมเช่นนี้ เมื่อตายไปก็จะเกิดในนรก ให้ทุกขกรรมอันมีรสขมที่สุด พระเจ้าแผ่นดินทรงนิ่งสงบฟังเสร็จแล้วก็ให้หวาดหวั่นพระทัยนัก ตรัสด้วยความกลัวตัวสั่นว่า "เรานี้เป็นคนหลงมัวเมาในทางผิด เรามีอยากตกในนรกเลยนะ ท่านนารถะ ขอท่านจงบอกทางบริสุทธิ์แก่ข้าพเจ้า โดยที่ข้าพเจ้าจะไม่ฟังตกไปในนรกด้วยเถิด⁵⁴

จากนั้นพรหมนารถะจึงได้แสดงธรรมแก่พระเจ้าอังคติให้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิโดยมีใจความว่า “ขอพระองค์จงละบาปมิตร คบแต่กัลยาณมิตร อย่าได้ทรงประมาทเลย” แล้วก็กลับวิมานพรหมตามเดิม

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

โย อิจฺเณ ปุริโส โหตุ	ชาติ ชาติ ปุณฺณปุณฺ
ปรทาร์ วิวชเชยฺย	โธตปาโทว กทฺทมํ.
ยา อิจฺเณ ปุริโส โหตุ	ชาติ ชาติ ปุณฺณปุณฺ
สามิกํ อปจาเยยฺย	อินทํว ปริจาริกา.

⁵³ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1303-1313/384-385.

⁵⁴ ขุ.ชา. (ไทย) 28/1327/388.

โย อิจฺเณ ทิพยโภคณฺจ	ทิพฺพมายุ ยสํ สุขํ
ปาปาณิ ปรีวชเชตฺวา	ติวิธํ ฌมฺมาจเร.
กาเยน วาจา มนสา	อปฺมตฺโต วิจกฺขโณ
อตฺตโน โหติ อตฺถาย	อิตถิ วา ยทิ วา ปุมา.

เย เกจิเม มานุชา ชีวโลก

ยสฺสสิโน สพฺพสมนฺตโภคา

อัสสยํ เตหิ ปุเร สุจิณฺณํ

กมฺมสฺสกาเส ปุณฺณ สพฺพสฺตตา⁵⁵

บุคคลใดปรารถนาจะเป็นชายทุก ๆ ชาติไป บุคคลนั้นพึงเว้นภรรยาผู้อื่นเสีย เหมือนคนล้างเท้าสะอาดแล้วเว้นเปือกตม

หญิงใดปรารถนาจะเป็นชายทุก ๆ ชาติไป หญิงนั้นก็พึงยำเกรงสามีเหมือน นางเทพอัปสรผู้เป็นปริจาริกายำเกรงพระอินทร์

ผู้ใดปรารถนาโภคทรัพย์ อายุ ยศ และสุขทิพย์ ผู้นั้นพึงเว้นบาปทั้งหลายแล้ว ประพฤติธรรม 3 อย่าง เกิด

หญิงหรือชายก็ตาม ไม่ประมาทด้วยกาย วาจา ใจ เป็นผู้มีความเป็นเครื่อง พิจารณาเพื่อประโยชน์ของตน

มนุษย์เหล่าใดในชีวิโลกนี้ เป็นผู้มียศ มีโภคทรัพย์บริบูรณ์ทุกอย่าง มนุษย์ เหล่านั้นได้สั่งสมกรรมดีไว้ในปางก่อนโดยไม่ต้องสงสัย สัตว์ทั้งปวงล้วนมีกรรม เป็นของตน

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตฺถ โหตุณฺติ ภวิตฺตุ. สพฺพสมนฺตโภคาติ ปรีปฺณณฺณสพฺพโภคา. สุจิณฺณนฺติ สุภูจฺจุ จินฺณํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺติ. กมฺมสฺสกาเสติ กมฺมสฺสกา อตฺตนา กตฺตกมฺมสฺเสว วิปากปฏฺฐิเสวทีโน. น หิ มาตาปิตุหิ กตฺติ กมฺมํ ปุตฺตธีตานํ วิปากํ เทติ น ตาหิ ปุตฺตธีตาหิ กตฺติ กมฺมํ มาตาปิตุณํ วิปากํ เทติ. เสเสหิ กตฺติ เสसानํ กิเมว ทสฺสตี?

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า โหตุ คือ เพื่อเป็น คำว่า สพฺพสมนฺตโภคา คือ มีโภคะทุก อย่างบริบูรณ์ คำว่า สุจิณฺณ ได้แก่ สั่งสมไว้ด้วยดี คือได้ทำกัลยาณกรรมไว้ คำว่า กมฺมสฺสกาเส ได้แก่ มีกรรมเป็นของของตน คือ เสวยผลของกรรมที่ตนทำไว้นั้นเอง อธิบายว่า ไม่ใช่กรรมที่มารดาบิดาทำ แล้วให้ผลแก่บุตรธิดา ไม่ใช่กรรมที่บุตรธิดาเหล่านั้นทำแล้วจะให้ผลแก่มารดาบิดา กรรมที่คนนอกนั้น ทำแล้ว จะให้ผลแก่คนนอกนั้นอย่างไร

4) ประชุมชาดก

อลาตเสนาบดี	เป็นพระเทวทัต
สุนามอำมาตย์	เป็นพระภัททชิ
วิชัยอำมาตย์	เป็นพระสารีบุตร
คณาชิวก	เป็นสุนัขขัตตลิจฉวี

⁵⁵ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1283-1287/258-259.

พระนางรูกา	เป็นพระอานนท์
พระเจ้าอังคติ	เป็นพระอรุเวลกัสสปะ
ส่วนพรหมนารทะ	คือพระพุทธเจ้า ⁵⁶

5) **คติธรรม:** สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม ทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่วซ้ำ
 สามานย์เป็นผลตอบ และการคบมิตรสหายนั้นก็ส่งผลดีเลวแก่ตัวบุคคลนั้นด้วยสมดังสุภาษิตว่า คบ
 คนพาล พาลไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล

39. วิรุจฉาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

วิรุจฉาดก (546) ว่าด้วยวิรุจฉาดกบำเพ็ญสังขารมี

พระพุทธเจ้าทรงปรารภการสนทนาของภิกษุถึงพระปัญญาของพระองค์ว่า เป็นที่น่า
 อศจรรยยิ่งนัก จึงได้ตรัสชาดกว่า ณ เมืองอินทปัตถ์ แคว้นกุรุ มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าธัญชัย
 โกรัพยราช ทรงมีอำมาตย์ชื่อวิรุจฉาดก มีตำแหน่งเป็นผู้ถวายอรรถธรรมแด่พระเจ้าแผ่นดิน มีวาจา
 ไพเราะ แสดงธรรมได้ไพเราะ เป็นที่เลื่อมใสของผู้คนทั่วไป เป็นที่เชื่อถือรักใคร่ของพระเจ้าธัญชัย
 โกรัพยราชมาก เมื่อก่อนพระเจ้าธัญชัยโกรัพยราชเคยมีพระสหายด้วยกัน 4 คน ที่ได้บวชเป็นฤๅษี
 บำเพ็ญอุภยอุทเทสนาปฏิบัติจนได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ ทำวรุณนาคราช พญาครุฑ และพระเจ้าธัญชัย
 โกรัพยราชตั้งกล่าว วันหนึ่งทั้ง 4 ได้มาที่อุทยานในกรุงอินทปัตถ์ เพื่อรักษาอุโบสถศีล ระหว่างนั้นทั้ง
 4 ทรงปรารภถึงศีลที่ประเสริฐสุด แต่ละองค์ต่างก็อ้างว่าศีลที่ทรงรักษาอยู่ประเสริฐสุด ตกลงกันไม่ได้
 จึงพากันไปหาวิรุจฉาดก ๆ ได้ถวายข้อคิดว่า สิ่งที่ควรยึดถือว่าเป็นศีลประเสริฐสุด คือ ความสงบ ทั้ง
 4 พอพระทัยในคำกล่าวของวิรุจฉาดกมาก พระราชทานรางวัลให้มากมาย แล้วพากันกลับบ้านเมือง
 ของแต่ละพระองค์

ทำวรุณนาคราช เมื่อกลับถึงเมืองบาดาลแล้วก็เล่าเรื่องวิรุจฉาดกแสดงธรรมให้
 พระนางวิมาลาเทวีเมเหสีฟังทำให้พระนางเกิดสนพระทัยอยากจะฟังวิรุจฉาดกแสดงธรรมบ้าง แต่ไม่
 กล้าทูลพระสวามี จึงแกล้งทำเป็นประชวรแล้วทูลว่า หากได้หัวใจของวิรุจฉาดกมารักษาจึงจะหาย
 จากพระประชวร พระนางอิริณฑิตีพระราชธิดาจึงอาสา โดยประกาศว่าจะยอมอภิเษกกับผู้ที่เอาหัวใจ
 ของวิรุจฉาดกมาถวายพระราชมารดาได้

ฝ่ายปุลณกยักษซึ่งหลงรักพระนางอิริณฑิตีอยู่ก็รับอาสาจะไปเอาหัวใจของวิรุ
 ฉาดกมาถวายให้ได้ จึงเดินทางไปเมืองอินทปัตถ์พร้อมพกพาดวงแก้วมณีไปด้วย เมื่อไปถึงก็เข้าไปทำ
 ทายเล่นสากับพระเจ้าธัญชัยโกรัพยราช โดยเอาดวงแก้ววิเศษและม้าอาชาไนยเป็นเดิมพัน พระเจ้า
 ธัญชัยโกรัพยราชรับคำท้าโดยจะยกสิ่งของที่มีอยู่ ยกเว้นพระมเหสี และเศวตฉัตรเป็นเดิมพัน
 ปรากฏว่าปุลณกยักษเป็นฝ่ายชนะ และเลือกเอาวิรุจฉาดกเป็นค่าพนัน วิรุจฉาดกยินดีไปกับ
 ปุลณกยักษท่ามกลางความเสียดาย และเศร้าโศกของพระเจ้าธัญชัยโกรัพยราชอย่างยิ่ง

ก่อนไปวิรุจฉาดกได้สั่งสอนราชวสดีธรรมแก่บุตรธิดาในการปฏิบัติตนเมื่อเข้ารับ
 ราชการกับพระเจ้าแผ่นดินและอื่น ๆ ระหว่างทางปุลณกยักษพยายามฆ่าวิรุจฉาดกด้วยวิธีต่าง ๆ แต่
 ก็ไม่สำเร็จ วิรุจฉาดกสงสัยจึงถามความจริงกับปุลณกยักษ ได้รู้ความจริงและคิดว่าพระนางวิมาลา

⁵⁶ ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 10/1153-1345/126-180., (ไทย) 10/1153-1345/160-235.

ไม่ต้องการฆ่าตนให้ตาย แต่เพราะอยากจะฟังธรรมจากตนมากกว่า หากปุณณกัณท์ฆ่าตนตายจริง ๆ คงไม่เป็นที่ประสงค์ของพระนางแน่ จึงแสดงสาธุนรธรรมให้โอวาทจนปุณณกัณท์ใจอ่อนยอมปล่อย แต่วิรุบบัณฑิตขอติดตามไปยังนาคพิภพด้วย เมื่อไปถึงได้เข้าเฝ้าท้าววรุณนาคราชและพระนางวิมาลา จึงแสดงธรรมถวายเรื่องทศพิชราชธรรม และการบำเพ็ญกุศลและทานเป็นที่พอพระทัยของทั้ง 2 พระองค์อย่างมาก จึงพระราชทานรางวัลให้ และให้ปุณณกัณท์แต่งงานกับพระนางอิรันทตี ปุณณกัณท์ได้มอบแก้ววิเศษให้วิรุบบัณฑิต เมื่อกลับถึงเมืองอินทปัตถ์ก็มอบให้พระเจ้าธัญชัยโกมลพรหมเป็น การแสดงความกตัญญู เป็นต้น

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

ตฺ ตตถ คตฺติมา ธิตฺติมา	มตฺติมา อตถทสฺสิมา
สงฺขาตา สพฺพธมฺมานิ	วิรุโร เอตทพฺพวิ.
น สาธารณทวารสฺส	น ภูยเช สาทุเมกโก
น เสเว โลกายตฺกั	เนตฺ ปณฺณาย วทฺตณ.
สีลวา วตฺตสมฺปนฺโน	อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ
นิวาตฺวตฺติ อตถทฺโร	สุโรตฺ สขิลो มฺหุ.
สงฺคเหตา จ มิตฺตานํ	สฺวิภาคี วิชานวา
ตปฺเปยฺย อนฺนปาเนน	สทา สมณพฺราหฺมณ.
ธมฺมกาโม สุตาธาโร	ภเวยฺย ปริปุจฺจโก
สกกจฺจํ ปยิริปาเสยฺย	สีลวเนต พฺหุสฺสุเต.
ขรมาวสมานสฺส	คหฺภูจฺจสฺส สกั ฆริ
เขมา วุตฺติ สียา เอวิ	เอวิ นฺ อสฺส สงฺคโ.
อพฺยาพฺขณํ สียา เอวิ	สจฺจวาที จ มาณโว
อสมฺมา โลกา ปรี โลกั	เอวิ เปจฺจ น โสจฺติ ⁵⁷

วิรุบบัณฑิตผู้มีศรัทธา มีความเพียร มีปัญญาเห็นอรรถธรรม กำหนดรู้ธรรมทั้งปวง ได้กราบพูนคำนี้กับพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นในธรรมสถานนั้นว่า

ผู้อยู่ครองเรือนไม่ควรคบหญิงสาวเป็นภรรยา ไม่ควรบริโภคอาหารอันมีรสอร่อยแต่ผู้เดียว ไม่ควรสั่งเสพกล่าวถ้อยคำอันให้ติดอยู่ในโลก เพราะว่าคำอันให้ติดอยู่ในโลกนี้ไม่เป็นทางเจริญแห่งปัญญา

ผู้อยู่ครองเรือนควรเป็นคนมีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร เป็นผู้ไม่ประมาท มีปัญญาเห็นประจักษ์มีความประพฤติก่อนตน ไม่กระด้าง สงบเสงี่ยม พุดคำไพเราะจับใจ สุภาพอ่อนโยน

ผู้อยู่ครองเรือนพึงเป็นผู้สงเคราะห์มิตร จำแนกแจกทาน รู้จักจัดทำกิจการงาน บำรุงสมณะและพราหมณ์ด้วยข้าวน้ำทุกเมื่อ

ผู้ครองเรือนพึงเป็นผู้ไคร้ธรรม ทรงสุตะ หมั่นสอบถาม เข้าไปหาท่านผู้มีศีล เป็นพหูสูต โดยความเคารพ

⁵⁷ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1451-1457/280-281.

คฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนของตน ควรมีความประพฤติปลอดภัย อย่างนี้ ควร
สงเคราะห์ได้อย่างนี้

ไม่ควรเบียดเบียนกันและกันอย่างนี้ และคนควรปฏิบัติอย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้มี
ปกติกล่าวคำสัตย์ จากโลกนี้แล้วไปสู่โลกหน้าจะไม่เศร้าโศกได้ด้วยประการฉะนี้

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ ตตถาติ ภิกขเว ตํ ราชานํ ตตถ ฌมมสภายํ ฌาณคตียา คติมา อพฺโพจฉินน-
วีริเยน ธิติมา ฐริสมาย วิปุลาย ปญญา ย มติมา สณฺหสุขุมตถทสสิณา ฌาเณน อตถทสสิมา
ปริจฉินทิตฺวา ชานนฌาณสงฺขาทาย ปญญา สพฺพมมานํ สงฺขาทา วิธูรปณฺฑิตฺโต เอตํ “น สาธารณ-
ทวารสฺสา”ติอาทิวจณํ อพฺรวิ. ตตถ โย ประสํ ทาเรสุ อปรชฺชติ โส สาธารณทาโร นาม ตาทีโส น อสฺส
ภเวยฺย. น ภูณฺเช สาทุเมกโกติ สาทุรสํ ปณฺธิโกชนํ อญฺเณสํ อทตฺวา เอกโกว น ภูณฺเชยฺย.
โลกายติกฺกนฺติ อนตฺถนินฺสสิตํ สคฺคมคฺคานํ อทายกํ อนินฺยยานิกํ วิตฺถนทสฺสลาปํ โลกายติกฺกาทํ น เสเวยฺย.
เนตํ ปญญา ย วทณฺนนฺติ น ทิ เอตํ โลกายติกํ ปญญา ย วทณฺนํ. สีลวาติ อชฺชนเทหิ ปญฺจหิ สีเลหิ
สมนฺนาคโถ. วตฺตสมฺปนฺโนติ ฆราวาสวตฺเตน วา ราชวตฺเตน วา สมนฺนาคโถ. อปฺปมตฺโตติ กุสฺลธมฺเมสุ
อปฺปมตฺโต. นิวัตตฺวตฺติติ อติมานํ อทฺวา นิจฺจตฺติ โววาทานุสาสนิปฺปฏิจฺจโก. อตถทโรติ ฌทฺธมฺจฉริย-
วิรหิตฺโต. สุโรติ ไสฺรจฺเจน สมนฺนาคโถ. สีขโลติ เปมฺนียวจโน. มฺหุติ ภายวจาจิตฺเตหิ อมฺรุโส.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตตถ ความว่า ภิกษุทั้งหลาย วิธูรบัณฑิตได้แสดงฆราวาส
ธรรมถวายพระเจ้าแผ่นดินในโรงธรรมสถานนั้น ชื่อว่า คติมา (มีคติ) เพราะมีญาณคติ ชื่อว่า ธิติมา (มี
ความเพียร) เพราะมีความเพียรอันไม่ขาดสาย ชื่อว่า มติมา (มีปัญญา) เพราะมีปัญญอันไพบูลย์เสมอ
เหมือนแผ่นดิน ชื่อว่า อตถทสสิมา (เห็นอรรถธรรม) เพราะเห็นอรรถด้วยญาณ อันเห็นอรรถที่
ละเอียดสุขุม ชื่อว่า สงฺขาทา (กำหนดรู้ธรรมทั้งปวงได้) เพราะกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงด้วยปัญญา
กล่าวคือญาณอันเป็นเครื่องกำหนดรู้แล้ว กราบทูลคำมีอาทิว่า ผู้ครองเรือน ไม่ควรคบหาหญิง
สาธารณเป็นภรรยา ในฆราวาสธรรมนั้น ผู้ใด ย่อมประพฤติดิในภรรยาของคนเหล่านี้ ผู้นั้นชื่อว่ามี
หญิงสาธารณเป็นภรรยา ใคร ๆ ไม่ควรเป็น คือไม่พึงเป็นบุคคลผู้เช่นนั้น คำว่า น ภูณฺเช สาทุเมกโก
ความว่า ผู้อยู่ครองเรือนไม่ให้โทษอันประณีต มีรสอร่อยแก่คนเหล่านี้แล้วไม่ควรบริโภคแต่เพียงผู้
เดียว คำว่า โลกายติกํ ความว่า ไม่ควรส่องเสพวาทีอันให้ติดอยู่ในโลก จึงไม่อิงอาศัยประโยชน์ ไม่
เป็นทางให้ไปสวรรค์ ไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์ เป็นคำพูดที่ทำให้เขาหลงเชื่อ คำว่า เนตํ ปญญา
ย วทณฺนํ คือ เพราะขอล้อยคำอันให้ติดอยู่ในโลกนั้นไม่เป็นทางเจริญแห่งปัญญา คำว่า สีลวา ความว่า
ประกอบพร้อมด้วยศีล 5 อันไม่ขาดเลย คำว่า วตฺตสมฺปนฺโน ความว่า ประกอบพร้อมด้วยข้อวัตร
ประพฤติของคฤหัสถ์ และความประพฤติอนุวัตรตามพระเจ้าแผ่นดิน คำว่า อปฺปมตฺโต ความว่า เป็นผู้
ไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย คำว่า นิวัตตฺวตฺติ ความว่า ไม่กระทำความเย่อหยิ่ง ประพฤติอ่อน
น้อมถ่อมตนรับโอวาทานุสาสนี คำว่า อตถทโร คือ เว้นแล้วจากความตระหนี่ถี่เหนียว คำว่า สุโร คือ
ประกอบด้วยความสงบเสงี่ยม คำว่า สีขโล คือ ผู้มีถ้อยคำอันเป็นที่ตั้งแห่งความรัก คำว่า มฺหุ คือ ผู้ไม่
หยาบคายด้วยกาย วาจา และใจ

สงฺคเหตา จ มิตฺตานนฺติ กลฺยาณมิตฺตานํ สงฺคทฺทโร. ทานาทีสุ โย เยน สงฺคหํ อิจฺฉติ
ตสฺส เตเนว สงฺคาหโก. สํวิภาคิตฺติ ฌมฺมิกสมณพฺรหฺมณฺณญเจะว กปณฺทฺธิกฺกวนิพฺพกยาจกาทีนญฺจ
สํวิภาคกโร. วิธานวาติ “อิมสฺมี กาลเ กสิตุ วฏฺฐติ อิมสฺมี กาลเ วปีตุ วฏฺฐติ”ติ เอวํ สพฺพกิจฺเจสุ

วิธานสมปโน. **ตปเปยยายติ** คหิตคหิตภาษานานิ ปุเรตวา ททมาโน ตปเปยย. **ธมมกาโมติ** ปเวณิธมมปิ สุจริตธมมปิ กามยมาโน ปตถยมาโน. **สุตธาโรติ** สุตสส ออาธรรภูโต. **ปริปุจจโกติ** ธมมิกสมณพราหมณเณ อุปสงกมิตวา “กั ฆนเต กุสล” นติอาทิวจเนติ ปริปุจจนสีโล. **สกกจจุนติ** คารเวณ. **เอวั นุ อสส สงคโหติ** สงคโหปิสส เอวั กโต นาม ภเวย. **สจจวาทีติ** เอวั ปฏิปนโนเยว สภาววาที นาม สียา.

คำว่า **สงคเหตา จ มิตตานิ** ได้แก่ เป็นผู้ทำการสงเคราะห์เหล่ากัลยาณมิตร คือผู้ใดปรารถนาการสงเคราะห์ด้วยสิ่งใดบรรดาวัตถุมีทานเป็นต้น ก็เป็นผู้สงเคราะห์ผู้นั้นด้วยวัตถุนั้น คำว่า **สวิภาตี** ความว่า ทำการจำแนกทานแก่สมณพราหมณ์ ผู้ดำรงอยู่ในธรรม และแก่คนกำพริ้า คนเดินทาง วณิก ยาจก เป็นต้น คำว่า **วิธานวา** ความว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยการจัดแจง ในกิจทั้งหมด อย่างนี้ว่า ในเวลานี้ ควรจะใด ในเวลานี้ ควรจะหว่าน คำว่า **ตปเปยย** ความว่า ควรบรรจุภาชนะที่ตนรับมาแล้ว ๆ ให้เต็มแล้วให้เลี้ยงดูให้อิ่ม คำว่า **ธมมกาโม** ความว่า ควรเป็นผู้ใคร่คือปรารถนาประเพณีธรรมบ้าง สุจริตธรรมบ้าง คำว่า **สุตธโร** ได้แก่ เป็นผู้ทรงสุตะ คำว่า **ปริปุจจโก** ควรเข้าไปหาสมณพราหมณ์ผู้ทรงธรรม แล้วมีปกติไต่ถาม ด้วยคำมีอาทิวา ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กุศลเป็นอย่างไร ขอรับ คำว่า **เอวั นุ อสส สงคโ** ความว่า ถึงคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน ควรทำการสงเคราะห์ด้วยอาการอย่างนี้ คำว่า **สจจวาที** ความว่า ฆราวาสผู้ปฏิบัติตนได้อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีปกติกล่าวคำสัตย์

4) ประชุมชาดก

มารดาบิดาของวิธูรบัณฑิต	เป็นมหาราชสกุล
ภริยาใหญ่ของวิธูรบัณฑิต	เป็นมารดาพระราหุล
บุตรคนโต	เป็นพระราหุล
พระนางวิมลลา	เป็นอุบลวรรณาเถรี
พระยารุณนาคราช	เป็นพระสารีบุตร
พระยาครุฑ	เป็นพระโมคคัลลานะ
พระอินทร์	เป็นพระอนนุธะ
พระเจ้าโกรัพยะ	เป็นพระอานนท์
ปุณณกยักข์	เป็นพระฉันทะ
ม้ามโนมัยสินธพ	เป็นพระยาม้ากัณฐกะ
บริษัทในครั้งนั้น	เป็นพุทธบริษัท
ส่วนวิธูรบัณฑิต	คือพระพุทธเจ้า ⁵⁸

5) **คติธรรม:** เหตุแห่งความพิบัติคือการพนัน และการมีเมตตาจิตย่อมส่งผลให้ได้รับเมตตาจิตตอบด้วยในที่สุด

40. เวสสันดรชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

เวสสันดรชาดก (547) ว่าด้วยพระเวสสันดรผู้ทรงบำเพ็ญทานบารมี

⁵⁸ ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 10/1368-1654/180-287., (ไทย) 10/1368-1654/236-382.

พระพุทธเจ้าทรงปรารภทานบารมี ตรัสชาดกว่า ณ เมืองเชตุตร แคว้นสีพี มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าสัญชัย ทรงมีพระราชโอรสพระนามว่า เวสสันดร พระองค์ประสูติในวันที่พระราชบิดาทรงทำประทักษิณพระนคร และพระราชมารดากำลังเสด็จชมร้านตลาด จึงทรงได้นำมาว่า เวสสันดร พระองค์ทรงพอพระทัยในการบริจาคทานโดยที่สุดแม้ร่างกายและชีวิตก็ทรงบริจาคให้เป็นการได้

เมื่อพระเวสสันดรโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ทรงลืมนพระเนตรประสูติขณะประสูติก็ทรงเหยียดพระหัตถ์ทูลขอพระราชทรัพย์พระมารดาเพื่อบำเพ็ญทาน ซึ่งพระนางผู้สืบทิดก็ได้พระราชทานทรัพย์มีค่า 1,000 กหาปณะให้พระกุมารเพื่อบำเพ็ญทานตามพระอัยยาศัย⁵⁹

ความจริง แม้ขณะที่พระโพธิสัตว์อยู่ในพระครรภ์ก็เป็นเหตุให้พระมารดาทรงมีน้ำพระทัยในการบริจาคทาน ดังพระพุทธดำรัสในเวสสันดรจริยาว่า “เมื่อเราหยั่งลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา ด้วยเดชของเรานั้น พระมารดาของเราจึงเป็นผู้มีความยินดีในการให้ทาน ทรงบำเพ็ญทานแก่คนยากจน คนป่วยไข้ คนแก่ ยาจก คนเดินทาง สมณพราหมณ์⁶⁰

พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบารมีตามอุดมคติชีวิตแบบพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย โดยทั่วไปแล้ว จะเข้าใจกันว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญเฉพาะทานบารมีเท่านั้น แต่ความเป็นจริงแล้วได้ทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง 10 ประการในพระชาตินี้ แต่บารมีที่เด่นชัดที่สุดที่พระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญคือ “ทานบารมี” และการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรนั้น พอสรุปตามลำดับ ดังนี้

ทรงบำเพ็ญทานบารมีครั้งแรก ดังที่กล่าวมาแล้วว่า เมื่อพระเวสสันดรประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดาที่ทรงทูลขอราชทรัพย์เพื่อบำเพ็ญทาน พระนางผู้สืบทิดได้พระราชทานทรัพย์มีค่า 1,000 กหาปณะให้พระกุมารเพื่อบำเพ็ญทานตามพระอัยยาศัย ต่อมาเมื่อพระกุมารทรงมีพระชันษาได้ 4-5 พระชันษา พระเจ้าสัญชัยทรงรับสั่งให้ช่างทองทำเครื่องประดับอันมีค่ากว่า 100,000 กหาปณะ เพื่อพระราชทานให้พระกุมาร เมื่อได้รับพระราชทานเครื่องประดับนั้นแล้วก็ทรงประทานให้พระพี่เลี้ยง แม้พระพี่เลี้ยงจะถวายคืนอย่างไร พระกุมารก็มีทรงรับคืน พระเจ้าแผ่นดินทรงสดับจึงตรัสว่า เครื่องประดับที่พระโอรสของเราให้เป็นอันให้ดีแล้ว พระองค์ทรงให้ช่างทำเครื่องประดับอย่างอื่นอีก พระกุมารก็ทรงให้อีก ขณะที่ทรงเป็นทารกนี้เองได้ทรงให้ทานเช่นนี้ถึง 9 ครั้ง⁶¹

การพระราชทานช้างปัจจัยนาค คือ ทุกวันเพ็ญ 15 ค่ำ พระเวสสันดรจะทรงช้างปัจจัยนาคไปยังโรงทานเพื่อทรงบำเพ็ญทาน วันหนึ่ง ขณะที่พระองค์ทรงช้างไปยังโรงทาน ได้มีพราหมณ์ชาวกาลิงครัฐ 8 คนเข้ามากราบทูลขอพระราชทานช้างปัจจัยนาค โดยอ้างเหตุว่า กาลิงครุฑนั้นฝนไม่ตก เกิดทุพภิกขภัย ข้าวยากหมากแพง ประชาชนอดอยาก ขอพระองค์ได้โปรดพระราชทานช้างมงคลตัวประเสริฐ⁶²

พระเวสสันดรได้สดับคำกราบบังคมทูลของพราหมณ์ชาวกาลิงครัฐดังนั้น ก็ทรงมีพระราชศรัทธา ไม่ทรงหวั่นไหว มีพระทัยแน่วแน่ในการบริจาคทานและพระราชทานช้างปัจจัยนาค

⁵⁹ ขุ.ชา. 28/1667/309, ขุ.จริยา. 33/78/592.

⁶⁰ ขุ.จริยา.อ. (บาลี) 73/94.

⁶¹ ขุ.จริยา.อ. (บาลี) 77/96.

⁶² ขุ.จริยา. (บาลี) 33/81-83/592.

ให้แก่พราหมณ์ ด้วยพระดำรัสว่า “เราจะให้ช้างพลายซบมันตัวประเสริฐนี้ ซึ่งเป็นช้างราชพาหนะอันสูงสุด ตามที่พราหมณ์ทั้งหลายได้ทูลขอด้วยจิตอันไม่หวั่นไหว”⁶³

เรื่องการพระราชทานช้างปัจจัยนาคของพระเวสสันดรได้แพร่ไปทั่วเมืองสีพี บรรดาชาวเมืองที่ทราบข่าวต่างก็โกรธเคืองต่อการกระทำของพระเวสสันดรเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าช้างนั้นเป็นสมบัติของเมืองสีพี ประชาชนที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของพระองค์จึงพากันมาชุมนุมคัดค้านและกราบทูลพระเจ้าสญชัยตั้งข้อความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ แวนแคว้นของพระองค์ถูกทำลายแล้วเพราะพระเวสสันดรผู้เป็นพระราชโอรสของพระองค์ได้พระราชทานช้างปัจจัยนาคตัวประเสริฐของพวกเราทั้งหลายที่ชาวแวนแคว้นสักการบูชา”⁶⁴ ชาวเมืองสีพีที่มาชุมนุมกันต่างก็บ่าวร้องกล่าวโทษพระเวสสันดรต่าง ๆ นานา เพราะเหตุที่พระเวสสันดรได้พระราชทานช้างตัวประเสริฐที่ฉลาดในยุทธหัตถีเป็นช้างเผือกขาวผ่องตัวประเสริฐ เป็นช้างราชพาหนะชั้นยอดที่เปรียบเสมือนทรัพย์อันประเสริฐ ทั้งที่จริงควรจะพระราชทานเพียงข้าว น้ำ ผ้านุ่ง ผ้าห่มและที่นั้งที่นอน สิ่งเหล่านี้สมควรพระราชทานให้แก่พราหมณ์ ไม่ควรพระราชทานช้างตัวประเสริฐนั้น⁶⁵ สรุบท้ายในเรื่องนี้เป็นเหตุให้พระเวสสันดรทรงยินยอมเสด็จออกจากเมืองไปอยู่เขาวงกต

การบำเพ็ญสัตตศตกมหาทาน คือ การบริจาค 7 อย่าง ๆ ละ 700 ซึ่งเป็นการบำเพ็ญทานที่เกิดขึ้นหลังจากชาวเมืองสีพีได้มีมติให้ขับไล่พระเวสสันดรไปอยู่เขาวงกต แต่ก่อนที่พระองค์จะเสด็จออกจากพระนคร ทรงขอโอกาสที่จะบำเพ็ญทานอีกครั้งหนึ่ง ดังพระดำรัสว่า “เราจะไปตามทางที่พระเจ้าแผ่นดินผู้มีโทษเสด็จไป ขอท่านทั้งหลายจงให้โอกาสแก่เราสัก 1 วัน 1 คืน เพื่อเราจะได้บำเพ็ญทาน”⁶⁶ เมื่อชาวเมืองได้ให้โอกาสก็ทรงบริจาคมหาทานครั้งยิ่งใหญ่ ก่อนจะเสด็จออกจากเมืองสีพี ซึ่งมหาทานครั้งนี้เรียกว่า “สัตตศตกมหาทาน” คือทานที่ให้ด้วยวัตถุ 7 อย่าง ๆ ละ 700 คือ ทรงบริจาคช้าง 700 เชือก ม้า 700 ตัว รถ 700 คัน สตรี 700 คน แมโคนม 700 ตัว ทาสชาย 700 คน ทาสหญิง 700 คน⁶⁷

การให้ม้าและราชรถเป็นทาน คือ หลังจากที่ทรงบำเพ็ญสัตตศตกมหาทานแล้ว พระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมพระโอรสและพระธิดา ได้เข้าเฝ้าฯ พระเจ้าสญชัยและพระนางมุสตีเพื่อทูลลาแล้วเสด็จประทับรถม้าพระที่นั่งซึ่งเทียมด้วยม้าสินธพ 4 ตัว ออกจากเมืองสีพีมุ่งหน้าสู่เขาวงกต ระหว่างทางที่พระองค์เสด็จเขาวงกตนั้น ได้มีพราหมณ์ 5 คน เดินทางติดตามพระองค์ไป เมื่อได้โอกาส พราหมณ์ 4 คนแรกได้กราบทูลขอม้าสินธพที่เทียมราชรถ พระองค์ก็ทรงพระราชทานให้ทั้ง 4 ตัว ส่วนพราหมณ์คนที่ 5 ได้ทูลขอราชรถอีกก็พระราชทานให้ จนในที่สุดทั้ง 4 พระองค์จึงต้องเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาท⁶⁸

การให้พระโอรสและพระธิดาเป็นทาน คือ การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการให้บุตรธิดาเป็นทาน ถือเป็นพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ทั้งปวง พระเวสสันดรก็เช่นเดียวกัน พระองค์ทรงให้

⁶³ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1670/310.

⁶⁴ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1671-1677/310.

⁶⁵ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1681-1682/311.

⁶⁶ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1707/313.

⁶⁷ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1796-1806/322-323.

⁶⁸ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1863-1865/328.

พระโอรสและพระธิดาเป็นทาน ดังข้อความในเวสสันดรชาดกว่า เมื่อพระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมพระโอรส พระธิดา เสด็จถึงเขาวงกตแล้ว ทรงถือเพศเป็นฤๅษีทั้ง 4 พระองค์ ประทับอยู่ใน อาศรมศาลาที่วิสณฺณกรรมเทพบุตรนิรมิตให้ตามพระบัญชาของพระอินทร์ เสวยสุขตามควร ทรงดำรง พระชนมชีพด้วยผลาหารที่พระนางมัทรีเป็นผู้ออกป่าแสวงหา...

การให้พระโอรสและพระธิดาเป็นทานของพระเวสสันดรนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ คือ “ชูชก” เพราะเป็นผู้ไปทูลสองพระกุมาร มูลเหตุที่ทำให้ชูชกต้องเดินทางไปขอสองพระกุมารนั้น กล่าวกันว่า ชูชกเป็นพราหมณ์แก่ เกิดที่บ้านทุนวิฐะ แคว้นกาลิงคะ มีอาชีพขอทาน เที่ยวขอทานไปทั่ว ได้ทรัพย์มากมายถึง 100 กหาปณะและได้นำทรัพย์ทั้งหมดไปฝากไว้กับพราหมณ์ผิวเมี้ย ซึ่งมีศักดิ์ เป็นเพื่อน ต่อมาพราหมณ์ผิวเมี้ยผู้นั้นได้นำเงินที่ชูชกฝากไว้มาใช้หมด ครั้นชูชกมาทวงคืนก็ไม่มีเงินจะ ให้ จึงได้ยกลูกสาวคือ นางอมิตตตาปนาหรืออมิตตตาให้แทน ชูชกได้พานางไปอยู่ที่บ้านของตน นางอมิตตตาได้ปฏิบัติต่อชูชกตามหน้าที่ของภรรยาที่ดี ไม่มีบกพร่อง จนชายชาวบ้านทุนวิฐะต่างกล่าวสรรเสริญ แต่คู่คำภรรยาของตนว่า ทำไม่ไม่เอาอย่างนางอมิตตตาบ้าง หญิงทั้งหลายเมื่อถูกสามีดูด่า เช่นนั้น แทนที่จะรู้สึกแล้วปรับปรุงตัวเองเสียใหม่ กลับรู้สึกโกรธเคืองนางอมิตตตา จึงได้นัดหมายกัน ไปดักกรอนางอมิตตตาที่ทำน้ำและต่านางต่าง ๆ นานา เป็นต้นว่า ได้ผิวคนแก่... นางรู้สึกเสียใจมาก เดินร้องไห้มาบอกชูชกว่า ต่อแต่นี้ไป นางจะไม่ไปตักน้ำหรือทำการงานใด ๆ เพื่อชูชกอีกแล้ว ชูชกได้ ฟังดังนั้นก็ปลอบนางว่า นับแต่นี้ไป เธออย่าได้ทำการงานเพื่อฉันเลย... ฉันจะทำเองทุก อย่าง⁶⁹

นางอมิตตตาไม่ต้องการให้ชูชกซึ่งเป็นสามีของนางมาปฏิบัติรับใช้เพราะสกุลของนาง นั้นมิใช่สกุลที่ใช้สามีด้วยการงาน แต่นางได้บอกให้ชูชกไปหาทาสหรือทาสีมาไว้คอยรับใช้ มิฉะนั้นแล้ว นางจะไม่อยู่ด้วยอีกต่อไป ชูชกจึงกล่าวอย่างน้อยเนื้อต่ำใจว่า ฉันเองก็ขราทุพพลภาพทั้งไม่มี ศิลปกรรมใด ๆ ทรัพย์สมบัติก็ไม่มี แล้วจะให้ฉันนำทาสทาสีมาให้เธอได้อย่างไร นางอมิตตตาจึงได้ แนะนำชูชกว่า “พ่อพราหมณ์ ฟังให้ดีฉันจะบอกให้ พระเวสสันดรราชฤๅษีประทับอยู่ที่เขาวงกต พ่อจง ไปทูลขอทาสและทาสีกับพระองค์เถิด เมื่อท่านทูลขอแล้ว พระเวสสันดรจะพระราชทานทาสและทาสี ให้ท่าน...”⁷⁰ นางได้อ้างเหตุผลหลายประการจนชูชกยินดีที่จะเดินทางไปขอทาสและทาสีจากพระเวสสันดรยังเขาวงกต การเดินทางไปเขาวงกตเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะชูชกไม่รู้จักเส้นทาง ต้องเที่ยวถามคนไปเรื่อย ๆ ประกอบกับความชราภาพของชูชกด้วย ถึงกระนั้นก็ไม่ทำให้ชูชกท้อแท้ ตั้งหน้าตั้งตาไปถึงจุดหมาย ในที่สุดก็มาถึงเขาวงกตและได้เข้าเฝ้าพระเวสสันดรในขณะที่พระนางมัทรีเข้าป่าเพื่อแสวงหาผลาหาร เมื่อได้ต้อนรับตามธรรมเนียมแล้ว ชูชกก็ได้กราบทูลถึงความประสงค์ ของตนโดยการชักแม่น้ำทั้ง 5 มาอ้าง ในที่สุด พระเวสสันดรก็ตรัสเรียกสองกุมารมาพระราชทานให้ชูชก ด้วยพระทัยชื่นบานใน “ปุตตทานบารมี” คือบารมีที่เกิดจากการให้พระโอรสและพระธิดาเป็น ทาน ยังผลให้แผ่นดินหวั่นไหวและเกิดเสียงบันลือลั่นไปทั่ว เสมือนหนึ่งว่าจักรวัมรับรู้และเป็นสักขี พยานในการบริจาทานของพระองค์⁷¹

การบำเพ็ญทานทานบารมี คือ การให้ภรรยาเป็นทานของพระเวสสันดร กล่าวคือ พระอินทร์ทรงแปลงเพศเป็นพราหมณ์เสด็จมาเขาวงกตและได้เข้าไปเฝ้าพระเวสสันดรถึงอาศรมศาลา

⁶⁹ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1914-1975/333-339.

⁷⁰ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1933-1936/335.

⁷¹ ขุ.ชา. (บาลี) 28/2087-2181/350-339.

เมื่อผ่านการสนทนาพอควรแล้ว พระเวสสันดรได้ตรัสถามเหตุที่มาหาถึงเขาวงกต พราหมณ์ก็ได้กล่าวถึงความประสงค์ของตนคือต้องการขอพระมเหสีของพระองค์ เมื่อพระเวสสันดรพระผู้ทรงมีน้ำพระทัยที่เปี่ยมล้นด้วยศรัทธาที่จะบริจาคทรงมีพระทัยอันไม่หวั่นไหวและตรัสตอบพราหมณ์ว่า “พราหมณ์ เรายินดีที่จะให้โดยมิได้หวั่นไหว ท่านขอสิ่งใด เราก็จะให้สิ่งนั้น จะไม่ซ่อนเร้นปิดบังในสิ่งที่เรามีอยู่ เพราะเรามีใจยินดีในการให้ท่าน”⁷²

หลังจากนั้น พระเวสสันดรทรงกุมพระหัตถ์พระนางมัทรีด้วยพระหัตถ์ข้างหนึ่ง ส่วนอีกข้างหนึ่งทรงจับเต้าน้ำเพื่อหลั่งอุทกาวารี พระราชทานพระนางมัทรีให้เป็นทานแก่พราหมณ์ แม้พระนางมัทรีเองก็ได้ทรงขอเงินหรือทรงกรรแสง พระนางทรงเพ่งดูพระราชสวามีด้วยความเคารพและเชื่อถือเป็นสิ่งที่ประเสริฐ ดังพระดำรัสที่พระนางตรัสว่า “ข้าพระบาทเป็นพระมเหสีของพระองค์ ตั้งแต่ยังแรกรุ่นสาว พระองค์ทรงเป็นใหญ่ในข้าพระบาท ทรงปรารถนาจะพระราชทานข้าพระบาทแก่ผู้ใด ก็พึงพระราชทานได้ หรือแม้แต่จะทรงปรารถนาจะขายหรือจะฆ่าข้าพระบาทก็ทรงขายและฆ่าได้”⁷³ จากพระดำรัสนี้แสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระนางมัทรีที่ทรงมีต่อพระเวสสันดรและการบำเพ็ญทานบารมีดังกล่าว การบำเพ็ญทานด้วยการให้พระชายาเป็นทานของพระเวสสันดร เรียกว่า “ทานทานบารมี” คือบารมีที่เกิดจากการให้ภรรยาเป็นทานและขณะที่พระเวสสันดรทรงพระราชทานพระนางมัทรีนั้น เป็นเหตุให้เกิดอัศจรรย์พื้นพิภพก็ไหวหวั่นสั่นสะเทือน เกิดเสียงกึกก้องกัมปนาทไปทั่ว

พระอินทร์ที่ทรงแปลงเพศเป็นพราหมณ์ได้ทราบถึงน้ำพระทัยอันเด็ดเดี่ยวในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ตลอดทั้งน้ำพระทัยของพระนางมัทรีด้วยก็ทรงชื่นชมอนุโมทนา และทรงแสดงองค์ว่าเป็นพระอินทร์แล้วได้พระราชทานพระนางมัทรีคืนให้พระเวสสันดรตามเดิม ด้วยพระดำรัสว่า “ข้าพเจ้าขอถวายพระนางมัทรีพระมเหสี ผู้งามทั่วสรรพางค์กายคืนให้พระคุณเจ้า เพราะพระองค์เท่านั้นเป็นผู้คู่ควรกับพระนางมัทรีและพระนางก็คู่ควรกับพระองค์เท่านั้น... น้ำนมและสังข์ สองสิ่งนี้มีสีเสมอกัน ฉันทิ พระองค์และพระนางมัทรีก็มีพระทัยเสมอกัน ฉันทิ”⁷⁴

การบำเพ็ญทานบารมีช่วงสุดท้าย เป็นการบำเพ็ญทานเกิดขึ้นหลังจากที่พระองค์ได้เสด็จเข้าเมืองสีพี ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนตามเดิม คือในตอนท้ายของนครกัณฑ์ มีข้อความว่า เมื่อพระเวสสันดรเสด็จเข้าเมืองสีพีแล้ว พระอินทร์ทรงบันดาลฝนเงินให้ตกลงมาในขณะนั้น เพื่อให้พระเวสสันดรได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีต่อไป ถือเป็นทานบารมีในช่วงสุดท้ายแห่งพระชนมชีพของพระองค์ผู้ทรงมีพระปัญญา ผู้ทรงบำเพ็ญทานตลอดพระชนมชีพ⁷⁵

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

ทุททหิ ทมหานานิ	ทุกกริ กम्म กุพพตี
อสนโต นานุกุพพนติ	สตี ธมโม ทุรนนโย.
ตสฺมา สตถฺจ อสตี	นानา โหตี อีโต คตี
อสนโต นิรยํ ынติ	สนโต สคคปรายณา.

⁷² ขุ.ชา. (บาลี) 28/2278/369.

⁷³ ขุ.ชา. (บาลี) 28/2282/369.

⁷⁴ ขุ.ชา. (บาลี) 28/2289-2290/370.

⁷⁵ ขุ.ชา. (บาลี) 28/2439-2440/385.

ยเมตฺ กุมาเร อทา

ภริยํ อทา วเน วสํ

พรหมยานมโนกมม

สคฺเค เต ตํ วิปฺจจตุ⁷⁶

สัตบุรุษทั้งหลาย เมื่อจะให้ทานชื่อว่าให้ได้ยาก เมื่อจะทำกรรมก็ชื่อว่า
ทำได้ยาก ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลายพวกอสัตบุรุษรู้ได้ยาก

เพราะฉะนั้น สัตบุรุษและอสัตบุรุษ จึงมีคติที่ไปจากโลกนี้ต่างกัน คือ พวก
อสัตบุรุษ ย่อมไปสู่นรก พวกสัตบุรุษย่อมไปสู่สวรรค์

การที่พระองค์เสด็จมาประทับอยู่ในป่า ได้พระราชทานพระกุมารทั้งหลาย
และพระชายาให้เป็นทานนี้ ชื่อว่าเป็นยานอันประเสริฐ ไม่เป็นยานที่พาก้าวลง
สู่อบายภูมิ ขอมหาทานของพระองค์จึงแผ่ผลในสวรรค์เกิด

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ ปจฺจุหาติ ปจฺจตฺถิกา. ทิพฺพาติ ทิพฺพสมปตฺติปฏิปาหกา. มานุสาติ มนุสฺส-
สมปตฺติปฏิปาหกา. เก ปน เตติ? มจฺฉริยธมฺมา. เต สพฺเพ ปุตฺตทาร์ เทนฺเตน มหาสฺตฺเตน ชิตา. เตนาห
“สพฺเพ ชิตา เต ปจฺจุหา”ติ. ทฺฤกฺกรณฺทฺธิ กโรติ โสติ โส เวสฺสนฺตโร ราชา เอกโกว อรณฺเณ วสนฺโต ภริยํ
พฺราหฺมณฺสฺส เทนฺโต ทฺฤกฺกรํ กโรติติ เอวํ สพฺเพ เทวา อนุโมทฺนตีติ วทตี. “ยเมต”นฺติ คาถํ อนุโมทฺน
กโรนฺโต อห. วเน วสนฺติ วเน วสนฺโต. พฺรหฺมยานนฺติ เสฏฺฐยานํ. ติวโร หิ สุจฺริตธมฺโม เอวฺรุโป จ
ทานธมฺโม อริยมคฺคสฺส ปจฺจโย โหตีติ “พฺรหฺมยาน”นฺติ วุจฺจตี. ตสฺมา ยํ ตํ อิทํ อชฺช ทานํ ททโตปิ
นิปฺพนํ พฺรหฺมยานํ อปายภูมि อโนกฺกมิตฺวา สคฺเค เต ตํ วิปฺจจตุ วิปากปรีโยसानเ จ สพฺพญฺญตฺถญาณ
ทายกํ โหตฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น บทว่า **ปจฺจุหา** ได้แก่ ข้าศึก คำว่า **ทิพฺพา** ได้แก่ อันห้ามเสียซึ่ง
ทิพย์สมบัติ คำว่า **มานุสา** ได้แก่ ห้ามเสียซึ่งมนุษย์สมบัติ แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า คำว่า **เต** ได้แก่
ธรรมคือความตระหนี่ ความตระหนี่ทุกอย่างนั้น อันพระมหาสัตว์ผู้ประทานปิยบุตร บุตรี และปิย-
ทาระ ทรงชนะแล้ว เพราะเหตุนั้น พระอินทร์จึงตรัสว่า **สพฺเพ ชิตา เต ปจฺจุหา** ดังนี้ คำว่า **ทฺฤกฺกรํ ทิ**
กโรติ โส ความว่า พระอินทร์ตรัสว่า เทวดาทั้งปวงเหล่านั้นอนุโมทนาอย่างนี้ว่า พระเวสสันดร
พระองค์นั้น ประทับอยู่ในป่าพระองค์เดียวเท่านั้น เมื่อทรงประทานพระมเหสีแก่พราหมณ์ ย่อม
กระทำการที่ทำได้โดยยาก พระอินทร์เมื่อทรงกระทำอนุโมทนาจึงตรัสคาถาว่า **ยเมตฺ** ดังนี้เป็นต้น
คำว่า **วเน วสํ** ความว่า ประทับอยู่ในป่า คำว่า **พฺรหฺมยาน** ได้แก่ ยานอันประเสริฐ ก็ธรรมคือความ
สุจริต 3 อย่าง และธรรมคือการเห็นการบริจาค 3 อย่างเห็นปานนี้ ย่อมเป็นปัจจัยแก่อริยมรรค ดังนั้น
ท่านจึงเรียกว่า พฺรหฺมยาน เพราะเหตุนี้ พฺรหฺมยานนี้จึงสำเร็จแก่พระองค์ผู้ให้ทานในวันนี้ เพราะไม่
ต้องเสด็จไปสู่อบายภูมิ จึงให้วิบากในสวรรค์ และจึงให้พระสัพพัญญุตญาณ ในที่สุดแห่งวิบากนั้นนั่น
เทียว

4) ประชุมชาดก

พฺราหฺมณฺชฺชก

เป็นพระเทวทัต

นางอมิตตดา

เป็นนางกัญจมาณวิกา

พฺราหฺมณฺเจตฺบุตร

เป็นฉันทะ

⁷⁶ พ.ชา. (บาลี) 28/2286-2288/370.

อัจจุตดาบส	เป็นพระสารีบุตร
พระอินทร์	เป็นพระอนรุทธะ
พระเจ้าสญชัย	เป็นพระเจ้าสุทโธทนะ
พระนางผุสดี	เป็นพระนางสิริมหามายา
พระนางมัทรี	เป็นพระนางยโสธรา
ชาลีกุมาร	เป็นพระราหุล
กัณหากุมารี	เป็นอุบลวรรณาเถรี
ราชบริษัทนอกนี้	เป็นพุทธบริษัท
ส่วนพระเวสสันดร	คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ⁷⁷

5) **คติธรรม:** สั่งสอนให้คนเราเพียรประกอบคุณความดีโดยมีที่ถ้อย หากรู้จักสละทรัพย์บริจาคทานเนื่องนิจก็จะเป็นที่สรรเสริญทั่วไป คนโลกคนจิตทรามย่อมไม่เห็นคุณค่าการให้ปัน

3.3 บทสรุป

ชาดกทั้งหมดเป็นเรื่องที่กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาตินั้น ๆ บารมีที่บำเพ็ญนั้นคือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ชันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี รวมเรียกว่าบารมี 30 โดยแบ่งเป็นบารมีธรรมดา 10 อุปบารมี 10 และปรมัตถบารมี 10 รวมเป็นบารมี 30 ประการ

การแบ่งบารมีท่านได้ให้แนวไว้หลายอย่าง ขอนำแนวการแบ่งบารมีมากล่าวบางประการ ดังนี้

การบริจาคบุตร ภรรยา และอุปกณ์มีทรัพย์เป็นต้น เป็นทานบารมี การบริจาคอวัยวะ เป็นทานอุปบารมี การบริจาคชีวิตของตนเป็นทานปรมัตถบารมี

ศีลบารมี 3 อย่าง ด้วยการไม่ก้าวล่วงเหตุแม่ทั้ง 3 อย่าง มีบุตรและภรรยาเป็นต้น

เนกขัมมบารมี 3 อย่าง ด้วยการตัดอาลัยในวัตถุ 3 อย่างเหล่านั้นแล้วออกบวช

ปัญญาบารมี 3 อย่าง ด้วยการประมวลปัญหาในอุปกณ์ อวัยวะ ชีวิต แล้วทำการตัดสินประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลาย

วิริยบารมี 3 อย่าง ด้วยการพยายามบริจาคประเภทตามที่กล่าวแล้ว

ชันติบารมี 3 อย่าง ด้วยการอดทนต่อบุคคลผู้จะกระทำอันตรายแก่อุปกณ์ อวัยวะ และชีวิต

สัจจบารมี 3 อย่าง ด้วยการไม่สละสัจจะ เพราะเหตุแห่งอุปกณ์ อวัยวะ และชีวิต

อธิษฐานบารมี 3 อย่าง ด้วยการอธิษฐานอย่างไม่หวั่นไหว แม้ถึงคราวที่อุปกณ์เป็นต้นพินาศไป โดยเห็นว่า บารมีมีทานบารมีเป็นต้น ย่อมบริสุทธ์ด้วยอำนาจอธิษฐานไม่กำเริบ

เมตตาบารมี 3 อย่าง ด้วยการไม่ละเมตตาในสัตว์ทั้งหลาย แม้ผู้เข้าไปทำลายอุปกณ์ อวัยวะเป็นต้น

⁷⁷ พ.ชา.ม.อ. (บาลี) 10/1655-2440/308-385., (ไทย) 10/1655-2440/383-636.

อุเบกขาบารมี 3 อย่าง ด้วยการที่ตนได้ความเป็นกลางในสัตว์และสังขารทั้งหลาย ทั้งที่มีอุปการะและทำความเสียหาย⁷⁸

ตามข้อมูลที่กำลังมานี้ สรุปได้ว่า บารมีธรรมดา คือ การบำเพ็ญบารมีเกี่ยวกับวัตถุสิ่งของนอกกายของพระโพธิสัตว์ อุปบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีเกี่ยวกับอวัยวะในร่างกายของพระโพธิสัตว์ และปรมัตถบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีเกี่ยวกับชีวิตของพระโพธิสัตว์

คัมภีร์อรรถกถาจรियाปิฎก เล่มที่ 33 ได้จัดชาดกเรื่องต่าง ๆ ลงในบารมีทั้ง 30 ประการ มีนัยนํ้าศึกษา ดังนี้

1. ทานบารมี ปรากฏในจรियाปิฎก 10 เรื่อง อภิตติตาบส สังขพราหมณ์ พระเจ้าธัญชัยกुरुราช พระเจ้ามหาสุทศนจักรพรรดิราช มหาโควินทพราหมณ์ พระเจ้าเนมิราช พระจันทกุมาร พระเจ้าสิริราช พระเวสสันดร และสสบัณฑิต⁷⁹ โดยพระบาลีว่า

เอตถ หิ จเปตวา สสบัณฑิตจริยํ เสสาสุ นวสุ จริยาสุ ยถารหํ ทานปารมีทานอุปปารมีโย
เวทิตพพา สสบัณฑิตจริเย ปน ทานปรมตถปารมี. เตน วุตตํ

ภิกขาย อุปคตํ ทิสวา สกตตานํ ปริจจซี.

ทานเนน เม สโม นตถิ เอสา เม ทานปารมี”ติ

จริงอยู่ ในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบทานบารมี ทานอุปบารมี ในจรिया 9 เรื่องที่เหลือ ตามสมควร เว้นสสบัณฑิตจริยา ก็เพราะในสสบัณฑิตจริยา เป็นทานปรมัตถบารมี เพราะเหตุที่นั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ว่า

เราเห็นยากเข้ามาเพื่อขอแล้ว ได้สละร่างกายของตนให้ ความเสมอ

ด้วยทานของเราไม่มี นี่เป็นทานบารมีของเรา ฉะนั้นแล⁸⁰

เพราะฉะนั้น ตามความคิดของผู้รวบรวมมีความเห็นว่า พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทานบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นอภิตติตาบส สังขพราหมณ์ พระเจ้าธัญชัยกुरुราช พระเจ้ามหาสุทศนจักรพรรดิราช มหาโควินทพราหมณ์ พระเจ้าเนมิราช และพระจันทกุมาร ทรงบำเพ็ญทานอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสิริราช และพระเวสสันดร และทรงบำเพ็ญทานปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นกระต่ายป่าสสบัณฑิต

2. สีลบารมี ปรากฏในจรियाปิฎก 10 เรื่อง พญาช้างผู้เลี้ยงมารดา ภูริทัตนาคราช จัมเปยยนาคราช จูฬโพธิปริพาชก พญากระบือ พญาเนื้ออรุรุ ชฎิลมาตังคะ ธรรมเทพบุตร พระเจ้าชัยทิต และสังขปาลนาคราช โดยมีพระบาลีว่า

เอเตติ เย หตถินาจรियाทโย อิมสมิ วคเค นิตฺติภูจฺจา อนนฺตรคาถาย จ “**หตถินาโค ภูริทตโต**”ติอาทินา อุทฺทานวเสน สงคเหตุวา ทสฺสิตา นว จริยา เต สพฺเพ วิเสสโต สีลปารมีปุณฺณวเสน ปวตฺติยา สีลํ พลํ เอเตสนฺติ **สีลพลา**. สีลสฺส ปรมตถปารมีภูตสฺส ปริกฺขรณโต สนฺตานสฺส จ ปริกฺขรณวเสน อภิสงฺขรณโต **ปริกฺขารา**. อุกกํสคตาย สีลปรมตถปารมียา อสมฺปฺณฺณตฺตา ปเทโส เอเตสํ อตถิ น นิปปเทโสติ **ปเทสิกา สปปเทสา**. กสมฺมาติ เจ? อาห “ชีวิตํ ปริกฺขิตฺวา สีลานิ อนฺรฺกฺขิสฺน”ติ ยสมฺมา เอเตสุ หตถินาจรियाทิสฺสุ อหํ อตฺตโน ชีวิตํ เอกเทเสฺน ปริกฺขิตฺวา สีลานิ อนฺรฺกฺขี ชีวิตํ น สพฺพธา

⁷⁸ ขุ.จรिया.อ. (บาลี) 371-372., (ไทย) 450-451.

⁷⁹ ขุ.จรिया.อ. (บาลี) 143/131., (ไทย) 143/164.

⁸⁰ ขุ.จรिया.อ. (บาลี) 143/132., (ไทย) 143/165.

ปริจฉี เอกนเตเนว ปน สงขปาลสฺส เม สโต สพพกาลมปิ ชีวิตํ ยสฺส กสฺสจฺจึ นียยตฺตํ สงขปาลนาค-
ราชสฺส ปน เม มหานุภาวสฺส อุกฺควิสเตชสฺส สโต สมานสฺส สพพกาลมปิ เตหิ ลุฑฺเทหิ สมาคเม ตโต
ปุพฺเพปิ ปจฺฉาปิ สโต เอวํ ปุคฺคลวิภาคํ อกฺตวา ยสฺส กสฺสจฺจึ สीलานุรกฺขณตฺถเมว ชีวิตํ เอกํเสเนว
นียยตฺตํ นียยตฺตํ ทานมฺเช นิสฺสญฺจ ตสฺมา सा สीलปารมิตี ยสฺมา เจตเทวํ ตสฺมา เตน การณน सा
ปรมตฺตปารมิกาํ ปตฺตา มยหํ สीलปารมิตี ทสฺเสตฺตี.

บทว่า **เอเต** ความว่า จริยา 10 เรื่องมีหัตถินาคจริยาเป็นต้นที่แสดงแล้วในวรรคนี้ และ
จริยา 9 เรื่อง ที่รวบรวมแสดงด้วยหัวข้อมีอาทิว่า **หัตถินาค จริยทตโต** ดังนี้เหล่านี้ ทั้งหมดเหล่านั้น
ชื่อว่า **สีลพลา** เพราะมีศีลเป็นกำลัง โดยความเป็นไปด้วยการบำเพ็ญศีลบารมีเป็นพิเศษ ชื่อว่า
ปริกขารา เพราะปรุงแต่งศีลอันเป็นปรมัตถบารมี และเพราะปรุงแต่สันดานด้วยอำนาจการอบรม ชื่อ
ว่า **ปเทสิกา สปปเทสา** เพราะศีลปรมัตถบารมีอันถึงความอุกฤษฏ์ ยังไม่สมบูรณ์ คือไม่ให้ก็ไม่ไข หาก
จะถามว่า เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะรักษาชีวิต แล้วจักตามรักษาศีล อธิบายว่า เพราะบรรดา
จริยาทั้ง 10 มีหัตถินาคจริยาเป็นต้นเหล่านั้น เรายังรักษาชีวิตของเรา โดยเป็นเอกเทศเท่านั้น แล้วตาม
รักษาศีล เรามิได้สละชีวิตโดยประการทั้งปวง แต่เมื่อเราเป็นสังฆปาลนาคราช มีอานุภาพมาก มีเดช
คือพิชรายเฉียบพลัน ชีวิตของเราถูกพรานบุตรเหล่านั้นรวมตัวกัน มิได้จำแนกบุคคลทั้งก่อนทั้งหลัง
นำไปโดยส่วนเดียวเท่านั้น เราสละชีวิตที่ถูกเขาเหล่านั้นจับตัวนำไปให้เป็นทาน เพื่อตามรักษาศีล
เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สังฆปาลจริยานั้น จึงเข้าถึงความเป็นปรมัตถบารมี จึงเป็นศีลบารมีของเรา พระ
ธรรมสังคากาจารย์ย่อแสดงไว้ด้วยประการฉะนี้⁸¹

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญศีลบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญาช้างฉัททันต์เลี้ยงมารดา
ทรงบำเพ็ญศีลอุปัชฌายีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญานาคกุริทัต ทรงบำเพ็ญศีลปรมัตถบารมีใน
ขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญานาคสังฆปาละ

3. เนกขัมมบารมี ปรากฏในจริยาปิฎก 5 เรื่อง พระยอุธยชัยกุมาร พระโสมนัสกุมาร
พระอโยธยราชกุมาร ภิสพราหมณ์ และโสณนันทบัณฑิต โดยพระบาลีว่า

เนกขัมเม ปารมี คนฺตฺวา ตถา ติวเรปิ มหาภินิขมเน ปารมี ปรมุกกัสมิ คนฺตฺวา. ตตฺถ
ยฺธยชัยกาเล โสมนสฺสกุมาโรกาเลติเอวมาทิสฺส อธิ อาคเตสฺส อนาคเตสฺส จ หตฺถิปาลกุมาโรกาเล มขเทว
กาเลติเอวมาทิสฺส มหารัชฺชํ ปหาย เนกขมมปารมียา ปุริตตตฺถาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิ. เอกนเตน
ปนสฺส จุฬสุตฺตโสเมกาเล

มหารัชชํ หตฺถคตฺตํ

เชพฺปิณฺฑทํ ฉชฺชยิ

จชฺโต น โหติ ลคฺคนํ เอสา

เม เนกขมมปารมี”ติฯ

เอวํ นิสฺสสงฺคตฺตาย รัชชํ ฉชฺชเตววา นิขมมุตฺตสฺส เนกขมมปารมี ปรมตฺตปารมี นาม ชาตา.
อิตรสฺส ปน ยถาหํ ปารมิอุปารมิโย เวทิตฺตพฺพา.

คำว่า **เนกขัมเม ปารมี คนฺตฺวา** ความว่า แม้เนกขัมมบารมีใหญ่ 3 อย่าง อันอุกฤษฏ์
อย่างยิ่ง ในบพนั้น ไม่มีปริมาณของอรรถภาพที่พระมหาสัตว์สละราชสมบัติยิ่งใหญ่ แล้วบำเพ็ญเนกขัมม
บารมี ในกาลที่มาแล้วในจริยาปิฎกนี้ อย่างนี้ คือ ในกาลเป็นยอุธยชัยบัณฑิต ในกาลเป็นโสมนัสกุมาร

⁸¹ ขุ.จริยา.อ. (บาลี) 91/209-210., (ไทย) 91/261-262.

และที่มีได้มาในจริยาปฏิภาณคือ ในกาลมีอาทิอย่างนี้ คือ ในกาลเป็นหัตถิปาลกุมาร ในกาลเป็นมฆเทวะ
อนึ่ง เนกขัมมบารมีของพระมหาสัตว์นั้น ผู้สละราชสมบัติออกบวช เพราะไม่มีความเกี่ยวข้องอย่างนี้

เราสละราชสมบัติอันใหญ่หลวง ที่อยู่ในเงื้อมมือ เหมือนถ่มทิ้ง

ก่อนเขพะ เมื่อเราสละก็ไม่เกี่ยวข้องอีก นี่เป็นเนกขัมมบารมีของเรา

ในกาลเป็นจุฬสุตโสมะ ชื่อว่า ปรมัตถบารมีโดยส่วนเดียว ส่วนในบารมีนอกนั้น พึงทราบ
บารมีและอุปบารมีตามสมควร⁸²

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นอโยธยราชกุมาร ทรง
บำเพ็ญเนกขัมมอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นหัตถิปาลกุมาร และทรงบำเพ็ญเนกขัมมปรมัตถ
บารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจุฬสุตโสมะ

4. ปัญญาบารมี ปรากฏในจริยาปฏิภาณ อุทานคาถา โดยพระบาลีว่า

ปณฺฑิตเต ปรีปฺจฉิตฺวา ตี กุสลํ ตี อกุสลํ ตี สาวชฺชํ ตี อนนฺวชฺชนฺตืออาทินา กุสลาธิธมฺม-
วิภาคํ กมฺมกมฺมผลวิภาคํ สตฺตานิ อุปการาวหํ อนนฺวชฺชกมฺมายตฺนสิปฺพายตฺนวิชาญฺฐานาที ปณฺฑิตเต
สฺปฺพลฺลเย ปรีปฺจฉิตฺวา. เอเตน ปณฺญาปารมี ทสฺเสตี. ตตฺถ วิธูรปณฺฑิตกาเล มหาโควินทปณฺฑิตกาเล
กุทาลปณฺฑิตกาเล อรฺกปณฺฑิตกาเล โโพธิปริพฺพาชกาเล มโหฺสธปณฺฑิตกาเลตี เอวมาทีสุ ปณฺญา-
ปารมียา ปูริตตตฺถาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนฺสฺส เสนกปณฺฑิตกาเล

ปณฺญา ย วิจฺฉินฺนโตหํ พฺรามาณํ โมจยํ ทฺวา

ปณฺญา เม สโม นตฺถิ เอสา เม ปณฺญาปารมี”ตี

อนโตภสฺตคฺคํ สปฺปิ ทสฺเสนตฺสส ปณฺญาปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

คำว่า **ปณฺฑิตเต ปรีปฺจฉิตฺวา** ความว่า เราสอบถามถึงการจำแนกกุศลธรรมเป็นต้น ด้วยนัย
มีอาทิว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ การจำแนกกรรมและผลของกรรม
กรรม ศิลปะ วิชา อันไม่มีโทษ อันนำมาซึ่งอุปการะแก่สัตว์ทั้งหลาย กะบัณฑิตผู้มีปัญญา ด้วยคาถา
บาทนี้ ท่านแสดงถึงปัญญาบารมี ในปัญญาบารมีนั้น มีปริมาณของอัตภาพที่พระมหาสัตว์บำเพ็ญ
ปัญญาบารมี ในกาลมีอาทิอย่างนี้ คือ ในกาลเป็นวิธูรบัณฑิต ในกาลเป็นมหาโควินทบัณฑิต ในกาลเป็น
กุทาลบัณฑิต ในกาลเป็นอรกบัณฑิต ในกาลเป็นโพธิปริพาชก ในกาลเป็นมโหสธบัณฑิต อนึ่ง ปัญญา
บารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้แสดงถึงงูที่อยู่ใต้ออกบวชในกาลเป็นเสนกบัณฑิตว่า

เราค้นหาด้วยปัญญา ปลดเปลื้องพราหมณ์จากทุกข์ ผู้เสมอด้วยปัญญา

ของเราไม่มี นี่เป็นปัญญาบารมีของเรา ชื่อว่า ปรมัตถบารมีโดยส่วนเดียว⁸³

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสัมภวกุมาร ทรงบำเพ็ญ
ปัญญาอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์วิธูรบัณฑิต และทรงบำเพ็ญปัญญาปรมัตถบารมี
ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นเสนกบัณฑิต

5. วิริยบารมี ปรากฏในจริยาปฏิภาณ อุทานคาถา โดยพระบาลีว่า

วิริยํ กตฺวาน อุตฺตมนฺตี สมมาสมโพธิ ปาเปตฺ สมตฺถตฺตาย อุตฺตมํ ปธานํ วิริยนฺตี วิริยปฺปิ
วิริยปารมี กตฺวา อุปฺปาเทตฺวา. ตตฺถ มหาสีลวราชกาเล ปณฺญาจวฺรุมฺมารกาเล มหาวานรินทกาเลตีเอว-
มาทีสุ วิริยปารมียา ปูริตตตฺถาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนฺสฺส มหาชนกกาเล

⁸² ขุ.จรียา.อ. (บาลี) 122/319., (ไทย) 122/392.

⁸³ ขุ.จรียา.อ. (บาลี) -/319-320., (ไทย) -/392-393.

อัครทสสี ชลมชฌเม

หตา สพเพว มานุสา

จิตตสส อณณถา นตถิ

เอสา เม วีริยปารมี”ติฯ

เอว มหาสมุทฺทํ ตรนตสส วีริยปารมี ปรมตถปารมี นาม ซาตา.

คำว่า **วีริย กตฺวาน อุตตม** ความว่า กระทำวีริยบารมีหลายอย่างให้เกิด คือปธานะ วีริยะอันสูงสุด เพราะสามารถให้ถึงสัมมาสัมโพธิญาณได้ ในวีริยบารมีนั้น ไม่มีปริมาณอรรถภาพที่พระมหาสัตว์บำเพ็ญวีริยบารมี ในกาลมีอาทิอย่างนี้ คือ ในกาลเป็นมหาสีลวราช ในกาลเป็นปัญญารุฑกุมาร ในกาลเป็นพญามหาวานร อนึ่ง วีริยบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ในกาลเป็นมหาชนก ข้ามมหาสมุทรอย่างนี้ว่า

เราอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร มองไม่เห็นฝั่ง พวกมนุษย์ทั้งหลายพากัน
จมน้ำตายหมดแล้ว เราไม่มีความคิดเป็นอย่างอื่น นี่เป็นวีริยบารมีของเรา

ชื่อว่า ปรมตถปารมีโดยส่วนเดียว⁸⁴

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญวีริยบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญากบิ ทรงบำเพ็ญวีริย-
อุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสีลอมหาราช และทรงบำเพ็ญวีริยปรมตถปารมีในขณะที่
เสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก

6. ชั้นติบารมี ปรากฏในจริยาปิฎก อุทานคาถา โดยพระบาลีว่า

ขนฺติยา ปารมี คนฺตฺวาติ อธิวาสนชนฺติอาทิ ขนฺติปรมุกฺกัสมฺหาวิ ปาเปเนโต ขนฺติยา ปารมี
ปรมโกฏฺฐิ คนฺตฺวา ขนฺติปารมี สมฺปาเทตฺวาติ อตฺถโถ. ตตฺถ มหาภิคาเล มหีสฺราชกาเล รุรัมมิคราชกาเล
ธมฺมเทวปุตฺตกาเลติเอวมาทิสฺสุ ขนฺติปารมียา ปุริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนสฺส
ขนฺติวาทิกาลे

อเจตนํ ว โภฏฺเณนเต

ติณฺเหเนน ผรฺสุณา มม

กาสิราเช น กุปฺปามิ

เอสา เม ขนฺติปารมี”ติฯ

เอว อเจตนาภาเวเน วีย มหาทุกฺขํ อนุภวตสส ขนฺติปารมี ปรมตถปารมี นาม ซาตา.

คำว่า **ขนฺติยา ปารมี คนฺตฺวา** ความว่า เราบรรลุอธิวาสนชั้นติเป็นต้น อันมีสภาพเป็นชั้นติ
ชั้นอุกกฤษฏ์อย่างยอดเยี่ยม ถึงชั้นติบารมีชั้นยอด อธิบายว่า ยังชั้นติบารมีให้สมบูรณ์ ในชั้นติบารมีนั้น
ไม่มีปริมาณของอรรถภาพที่พระมหาสัตว์บำเพ็ญชั้นติบารมี ในกาลมีอาทิอย่างนี้ คือ ในกาลเป็น
พญาวานร ในกาลเป็น**พญากระบือ** ในกาลเป็น**รุรัมมิคราช** ในกาลเป็น**เทพบุตร** อนึ่ง ชั้นติบารมีของ
พระมหาสัตว์นั้น ในกาลเป็น**ขันตีวาทีดาบส**เสวยทุกข์ใหญ่ เหมือนไม่มีจิตใจ อย่างนี้ว่า

เราไม่โกรธพระเจ้ากาสิกราช ผู้ให้ประหารเราด้วยขวานอันคมกริบ
เหมือนเราไม่มีจิตใจ นี่เป็นชั้นติบารมีของเรา

ชื่อว่า ปรมตถปารมีโดยส่วนเดียว⁸⁵

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญชั้นติบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นจุฬามณีปาละราชกุมาร ทรง
บำเพ็ญชั้นติอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นธัมมิกเทพบุตร และทรงบำเพ็ญชั้นติปรมตถปารมีใน
ขณะที่เสวยพระชาติเป็นขันตีวาทีดาบส

⁸⁴ ขุ.จริยา.อ. (บาลี) -/320., (ไทย) -/393.

⁸⁵ ขุ.จริยา.อ. (บาลี) -/320-321., (ไทย) -/393.

7. สัจจบารมี ปรากฏในจรียาปิฎก 6 เรื่อง พญาวานร สัจจบัณฑิต ลูกนกคุ้ม พญาปลา กัณห์ที่ปายนดาบส และพระเจ้ามหาสุตโสมะ โดยพระบาลีว่า

สัจจวาจาอนุรุธิยาติ สัจจวาจํ อนุรุธิตวา ชีวิตนตราเยปิ อนริยโหวหารํ คุถํ วย ชิคฺขณฺโต
ปรีหิตวา สพฺพโส อวิสฺวาทีภาวํ รุกฺขิตวา. ตตถ กปิราชาเล สจฺจตาปสกาเล มจฺจราชาเลติเอว-
มาทีสุ สจฺจปารมียา ปูริตตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนฺสฺส มหาสุตโสมกาเล

สัจจวาจํ อนุรุธุขนโต

จชิตวา มม ชีวิตํ

โมเจสี เอกสฺตํ ชตฺติเย

เอสา เม สจฺจปารมี”ติฯ

เอวํ ชีวิตํ จชิตวา สจจํ อนุรุธุขนตสฺส สจจปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

คำว่า **สัจจวาจาอนุรุธิย** ความว่า เราตามรักษาสัจจวาจา รังเกียจโหวหารที่ไม่เป็นอริยะ แม้ในเวลามีอันตรายถึงชีวิต ก็คงรักษาไว้ คือรักษาคำพูดที่ไม่ผิดปกติ โดยประการทั้งปวงในสัจจบารมี นั้น ไม่มีปริมาณของอรรถภาพของพระมหาสัตว์ ที่บำเพ็ญสัจจบารมี ในกาลมีอาทิอย่างนี้ คือ ในกาลเป็นพญาวานร ในกาลเป็นสัจจดาบส อนึ่ง สัจจบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ในกาลเป็นพระเจ้ามหาสุตโสม สละชีวิตตามรักษาสัจจอย่างนี้ว่า

เราตามรักษาสัจจวาจา สละชีวิตของเรา ให้แก่พระยาปริสาท

จนยอมปลดปล่อยกษัตริย์ จำนวน 101 พระองค์ นี้เป็นสัจจบารมี

ของเรา

ชื่อว่า ปรมตฺถปารมีโดยส่วนเดียว⁸⁶

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญสัจจบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นวิภูฏกะ (ลูกนกคุ้ม) ทรงบำเพ็ญสัจจอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อน และทรงบำเพ็ญสัจจปรมตฺถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาสุตโสมะ

8. อธิษฐานบารมี ปรากฏในจรียาปิฎกเรื่องเดียวคือ พระเตมียกุมาร โดยพระบาลีว่า

กตวา ทพฺพหมธิฏฺฐานนฺติ กุสลสมาทานาธิฏฺฐานํ ตสฺส ตสฺส ปารมิตฺตสมาทานสฺส ตพฺพการก-
สมาทานสฺส จ อธิฏฺฐานํ ทพฺพหฺตฺรํ อสิถิลํ กตวา ตํ ตํ วตสมาทานํ อนิวตฺตภาเวน อธิฏฺฐหิตฺวาติ อตฺถเ.
ตตถ ไซตฺติปาลกาเล สรภงฺคกาเล เนมิกาเลติเอวมาทีสุ อธิฏฺฐานปารมียา ปูริตตภาวานํ ปริมาณํ นาม
นตฺถิ. เอกนฺเตน ปนฺสฺส เตมียกุมารกาเล

มาตาปิตา น เม เทสฺสา

อตฺตา เม น จ เทสฺสิโย

สพฺพญญฺตํ ปิยํ มยฺหํ

ตสฺมา วตฺตหมธิฏฺฐหิตฺวา”ติฯ

เอวํ ชีวิตํ ปริจจชิตวา วตํ อธิฏฺฐหนตสฺส อธิฏฺฐานปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตา.

คำว่า **กตวา ทพฺพหมธิฏฺฐาน** ความว่า เราทำอธิษฐานสมาทานกุศล อธิษฐานสมาทานบารมีนั้น ๆ และสมาทานธรรมเป็นอุประแก่บารมีนั้น ให้มัน ไม่ให้ย่อหย่อน อธิบายว่า อธิษฐานสมาทานข้อปฏิบัตินั้น ๆ โดยไม่มีการกลับกลอก ในอธิษฐานบารมีนั้น ไม่มีปริมาณแห่งอรรถภาพของพระมหาสัตว์ ผู้บำเพ็ญอธิษฐานบารมี ในกาลมีอาทิอย่างนี้ คือ ในกาลเป็นไซตติปาละ ในกาลเป็นสรภังคะ ในกาลเป็นเนมิ อธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ในกาลเป็นพระเตมียกุมาร อธิษฐานพรตสละชีวิตอย่างนี้ว่า

⁸⁶ พุ.จรียา.อ. (บาลี) -/321., (ไทย) -/394.

เราไม่ได้เกลียดชังพระมารดา และพระบิดา เราไม่เกลียดตัวเรา
พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงอธิษฐานพรต
ชื่อว่า ปรมัตถปารมีโดยส่วนเดียว⁸⁷

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญาภูกุกระ ทรง
บำเพ็ญอธิษฐานอุปัชฌายะบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นมาตังคบัณฑิต และทรงบำเพ็ญอธิษฐานปรมัตถ
บารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเตมียราชกุมาร

9. เมตตบารมี ปรากฏในจริยาปิฎก 2 เรื่อง สุวรรณสามดาบส พระเจ้าเอกราช โดยพระ
บาลีว่า

เมตตตาย ปารมี คนตวาติ สพพตเตสุ อโนธิโส หิตุปสหารลกขณาย เมตตตาย ปารมี
ปรมุกกัสดี ปตวา. ตตถ จูพธมมपालกาเล มหาสีลวราชกาเล สามปณตติกาเลตีเอวมาที่สุ เมตตตา-
ปารมียา ปูริตตตภาวานัน ปริมาณัน นาม นตถิ. เอกนเตน ปนสส สุวณณสามกาเล

น มํ โภจ อุตตสตี นปีหํ ภายามิ กสสจจิ

เมตตตพเลนุปลถทโธ รามิ ปวเน ตทา”ติฯ

เอวํ ชีวิตมปี อโนโลเกตวา เมตตตายนตสส เมตตตปารมี ปรมตถปารมี นาม ชาตา.

คำว่า **เมตตตาย ปารมี คนตวา** ความว่า เราถึงเมตตบารมี อันมีลักษณะนำสิ่งเป็น
ประโยชน์ ในสรรพสัตว์โดยไม่เจาะจง อันเป็นบารมีชั้นอุกกฤษฏ์อย่างยิ่ง ในเมตตบารมีนั้น ไม่มี
ปริมาณของอรรถภาพของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญเมตตบารมี ในกาลมีอาทิอย่างนี้ คือ ในกาลเป็น
จูพธมมपालะ ในกาลเป็น**สีลวราช** ในกาลเป็น**สามบัณฑิต** อนึ่ง เมตตบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ใน
กาลเป็น**สุวรรณสาม** แม้เมตตโดยไม่อาลัยชีวิต อย่างนี้ว่า

ใคร ๆ ไม่สะดุ้งหวาดกลัวเรา แม้เราก็ไม่หวาดกลัวใคร ๆ อันกำลัง

แห่งเมตตอุปถัมภ์ไว้ เราจึงมีความยินดี อยู่ในมหาวนา ในกาลนั้น

ชื่อว่า ปรมัตถปารมีโดยส่วนเดียว⁸⁸

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเมตตบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นจูพธมมपालะ ทรง
บำเพ็ญเมตตอุปชฌายะบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นกัณหาที่ปายนดาบส และทรงบำเพ็ญเมตตปรมัตถ
บารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบสและพระเจ้าเอกราช

10. อุเบกขาบารมี ปรากฏในจริยาปิฎกเรื่องเดียว คือ มหาโลมหังสบัณฑิต โดยพระบาลี
ว่า

สมมานนาวมานเนติ สกุกจจํ ปุชาสกุการาทินา สมมานเน โกฎุภานาทินา อวมานเน จ
สพพตถ โลภธมเม สมโก สมจิตโต นิพพิกาโร หุตวา อุตตมํ อนุตตรํ สพพพญุตํ อธิคโตสมุตี อตโธ.
ตตถ มหาวานรินทกาเล กาสีราชกาเล เขมพราหมณกาเล อฏฐิเสนปริพพาชกาเลตีเอวมาที่สุ
อุเปกขาปารมียา ปูริตตตภาวานัน ปริมาณัน นาม นตถิ. เอกนเตน ปนสส มหาโลมหังสกาเล

สุसानะ เสยยํ กปเปมิ ฉวฏฐิกิ อุนิธายหิ

คามณชลา อุปาคนตวา รูปิ ทสเสนดินปปกน”ติฯ

⁸⁷ ขุ.จริยา.อ. (บาลี) -/321., (ไทย) -/394.

⁸⁸ ขุ.จริยา.อ. (บาลี) -/322., (ไทย) -/394-395.

เอวี่ คามทการเกสุ โอิฏฐุภนาที่หิ เจว มาลาคนฐูปหาราที่หิ จ สุขทุกข์ อุปปาเทนเตสุปี
อุเปกข์ อนติวตตนตสส อุเปกขาปารมี ปรมตถปารมี นาม ชาตา.

คำว่า **สมมานนามานเน** ความว่า เรามีจิตสมมาเสมอไม่ผิดปกติ ในการนับถือ ด้วยการ
บูชาสักการะเป็นต้น โดยเคารพ ในการดูหมิ่นด้วยการถูกลมน้ำลายรดเป็นต้น และในโลกธรรมทั้งปวง
ได้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณอันยอดเยี่ยมสูงสุด ในอุเบกขาบารมีนั้น ไม่มีปริมาณแห่งอรรถภาพที่พระ
มหาสัตว์บำเพ็ญอุเบกขาบารมี ในกาลมีอาทิอย่างนี้ คือ ในกาลเป็น**พญามหาวานร** ในกาลเป็น
พระเจ้ากาสิ ในกาลเป็น**เชมพราหมณ์** ในกาลเป็น**อัฐิเสนปริพาชก** อนึ่ง อุเบกขาบารมีของ
พระโพธิสัตว์นั้น ในกาลเป็น**มหาโลมหังสะ** แม้เมื่อเด็กชาวบ้านทำให้เกิดความสุขและความทุกข์ ด้วย
การถ่มน้ำลายรดเป็นต้น และด้วยการนำดอกไม้และของหอมเป็นต้นเข้าไปสักการะ ก็ไม่ละเลย
อุเบกขาอย่างนี้ว่า

เรานอนอยู่ในป่าช้า เอาซากศพอันมีแต่กระดูก ทำเป็นหมอนหนุน
เด็กชาวบ้านพวกหนึ่ง พากันเข้ามา ทำความหยาบช้า ร้ายกาจ นานัปการ
ชื่อว่า ปรมัตถปารมีโดยส่วนเดียว⁸⁹

พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นกัจฉปบัณฑิต ทรง
บำเพ็ญอุเบกขาอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญามหิสี และทรงบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมี
ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นมหาโลมหังสบัณฑิต

จากข้อมูลที่น่ากล่าวนี้ สรุปได้ว่าการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติหนึ่ง ๆ มิใช่จะ
จะทรงบำเพ็ญบารมีเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ทรงบำเพ็ญทานบารมี หรือทรงบำเพ็ญศีลบารมีอย่าง
เดียวเท่านั้น แต่ในชาติเดียวกันนั้น ได้บำเพ็ญบารมีหลายอย่างควบคู่กันไป แต่อาจเด่นเพียงบารมี
เดียว ที่เหลือออกนั้นเป็นบารมีระดับรอง ๆ ลงไป เช่น ในชาติที่เป็นพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบารมี
ครบทั้ง 10 บารมี

⁸⁹ ขุ.จรียา.อ. (บาลี) -/322., (ไทย) -/395.

คำถามท้ายบทการเรียนรู้ประจำบทที่ 3

1. พระโพธิสัตว์ทูลพระเจ้าแผ่นดินเกี่ยวกับเรื่องความเร็วของอายุสังขาร สาเหตุมาจากอะไร จงอธิบายพร้อมยกอุทาหรณ์ประกอบ
2. จงวิเคราะห์ผลกระทบของปุโรหิตในเรื่องกิงฉันทชาดก มาดู
3. สังคมไทยมีปรากฏเรื่องการสาปแข่งกัน นิสิตคิดว่ามีอิทธิพลมาจากเรื่องอะไร เพราะเหตุใด จงอธิบาย
4. การบำเพ็ญบารมีของพระเตมีย์โพธิสัตว์ โดยทั่วไปทราบว่าเป็นการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี แต่ในจรียาปิฎกกล่าวว่าเป็นอริชฐานบารมี นิสิตมีความคิดเห็นอย่างไร จงอธิบายมาดู
5. พระมหากษัตริย์มีพระราชประสงค์จะออกผนวช แต่พระนามลิวลีทรงคัดค้าน พระองค์จึงทรงเปรียบเทียบเกี่ยวกับการครองเพศฆราวาสว่าอย่างไรบ้าง และมีความหมายว่าอย่างไร
6. ในเรื่องมหานกชาดก พระโพธิสัตว์ทรงนำเหตุการณ์ใดมาเป็นครูสอนเตือนสติ เพื่อทรงสละราชสมบัติ จงอธิบายพร้อมอ้างหลักฐานประกอบ
7. พระสุวรรณสามโพธิสัตว์เป็นยอดคนกตัญญู แต่ในขณะที่ทราบว่าเป็นบิดามารดาตาบอด ท่านแสดงกิริยาอาการอย่างไร มีความหมายว่าอย่างไร จงอธิบาย
8. ทานกับพรหมจรรย์มีอานิสงส์แตกต่างกันหรือไม่ สาเหตุมาจากชาดกใด จงอธิบายพร้อมยกอุทาหรณ์ประกอบ
9. พระเจ้าเนมิราช หลังจากทอดพระเนตรผลกรรมของบุญและบาปแล้ว ทรงมีความมุ่งมั่นอย่างไร จงอธิบาย พร้อมอ้างเหตุผลประกอบ
10. นิสิตมีความคิดเห็นเกี่ยวกับ “การบูชาไฟ” ตามที่พระภูริทัตโพธิสัตว์อธิบายไว้อย่างไร จงอธิบายพร้อมอ้างเหตุผลประกอบ

บรรณานุกรมประจำบทที่ 3

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

_____ . **พุทธทศนิกาย ชาตกปาลียา สัณณนาภูตา ชาตกฏฐกถา ปฐโม ภาโค-ทสโม วคโค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.

_____ . **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

_____ . **อรรถกถาภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, 2532.

_____ . **ฎีกาภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

_____ . **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, 2539, มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับสยามรัฐเตปิฎก, 2525.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

เอลิซาเบธ เรย์ และคณะ, **ทศชาติ**, แปลโดยสนธิวรรณ อินทรลิข, กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.

เทพพร มั่งธานี. **ทศชาติ: พระเจ้าสิบชาติ**, กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, 2543.

จะขอเริ่มพรรณนาศีลห้าข้อ
เพื่อสะดวกแก่บวชนผู้สนใจ
ในศีลห้าข้อหนึ่งพึงกำหนด
ข้อที่สอง อทินนา อย่าถือเอา
ข้อที่สาม กามเม เล่ห์สวาท
ข้อที่สี่ มุสา อย่าคะนอง
ข้อที่ห้า สุรา ท่านว่าไว้
เฮ็รฮินผืนยาบ้าพาระยำ
อันบาปกรรมทั้งห้าถ้าไม่ละ
ตามประเภทเหตุที่เป็นกรรมเวร
การเบียดเบียนชีวิตปลิดชีพเขา
ปราศจากสนามย์ใช้ประจำ
ปลัดสดมโกงกินทรัพย์สิ้นเขา
บางคราวรวยก็อย่าหวังว่ายั่งยืน
การสมสู่คู่ครองของผู้อื่น
ผลของกรรมทำให้มีไฟริมา
การพูดหลอกลวงใครให้หลงผิด
จะถูกผู้ใดความตามประเด็น
การดื่มเหล้าเมายาว่าให้คิด
ตั้งเสียมทรัพย์อัปชฌริตประดัง
เรื่องศีลห้าว่าให้ฟังโดยสังเขป
ว่าให้ฟังผากให้คิดพินิจความ

แต่โดยย่อพองามตามวิสัย
จดจำไว้ปฏิบัติเพื่อขัดเกลา
ขึ้นต้นบทว่า ปาณา ห้ามฆ่าเขา
ของที่เขาไม่ให้อย่าใส่บง
ตั้งวันชาติคู่เขาเราอย่าข้อง
คำพูดต้องตามสัจธรรม
ห้ามมิให้ดื่มเหล้าทั้งห้า
ท่านแนะนำให้งดเพื่อหมดเวร
บาปนั้นจะสงวิบากให้ยากเข็ญ
คิดให้เห็นวันให้ไกลอย่าได้ทำ
ทำให้เราอายุน้อยถอยลงต่ำ
ผู้ใดทำกรรมนี้ไว้ชีพไม่ยืน
จะร้อนร่ำจิตใจไม่แจ่มชื่น
ตั้งเป็นอื่นและจนลงอย่าสงกา
ก็จะขึ้นชั่วประเด็ยจริงเจียวหนา
เบียดเบียนบงชีวิตคิดผูกเวร
โทษจะติดตามตนให้คนเห็น
เท็จจริงเป็นอย่างไรเขาไม่ฟัง
ถ้าเสพติดโทษร้ายเมื่อภายหลัง
ทสนกำลังปัญญาพาให้ทรม
โชนมเห็นบโกรธเกลียดคิดเหยียดหยาม
หากเห็นงามประพฤติดเกิดมงคล
(พระราชปรียัติสุธี : ประพันธ์)
หนังสือ พระเจ้า 30 ชาติ ส.รัตนรัตติ